Curtea de la Argeş

Revistă de cultură

ORAŞ REGAL

Anul XIV ■ Nr. 7 (152) ■ Iulie 2023

Statuia ecvestră a Reginei Maria, lucrare realizată la Tabăra Internaţională de Sculptură în Piatră de la Măciuca (Vâlcea), în 2017, opera sculptorului Viorel Enache (fiu al comunei), în colaborare cu artistul plastic Lucian Ţăran şi o sculptoriţă din Franţa. Foto: Dinică Ciobotea.

Din sumar:

Revista apare sub egida Centrului de Cultură şi Arte „George Topîrceanu” din Curtea de Argeş, cu sprijinul Asociaţiei Culturale „Curtea de Argeş”.

A I sau A nu I?

Gheorghe PĂUN

Ierte-mă tristul prinţ shakespearian că-i parafrazez dilema, într-o variantă mai puţin existenţială, dar atât de mult se vorbeşte în ultima vreme despre inteligenţa artificială (IA în româneşte, AI la originile englezeşti) încât nu mă pot abţine, intru şi eu în *chat*-ul planetar despre subiect, dar cu întrebarea „abreviată” din titlu: este aceasta inteligenţă? Artificială, cu siguranţă, dar chiar e inteligenţă?... Sunt din plin influenţat în a pune întrebarea, sugerând prin formulare îndoiala, de multul zgomot din mass-media, dar şi de un incitant articol, *Brute force computation and intelligence,* apărut în vol. 8 din 2023 al *International Journal of Computation,* al lui Mihai Nadin, românul-american, informatician-filosof-estetician, un nume cunoscut cititorului revistei, unul dintre cei mai lucizi gânditori ai momentului, prezent şi în librăriile noastre, de pildă, cu provocatoarele volume *Civilizaţia analfabetismului* şi *Cumpăna ştiinţei, Viitorul contează,* ambele apărute la Editura Spandugino, în 2016 şi, respectiv, 2022.

Poziţia profesorului Mihai Nadin se bazează pe o definiţie personală a inteligenţei (artificiale) pe care a lansat-o încă din 2019, în revista *AI and Society* (vol. 34, nr. 2), într-un articol cu titlul şi mai explicit: *Machine intelligence: a chimera.* Reiau această definiţie, este plină de semnificaţie: „Entităţile artificiale ar putea cu adevărat pretinde că sunt inteligente dacă, în executarea unei sarcini, ar folosi cel mult atâta energie şi cel mult atâta informaţie cât foloseşte o entitate vie în executarea acelei sarcini.” Contează aşadar costul, în termeni măsurabili – energie şi informaţie. Rezonabil, dar mult diferit de „definiţia clasică” a IA, care nu se interesează decât de imitarea comportării inteligente a omului, indiferent de eforturi. Minsky, un nume mare al domeniului: „IA este ştiinţa care produce maşini capabile să efectueze sarcini care ar cere inteligenţă dacă ar fi efectuate de oameni”. Evident, avem o problemă aici, pentru că încă nu am definit inteligenţa.

Din păcate, nu progresăm prea mult nici cu definiţia cea nouă, ea defineşte mai degrabă *eficienţa* decât inteligenţa, comparând viul şi ne-viul în efectuarea de sarcini de tip nespecificat. Mai amintesc doar (o face şi Mihai Nadin în recentul articol) că Turing, „părintele” calculatoarelor, definea inteligenţa maşinilor tot prin simularea

inteligenţei oamenilor, printr-un joc de imitare: un calculator este inteligent dacă poate mistifica un interlocutor uman, pretinzând că este om (s-au propus mai multe variante, din ce în ce mai sofisticate). Inteligenţa maşinilor a fost între timp legată de jocuri, şahul şi GO-ul fiind exemplele tipice, de recunoaşterea formelor, procesarea de texte şi multe altele.

O *stafie* bântuie însă internetul în ultima vreme, ChatGPT! Acesta şi alte programe mai puţin cunoscute, dar unele chiar mai performante, trec cu brio testul lui Turing, discută cu mare aplomb în limbaj natural, informaticienii sunt entuziasmaţi de priceperea lor în a scrie şi optimiza programe, dar, în termeni de energie şi date folosite pentru „învăţare” eşuează, tot cu brio, dacă sunt evaluate din punctul de vedere al definiţiei Nadin. Forţă brută în toată puterea cuvântului (calculele privind consumul de electricitate al *cloud*-ului, al serverelor pe care acesta se bazează, sunt ameţitoare), dar, cu toate acestea, ChatGPT bate câmpii cu graţie mai tot timpul. „Are sintaxă, dar nu şi semantică”, după cum se spune, elegant, şi despre vorbitorii umani nu foarte coerenţi/consistenţi, dar e foarte politicos în a-şi cere scuze dacă e atenţionat că greşeşte şi în a promite că va fi mai atent data viitoare. Se spune însă că a trecut simularea recentă a bacalaureatului cu 7.50, ceea ce nu e deloc rău pentru Chat – este însă ironic pentru vigilenţa corectorilor implicaţi… Iar acum discutăm cu/despre versiunea ChatGPT aflată la vedere, gratis, e de presupus că în colţurile mai *umbrite* ale cercetării în IA există şi versiuni mai… I ale lui.

Dar, toate acestea sunt teorie-gazetărie. În realitate, cea de azi, dar şi mai şi în cea de mâine-poimâine, lucrurile sunt mai mult decât serioase, aproape chiar atât de serioase precum le prezintă catastrofiştii de serviciu, care fac din IA o a doua... *covidenie*… Pe de o parte, tocmai pentru că IA este o bună sperietoare. Roboţi, şomaj, control, post-umanism. Vor fi toate acestea, dar de-ar fi doar acestea, vom trece, mai mult sau mai puţin teferi, prin ele. IA este însă numai masca/machiajul „de scenă” a/al digitalizării, care deja ne-a schimbat viaţa şi care ne-o va schimba şi mai mult. Pentru că IA şi digitalizarea există şi pentru că aduc profit, în toate sensurile termenului. Aici este „amănuntul” care nu e prins în nicio definiţie: folosirea IA de către profitori şi de către „băieţii răi”, pe care nu-i interesează costurile, mai ales când acestea sunt suportate de *alţii*… Îi includ la „profitori/băieţi răi” nu numai şi deloc nu în primul rând pe hackeri, ci şi guvernele, armata, corporaţiile, serviciile de informaţii, manipulatorii de toate categoriile, teroriştii.

(Continuare la pag. 2)

Domnul Eminescu scris-a

Toate-s vechi şi nouă toate...

Monumentul lui Mihai Eminescu de la C. de Argeş

Precum astronomul aşteaptă cu minutarul în mână trecerea unui corp ceresc printr-un anume punct către care îşi îndreaptă instrumentul său optic, tot astfel şi noi am putea sta cu ceasornicul înainte-ne, să urmărim cum se scurge nisipul şi cum se apropie din ce în ce termenul fatal al încetării libertăţilor publice, al dictaturii personale a d-lui I.C. Brătianu.

Degeaba foile guvernamentale ar face paradă de liberalismul lor; se apropie ora în care, în România, omului de la guvern îi va fi permis totul, cetăţeanului nimic; ora în care aparatul electoral, construit după reţeta tuturor stăpânilor absoluţi din lume, nu ne va mai da din urne decât creaturi ale unei persoane, ale unui singur om, ale despotului.

Chiar pân-acum lumea numea vizirat domnia ministrului nostru prezident. Ne putem închipui ce va fi de acum înainte, când, în comună, nu va exista decât un singur colegiu, a cărui majoritate va fi pururea compusă din delegaţii guvernamentali ai colegiului al IV-lea; iar Adunările vor fi alese asemenea de delegaţii acestui colegiu, trimişi de subprefecţi să majorizeze pe alegătorii din colegiul I şi II.

Ca o cetate luată prin surprindere, opinia publică, opoziţia în Parlament, presa n-au avut nici timpul material necesar pentru a băga de seamă ce se pregăteşte: schimbarea, nimicirea întregului sistem electoral şi reprezentativ din România, substituţia clandestină a sufrajului universal, însă nu direct, ci strunit, legat bine de mâini şi de picioare, pentru a fi pururea o unealtă în mâinile despotismului.

Iată ceea ce am fi trebuit să ştim demult.

Toţi oamenii aceştia s-au îmbogăţit. Pe ce cale e de prisos a o spune; nu e aproape unul care nu s-ar putea aranja sub un paragraf din Codul lui Vasile Vodă Lupu, după carele abuzul unei vrednicii publice pentru a face avere se pedepsea încă cu cordonul Sfintei Cânepe. Ei bine, aceşti oameni nu pot risca căderea. Ce s-ar alege, pentru numele lui Dumnezeu, de cei ce au trimis pe ţărani sub suliţe căzăceşti până dincolo de Balcani; ce s-ar alege de cei care, însărcinaţi cu răscumpărarea, au făcut în acel timp milioane; ce s-ar alege, social vorbind, de toate elementele acestea oculte, brutale, comune, care s-au cocoţat deasupra ţării, care s-au îmbogăţit, care, mai mult, s-au aristocratizat?

Se-nţelege. Mutre confiscate, cărora orice om onest le-ar fi închis uşa înaintea nasului, s-au ridicat sub domnia d-lui Brătianu în sferele de sus; formează aşa-numita societate la balurile şi la curtea regelui. De gâtul unor bandiţi sau a unor trădători notorii s-au atârnat semnele de onoare ale ţării; corectorii gazetelor roşii au ajuns milionari; toată plebea asta politică e azi scoasă din cutie, parfumată, înmănuşată, lustruită. E firesc lucru ca aceste elemente declasate ridicate din întuneric şi din ocupaţiuni adesea maloneste, intrate odată în atmosfera luminată de razele coroanei, să şi vrea să rămână acolo.

Aceşti oameni vor să păstreze ce au. Nu numai averea – căci asta n-ar însemna nimic – nu! influenţa, vaza, rangul în ordinea socială, jeţurile din Adunare, cu un cuvânt tot ce sărmana vale a Dunării a avut de oferit meritului sau talentului, tot ce d. Brătianu a monopolizat pentru creaturile sale. Toate trebuie să rămână zestre inatacabilă a nulităţilor, o schimbare de guvern să nu mai fie cu putinţă; arhiliberalii au devenit arhiconservatori în ceea ce-i priveşte şi nu se sfiesc nici înaintea … dictaturii personale a d-lui Brătianu. (…)

Mişelia înlăuntru, umilirea în afară – iată care va fi caracterul acestei dictaturi în România. Căci acesta nu este absolutismul monarhic, răsărit din iubirea unui mare cap încoronat pentru clasele de jos; nu, este absolutismul unui ambiţios pentru a asigura impunitatea creaturilor sale. Nu este Frideric II sau Iosif II … e Vitellius cu corupţiunea adâncă, cu mijloacele moleşitoare, cu dezbărbătare.

Dar vor întreba unii: ce se va face monarhul în România când alăturea cu el – cel mai liber dintre români, acela a cărui libertate se răsfrânge asupra tuturor – se va ridica al doilea monarh, al valeţilor şi creaturilor, când România toată va fi îmbrăcată în livreaua celui din urmă?

Ce se va face? Nu ştim. Ştim noi dacă d. Brătianu mai are necesitate de El? Poate că nu mai are. În orice caz, cu acest aparat electoral care nu e suficient nici măcar pentru a masca dictatura regentului-ministru, rolul monarhului e redus la nimic.

(*Timpul,* 2 noiembrie 1882)

(Urmare din pag. 1)

Un detaliu separat, nu însă mult depărtat de zona Chat, dar ţinând de IA/digitalizare: s-au făcut investiţii uriaşe în cercetarea creierului, în interacţiunea directă cu calculatorul. Elon Musk e mai cunoscut în branşă pentru că el e la vedere. La ora asta, cu electrozi aşezaţi pe cap, se pot „citi” gânduri. Mâine, electrozii vor putea sta la distanţă (exact cum s-a întâmplat în cazul citirii cardurilor bancare), poimâine, ei vor putea şi induce gânduri, iar ce va fi răspoimâine nici nu vrem să ne imaginăm.

Se vorbeşte insistent despre etică, despre legiferarea domeniului – dar se vorbeşte în van. Vânare de vânt. S-a lansat de curând şi un apel, semnat de multe nume importante ale informaticii internaţionale, de a temporiza cercetările şi aplicaţiile IA. La fel s-a lansat cândva, tot semnat de nume mari, un apel la interzicerea armelor nucleare. Cu ce efect? Giganţii informaticii, la fel ca laboratoarele de cercetare ale armatelor, probabil că nici măcar nu surâd atunci când aud de asemenea apeluri. Ar pierde timp surâzând, iar timpul chiar înseamnă bani (şi putere) în zona asta.

Recent, şi faimosul Yuval Noah Harari a lansat un avertisment privind viitorul omenirii sub impactul IA, invocând puterea „poveştii”, a *Cuvântului* de-a lungul civilizaţiei umane, subliniind faptul că de-acum nu vom mai şti cine a scris „povestea”, Dumnezeu, omul sau calculatorul… El foloseşte şi un argument foarte plastic şi convingător: bombele, fie ele şi nucleare, nu produc noi bombe, dar programele IA produc noi programe IA, care foarte uşor ne pot scăpa de sub control. Prin complexitate-sofisticare şi prin comoditatea noastră, nu pentru că programele vor *dori* asta – chiar dacă, prin romanele şi filmele SF, găsim destule calculatoare cu voinţă-conştiinţă…

Şi, apropo de SF, nu vă mai amintesc cum încheiam editorialul de luna trecută…

Curtea de la Argeş

Revistă lunară de cultură

Apare sub egida Centrului de Cultură şi Arte „George Topîrceanu” (Bv. Basarabilor 59) şi a Asociaţiei Culturale „Curtea de Argeş”

Redacţia: Str. Schitului 45A, 115300 Curtea de Argeş

ISSN: 2068-9489

E-mail: curteadelaarges@gmail.com

Website: www.curteadelaarges.ro

Abonamente se pot face direct la redacţie, trimiţând contravaloarea (60 lei/an) în contul specificat mai jos şi, prin e-mail, adresa poştală.

Revista poate fi sponsorizată prin Asociaţia Culturală „Curtea de Argeş”, CIF 29520540, Banca Transilvania, IBAN RO38 BTRL RONC RT0V 1516 7901.

Homo sapiens

Historia magistra vitae şi „perfidul Albion” (VII)

Horia BĂDESCU

Vorbeam în episodul trecut despre încăpăţânarea suicidară a României de a rămâne fidelă angajamentelor ce decurgeau din Tratatul de la Versailles şi Carta Ligii Naţiunilor, ba chiar de o anume naivitate în raport de incapacitatea puterilor garante de a face faţă noilor provocări de pe eşichierul politic al Europei anilor treizeci. Incapacitate pe care analiza rece, lucidă a omului politic român – care nu era nicidecum „bătrânelul aiurit” despre care vorbea cu suveran dispreţ un simbriaş al politicii britanice în perioada de final a conflagraţiei, perioadă a lunii de miere cu sovieticii – o evoca *sine ira et studio*, aşezând oglinda inconvenabilă a acesteia dinaintea ochilor înalţilor demnitari ai Imperiului. Suita de decizii şovăielnice, ineficiente, de circumstanţă, minate de orgolii şi interese care excedau arhitectura continentală, permiseseră ascensiunea Germaniei hitleriste, a Italiei fasciste şi a Ungariei revanşarde, modificând echilibrul politic şi geostrategic european. Toate acestea împingând ţara noastră spre o suită de mutări obligate, care aveau s-o aducă, pentru o bună parte a conflagraţiei mondiale, alături de vechii adversari.

„Această atitudine trebuie cu atât mai mult subliniată – scria Iuliu Maniu – cu cât nu au lipsit, încă din 1935, ofertele tentante, în schimbul unei politici mai rezervate, şi dacă luăm în calcul şi faptul că politica externă a guvernului era supusă criticilor acasă. Unii oameni de stat susţineau că România face o greşeală sprijinind politica de securitate colectivă şi principiile Statutului Ligii Naţiunilor, că trebuia să părăsească Mica Înţelegere şi să abandoneze prietenia cu Franţa şi Marea Britanie şi să treacă de partea Germaniei şi Italiei.” Această nouă direcţie, despre care vorbea Maniu, fără a nominaliza susţinătorii ei, fundamenta evoluţia Mişcării Legionare, alimentată din plin de pasivitatea franco-britanică în momentele decisive ale crizei renane, ocupării Austriei şi dezmembrării Cehoslovaciei. „Cu toate acestea – punctează el – în vreme ce Statele Unite se dezinteresau în continuare de continentul european, în vreme ce Franţa şi Marea Britanie, din neînţelegere în neînţelegere, din compromis în compromis, din renunţare în renunţare (Mă întreb cum vor fi digerat oare, dacă o vor fi făcut, aceste peremptorii acuze cei de la Foreign Office?! n.n.), pe când Polonia şi Iugoslavia se mutau în tabăra opusă, România a rămas, fără ezitare, credincioasă unei politici bazate pe principiul respectului pentru angajamentele internaţionale şi al menţinerii ordinii politice şi teritoriale stabilite la Conferinţa de Pace.” Dar, „toate acestea – conchide Maniu – fuseseră îngropate la München (...) şi multe state aveau să cadă curând unul câte unul”, pentru că, odată distrus mecanismul de securitate colectivă, dispărea şi condiţia esenţială a eficacităţii securităţii colective şi anume simultaneitatea unei acţiuni comune.

Cât despre „dezertările” polono-iugoslave, care aveau să pulverizeze structurile regionale de securitate, hrănite de iluziile procopselii teritoriale pe spinarea nenorocitei Cehoslovacii, acestea aveau să fie plătite scump de cele două ţări. Polonia lui Josef Beck, care se legăna în fantasma unei puteri regionale – după ce abia se adunase la loc după succesivele împărţiri între Prusia, Austria şi Rusia, închipuindu-se în vremea uniunii cu Marele Ducat al Lituaniei, când a visat pentru o clipă la anexarea ţaratului moscovit – şi în valoarea tratatului cu Germania, avea să fie făcută arşice de aviaţia şi panzerele acesteia. În aceeaşi dulce iluzie, Polonia dăduse garanţii Ungariei pentru ocuparea Ruteniei Subcarpatice, refuzând propunerea Guvernului român pentru întreprinderea unei „acţiuni diplomatice comune pentru a preveni ceea ce constituia o ameninţare strategică serioasă pentru România. (...) Acest lucru arată odată în plus ce însemna în realitate politica poloneză faţă de aliaţi”, scria cu amărăciune Maniu. Însă nu Ungaria avea să salveze ce se mai putea salva la prăbuşirea Poloniei, ci România! Într-un context în care, în siajul ezitantului non-combat interbelic, Aliaţii se complăceau într-o inacţiune totală pe frontul occidental. „Cu toate acestea, în ciuda protestelor şi ameninţărilor germano-sovietice, Guvernul român a adus, în clipa prăbuşirii Poloniei, servicii apreciabile cauzei aliate. Astfel, Guvernul român a acceptat să asigure tranzitul pe teritoriul României a aproape întregii rezerve de aur a Băncii de emisiune poloneze. O mare parte a militarilor polonezi refugiaţi în România au putut continua fără oprelişte drumul lor către ţările aliate. Iar cei 24.000 de militari polonezi internaţi au beneficiat de un regim generos de libertate, astfel încât peste 16.000 au putut părăsi ulterior România. Aşa au ajuns în Siria, în Palestina, în Franţa şi Marea Britanie cele mai bune elemente ce au scăpat din dezastrul armatei poloneze. Între ei s-au aflat toţi aviatorii polonezi care nu au căzut pe câmpul de luptă.” Maniu ar mai fi putut adăuga că gestul curajos al României avea să-l coste viaţa pe prim-ministrul Armand Călinescu, asasinat de un comando legionar.

O soartă similară o aştepta şi pe Iugoslavia, care se lăcomise şi ea la o bucăţică din Cehoslovacia muribundă. Vântul de nebunie al acaparării de teritorii care bântuia o Europă bezmetică avea să împingă guvernul de la Belgrad, în clipa ultimatumului sovieticilor adresat României pentru cedarea Basarabiei, să maseze trupe în apropierea graniţei noastre. Cum scrie Iuliu Maniu: „Asemenea precauţii de ordin militar în vecinătatea Banatului românesc arătau că Guvernul iugoslav preconiza un colaps al României şi dorea să fie pregătit pentru orice eventualitate. (O bucată de Românie făcea bine şi la casa „prietenilor”! n.n.) Ungaria se pregătise de mai bine de o lună pentru a putea profita imediat de un atac contra României.”

Dar, pe cât de onorabilă, din punct de vedere moral, se vădea această constanţă politico-diplomatică a României, în respectarea tratatelor şi alianţelor parafate, pe atât de desuetă şi ineficientă se vădea ea în noua arhitectură, în care înşişi garanţii acestor tratate şi alianţe renunţaseră la ea. Vremea onoarei trecuse şi n-avea să se mai întoarcă niciodată! O dovedea cu asupra de măsură comedia tratativelor franco-britanice cu sovieticii, tratative care se desfăşurau concomitent cu punerea la cale şi parafarea pactului Ribbentrop-Molotov din 23 august 1939. „Aceste negocieri în tandem – oficiale de Marea Britanie şi Franţa în secret cu Germania – şi încheierea în acele condiţii a Tratatului sovieto-german au constituit un act de lipsă de loialitate fără precedent în analele relaţiilor internaţionale (nota stupefiat Iuliu Maniu, n.n.). Pe când lumea şocată se întreba ce preţ fusese plătit pentru gestul sovieticilor, Germania s-a grăbit să exploateze la maximum avantajul pe care noul tratat i-l asigura şi a atacat imediat Polonia.”

Preţul avea să fie jumătate din Polonia şi Basarabia şi Nordul Bucovinei din România. Iar pedeapsa pentru loialitatea României avea să fie Dictatul de la Viena care-i impune acesteia cedarea Ardealului de Nord. Totul jucat pe atitudinea ezitantă, conciliantă, defetistă a Puterilor Garante, care şi-au subminat propria viziune asupra arhitecturii europene după Marele Război. România rămăsese absolut singură în faţa agresiunii statelor revizioniste.

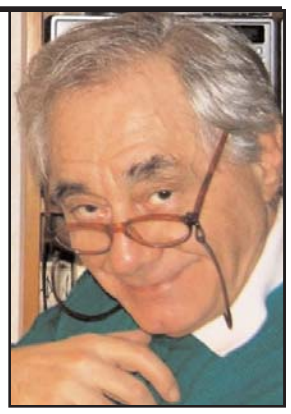
Aşadar, conchidea Maniu: „Cum ar fi putut fi făcută responsabilă România (de a fi fost împinsă în braţele Germaniei, n.n.) pentru izolaţionismul Statelor Unite, cât şi pentru neînţelegerile, contradicţiile, ezitările şi greşelile majore făcute de Marea Britanie şi de Franţa, deşi aceste state erau garantele morale şi legale ale Tratatului de la Versailles? Este suficient să reamintim ajutorul economic şi financiar acordat de Marea Britanie şi Statele Unite Germaniei, începând cu împrumuturile, livrările de materii prime şi terminând cu acceptarea devalorizării monetei germane din 1922. Acelaşi larg ajutor economic şi financiar a fost acordat Ungariei, nu numai de Marea Britanie şi Statele Unite, dar chiar şi de Franţa şi Polonia! În plus, o întreagă mişcare politică din Marea Britanie încuraja revizionismul unguresc. (...) Chiar şi în Franţa, propaganda Ungariei a găsit sprijin serios în anumite cercuri ale stângii. (Situaţia avea să se repete în preajma şi în timpul Revoluţiei din 1989! n.n.) (...) Toate aceste greşeli incredibile comise de diplomaţia engleză şi cea franceză faţă de Germania şi de ţările Europei Centrale sunt astăzi, din păcate, răzbunate prin atâtea sacrificii de vieţi umane şi pierderi şi prin *perspective grave* (s.n.) pentru săracele noastre ţări.”

Şi aşa avea să fie, fiindcă aceeaşi atitudine cesionară avea să-i arunce pe români „la lupi” şi pe Iuliu Maniu în închisorile comuniste. Pe unul dintre făuritorii Marii Uniri, pe bărbatul de stat care a fost acesta, pe omul de cinste şi rectitudine care mai credea în valori de care lumea modernă avea să se lepede cu celeritate. Cel de la a cărui naştere, în 2023, se împlinesc 170 de ani şi 80 de ani de la moartea sa.

Am făcut acest lung excurs analitic în politica internaţională a României în perioada interbelică şi a raporturilor lui Iuliu Maniu cu Marea Britanie, plecând de la documentele extrase din arhiva Foreign Office de admirabilul istoric britanic Dennis Deletant, căruia suntem datori să-i exprimăm întreaga noastră gratitudine, documente puse la dispoziţia publicului, pentru prima oară în româneşte, de atât de documentata şi serioasa revistă *Magazin Istoric*.

L-am făcut pentru a le aminti politicienilor şi politicaştrilor actuali – căci de bărbaţi de stat nu poate fi vorba – circumspecţia cu care ar trebui privite totdeauna raporturile statelor mici şi mijlocii cu marile puteri. Marile puteri care mereu au ştiut să folosească şi să-şi arunce „la lupi” tovarăşii de drum, dar şi pentru a-i face să înţeleagă că în politica internaţională singura morală care funcţionează, singura justificabilă, este aceea a interesului naţional!! Restul e doar „vânare de vânt”, vorba Eclesiastului, şi vânzare. Este lecţia pe care ne-o serveşte de la începutul începuturilor Istoria. Dar, vorba lui Hegel: „Ceea ce ne învaţă Istoria e că nimeni nu învaţă nimic din Istorie”!

Fulguraţii

Paul DIACONESCU

I*van cel Groaznic* de Henri Troyat. În 1583 face liste cu cei omorâţi de el, nişte pomelnice, de fapt, pe care le trimite la mănăstiri împreună cu mari sume de bani. „Aminteşte-ţi, Doamne, de sufletele robilor tăi din Novgorod, în număr de 1507...” Deoarece nu şi-i poate aminti pe toţi, scrie în alt pomelnic: „Doar tu, singur, Doamne, cunoşti numele lor...” Una din liste ajunge la un total de 3.148 de persoane exterminate, alta la 3.750.

Apropo de Ivan cel Groaznic. Cumplit e faptul că aproape patru secole mai târziu, în Rusia a apărut un criminal de o şi mai mare anvergură şi cu aceleaşi trăsături: obsesia conspiraţiei, eliminarea „tovarăşilor” apropiaţi, eliminarea sau maltratarea copiilor şi a rudelor acestora etc.

Primul coşmar, după multă vreme. Dar un coşmar benign, fără trezire cu ţipăt de spaimă, fără palpitaţii. Un fel de *remake,* de fapt, al cărţii lui Julien Gracq *Les rivages de Syrte.*

Mă aflam, singur, într-un oraş pe malul mării. Nu era Constanţa, arăta mai curând ca o staţiune turistică, multă lume se plimba nonşalant de colo-colo, fără treabă. Dar ameninţarea era iminentă: războiul începuse şi vase inamice se apropiau de ţărmul nostru. Totuşi, oamenii păreau inconştienţi de realitatea primejdiei. Am întrebat pe cineva de ce n-au fost trimise avioane împotriva flotei duşmane. Apoi, n-a trecut mult şi am văzut primele explozii. Unele obuze au căzut în apă, altele alături de oraş. „Îşi ajustează tirul”, mi-am zis, în vis. Şi, într-adevăr, următoarea salvă s-a abătut asupra clădirilor de pe malul mării. Trebuia să fugim în afara oraşului, dar cu ce...?

Totul începuse ca o ameninţare vagă, insidioasă, ca o teamă incredulă, dar într-o atmosferă nelinişti-toare, ca în cartea amintită.

(21 februarie 2012)

Cele mai importante subiecte dezbătute în dimineaţa asta la televizor: e normal ca repararea himenului tinerelor musulmane înainte de căsătorie să fie suportată de asigurările sociale sau nu? În jurul mesei rotunde, participanţii îşi dau cu presupusul pro şi contra. Alt subiect: 4 din 10 pensionari beau prea mult! Cum s-a realizat această statistică? Simplu: controlând plăţile făcute cu cardul la Systembolaget (întreprinderea de stat suedeză care deţine monopolul vânzării tuturor băuturilor ce depăşesc 3,5% alcool)... Trei sticle de vin pe săptă-mână e prea mult pentru un pensionar, iar băutura anulează efectul doctoriilor pe care le iau băutorii. (Asta înseamnă 320 gr. de vin pe zi.) Deci noi plătim din impozit doctoriile ineficace ale „beţivilor”!

(1 august 2008)

Preistorie. În ianuarie 1952 mai existau în Bucureşti câteva mici, insignifiante insule „capitaliste”: un atelier prin cartierul Dudeşti care fabrica nasturi *fantasy,* o cârciumioară cu trei mese în piaţa Filantropia, „La Ardeleanu”, ba chiar şi un mic restaurant pe lângă Calea Griviţei, fără firmă, pe care iniţiaţii îl botezaseră „La Madam Simpson”. Şi totuşi, în acel anonim local concerta o formaţie de coarde – mandoline, banjo – condusă de Aldo Solini, care interpreta legănatele canţonete napolitane. Şi parcă revăd: câteva mese lipite una de alta, câţiva elevi de la şcoala de literatură în frunte cu poetul, deja consacrat, Victor Tulbure. („Se cheamă dealu-acela Gurahonţ/ Şi l-am suit pieptiş din glonţ în glonţ…”) Iar în capul mesei, unul din principalii poeţi ai vremii: Mihu Dragomir, laureat al premiului de stat.

Ce am mâncat, ce am băut şi, mai ales, ce învăţăminte ne-a transmis „tovarăşul Mihu” din a sa *ars poetica*, totul s-a pierdut definitiv prin ceţurile memoriei. Amintirea acelei agape nocturne s-a păstrat însă datorită unui amănunt (aproape) dramatic: era ora 2 noaptea, poarta înaltă a şcolii de literatură din Şoseaua Kiseleff 10 era încuiată. Singura soluţie: escaladarea. O mişcare greşită şi un vârf, o „suliţă” a grilajului de fier forjat, mi-a pătruns în subţioara paltonului. Cum am fost salvat din acea „tragere în ţeapă” nu mai spun...

(19 ianuarie 2018)

Întrebări de insomniac (II)

Rodica LĂZĂRESCU

Uneori mi se pare că adie un vânticel încărcat de miresme topîrceniene de *lung prilej de vorbe şi de ipoteze* (*În jurul unui divorţ*) când (re)vine în discuţie o afirmaţie ce a făcut carieră în veacul trecut. „Le XXI-ème siècle sera spirituel ou ne sera pas”, cică ar fi zis *monsieur* André Malraux. „Secolul XXI va fi religios sau nu va fi deloc”, am tradus noi. „O profeţie ridicolă”, s-a indignat Malraux. „N-am spus asta niciodată, bineînţeles, fiindcă n-am de unde să ştiu.” Deci, cum rămâne? „Cred în schimb că dacă umanitatea secolului viitor nu găseşte nicăieri un model exemplar de om, va fi rău.” „Vrea să spună, îi sare în ajutor André Froissard în *Le Point* (5 iunie 1993), că acest secol XXI, dacă nu va reuşi să-şi regăsească elanul începuturilor inteligenţei pe pământ, va rămâne fără gândire – ceea ce la Malraux echivalează cu a nu fi deloc.”

Hopa! Deci, *religios, spiritual* sau *mistic*? Şi, mai nou, să fie inteligenţa artificială „modelul exemplar de om”? Sau or fi ajuns hiperbogaţii lumii la concluzia că ar fi mult mai scump să se încerce eradicarea prostiei? Mai dormi, dacă poţi…

Victor Ravini

Aşa cum bine au remarcat cei ce au răspuns la ancheta din numărul precedent, azi se citeşte mai puţin decât oricând, nivelul de pregătire al elevilor se prăbuşeşte, incultura ia amploare şi urcă treptele până sus de tot. Asistăm în aceşti ani la o vastă de-culturalizare, atât în ţara noastră, cât şi în ţările cele mai avansate cultural din Occident. Max Nordau, unul dintre întemeietorii sociologiei, a introdus termenul *degenerescenţă culturală* în cartea sa *Entartung und Genie* din 1894 şi a observat că acest fenomen social şi cultural a început pe la anul 1840, din cauza avântului tehnologiei, care depăşea capacitatea psihică a oamenilor de a se adapta la noul ritm al vieţii, impus de noul sistem de producţie şi de folosirea tehnologiei. El se considera degenerescent faţă de cultura iudaică în care se născuse şi faţă de care luase distanţă încă din copilărie. El vedea degenerescenţa ca un fenomen cultural negativ, însă cu aspecte pozitive, compensatorii: îndepărtarea lui de cultura iudaică l-a ajutat să se integreze în cultura din afara anturajului iudaic. Şi totuşi el este unul dintre părinţii Sionismului.

Teoria degenerescenţei culturale poate fi atât controversată, cât şi aplicată în afara ariei geogra-fice şi a timpului istoric analizat de Nordau. De la Alexandru Macedon încoace, asistăm la o progresie a degenerescenţelor culturale, cu consecinţe pozi-tive compensatorii. Marele comandant a distrus democraţia grecească şi a subjugat ţări în care a impus limba şi cultura elenă. Astfel a creat în istoria culturii fenomenul luminos numit elenism. Am putea spune că el este primul care a dus o politică globalizatoare în istorie.

Imperiul Roman este a doua mare încercare de ştergere a unor culturi, pentru a introduce o cultură globală. Cezar a distrus Galia, dar, dacă ar fi să dăm crezare lui Jacques Bainville, a pus temelia Franţei. Traian a distrus Dacia, iar Octavian Goga spune că „Ne tragem din neam împărătesc”, ceea ce desigur că se poate discuta la infinit.

O a treia mişcare globalistă de aculturali-zare a popoarelor şi impunere a unei culturi nivelatoare este Creştinismul. Cele mai mari biblioteci au fost arse, bibliotecarii linşaţi. Filosofia şi raţiunea au fost înlocuite cu credinţa. Înalta cultură la care ajunsese Antichitatea a fost înlocuită cu obscurantismul. Eclezia ştii ortodocşi au fost în armonie cu populaţia şi au avut înţelepciunea de a nu de-culturaliza enoriaşii, ba chiar au preluat principalele sărbători pre-creştine, cultul icoanelor şi multe obiceiuri bune, dintre care cel mai bun este omenia. Catolicismul a adoptat o politică de dominaţie faţă de ţările catolice şi s-a compromis în istorie prin politica sa teroristă şi prin criminalitate nimicitoare de populaţie, contrar ideologiei creştine, propovăduită cu făţărnicie. Cel mai vast şi mai de-culturalizator imperiu din istorie este Catolicismul, condus cu sfori nevăzute de la Vatican şi care se implică în politica mondială. Multe câte s-au întâmplat în istorie au fost instigate pe ascuns de la Vatican sau au avut ca ţintă indirectă interesele Vaticanului.

Declinul cultural al Occidentului, care nu mai crede în nimic, a fost semnalat de Oswald Spengler în cartea sa *Der Untergang des Abendlandes* scrisă înainte de Primul Război Mondial. Analiza lui a stârnit aprigi controverse. Spengler, neamţ sadea, prezicea că salvarea culturii Occidentului va veni de la popoarele care încă mai credeau în ceva, anume popoarele cu religie ortodoxă. Ortodoxia era singura religie în care mai credea vreun popor în Europa, iar cel mai numeros popor ortodox erau ruşii. De ce popoarele ortodoxe mai cred în ortodoxie, când cele catolice nu mai cred în catolicism? Catolicismul s-a impus prin intoleranţă, terorism şi violenţă, pe când ortodoxia este tolerantă, milostivă şi alinătoare. Popii ortodocşi nu au avut nevoie să folosească violenţa ca să întărească credinţa.

O a patra mişcare globalistă degenerescentă cu aspecte compensatorii a fost comunismul. Dintre multele aspecte degenerescente şi compensatorii ale comunismului, ne putem aminti că Stalin a dus o politică dură împotriva bisericii şi, paradoxal, a reînfiinţat patriarhatul Moscovei, desfiinţat de ţarul Petru cel Mare. Paradoxurile comunismului au înflorit în România. Comunismul a fost conceput să fie internaţionalist. La români, comunismul a fost naţionalist. Comuniştii români au de-rusificat ţara, dar au stalinizat-o. Ideea de comunism exclude proprietatea privată, însă Ceauşescu a încurajat construcţia de apartamente proprietate personală, astfel că România e astăzi pe primul loc în lume cu 97% din populaţie care trăieşte în locuinţe proprietate personală. Elveţia e pe locul 20 în Europa, cu 44%. Şi mai au nas elveţienii să facă pe deştepţii...

Ne aflăm acum în pragul celei de a cincea mişcări globalizante şi degenerescente, care este programată şi atotcuprinzătoare. Încă nu ştim bine care vor fi consecinţele compen-satorii. Dar în mod sigur vor fi. În iconografia catolică, Maria striveşte şarpele ce se încolăceşte pe globul pământesc. Şarpele ce vrea să cuprindă globul terestru este un simbol al răului şi poate ilustra globalizarea atât de controversată. Trăim vremuri în care abundă filme şi teorii pseudo-ştiinţifice cu conţinut apocaliptic, influenţate de Apocalipsa din Biblie, scrisă de evanghelistul Ioan, fanaticul care a dat ordin gloatelor analfabete să dea foc bibliotecii din Pergam, a doua ca mărime după cea din Alexandria. Însă profeţia lui nu poate avea valoarea profeţiei din Biblie, Cartea Facerii 3:15, pe care o rosteşte însuşi Dumnezeu: „Femeia va zdrobi capul şarpelui”.

→

Homo sapiens

Louis Aragon a afirmat: „Viitorul omenirii va fi feminin, sau nu va mai fi". Mulţi au repetat sau reformulat cu convingere previziunea lui. „Femininul este viitorul planetei. Secolul XXI va fi feminin sau nu va fi." Profeţiile lor optimiste, departe de a fi religioase, converg cu profeţia din Biblie, pusă de autorii Bibliei chiar în gura lui Dumnezeu: că femeia va zdrobi capul şarpelui. Papa Ioan-Paul II, deşi celibatar, a spus că „Viitorul omenirii trece prin familie". Un papă e un om ultra-şcolit şi ştie să ne spună chiar şi ceea ce nu spune.

Degenerescenţa culturală şi lingvistică de la noi este mai mult sau mai puţin vizibilă decât în alte ţări, dar să nu uităm că degenerescenţă lingvistică am avut în diferite epoci de-a lungul istoriei şi al formării limbii române. Secolele de slujbă bisericească în limba slavonă au avut consecinţe negative, dar şi pozitive asupra evoluţiei limbii române. La fel, limba turcă şi cea greacă au avut consecinţe degenerescente şi compensatorii. Relatinizarea limbii române prin neologismele franţuzeşti şi italiene pe vremea bonjuriştilor a stârnit reacţii ostile. Totuşi, lexicul limbii române s-a îmbogăţit cu serii de sinonime parţiale şi avem azi posibilităţi stilistice pe care alte limbi nu le au.

Ce ne facem cu cuvintele străine folosite anapoda de către unii care au o cunoaştere superficială a limbilor străine pe care le cunosc ca vai de lume şi se dau drept ceea ce nu sunt? În lingvistică există legea uzului sau a folosirii. Viitorul va decide soarta acestor cuvinte. Propun să vedem aspectul pozitiv al acestei degenerescenţe culturale şi lingvistice la care asistăm: Felul cum vorbeşte sau cum scrie careva dezvăluie ce are în cap. Cum îi este limbajul – corect sau defectuos – aşa îi e şi gândirea. Astfel afli în câteva secunde câte parale face, cât credit intelectual sau moral să îi acorzi şi ştii dacă îl iei în serios sau îi întorci spatele. Raţele măcăne, privighetorile cântă, lebedele tac.

Sebastian Grama

Dacă era să scăpăm de insomnie, Malraux *ou pas,* ce bun ar fi fost un *le* potrivit aşezat: *Le XXI-ème siècle sera spirituel ou ne le sera pas*. Ceea ce, bineînţeles, chiar dacă riguros inutil (exceptând efectul soporific), ar fi fost perfect adevărat. La fel ca „Secolul XXII va fi comic sau nu", impar sau nu, albastru sau nu etc., după cum ar atesta-o până şi cel mai timid logician.

Şi mai avem o problemă. Istorică. Nu ştim dacă Socrate a spus ceea ce se spune că a spus: nimeni dintre cunoscuţii noştri nu l-a apucat spre a o confirma (şi, dacă l-ar fi apucat, parcă te poţi încrede fără de rezervă în oricine ar fi?... mai ales în cineva care a depăşit sensibil vârsta de 2422 de ani...). Bun, ce-ar fi dacă ne-am pomeni mâine cu Socrate bombănind că el n-a zis niciodată că ştie că nu ştie nimic? Nu l-am trimite la loc, spunându-i (cam ca, Altcuiva, Marele Inchizitor al lui Dostoievski) „Amice, ne cam încurci cu adevărul dumitale istoric"? La fel, ce se bagă Malraux să precizeze ce a susţinut ori ba?

Pe de altă parte, nici chestia cu descoperirea (sau bricolarea) unui „un model exemplar de om" nu aranjează prea tare situaţia. Şi dacă am fi descoperit deja „modelul" sub forma unei momâi post-vitruviene mâzgălită cu spray-ul pe un perete (*wall*) de un Leonardo stradal, momâie degrabă strigătoare la *device*-uri care-i ţin loc de viaţă? Chiar „post"-ul din cuvânt ar fi semnificativ: trăim din post-uri: post-adevăr, postmodernism, postări, posturi, imposturi... Şi, *à propos* de religiozitate, din post în post – înţeles ca dietă, fireşte (slana ucide, mai bine *fast food*), Umberto Eco vorbea la un moment dat de religia diferitelor moduri de operare (Macintosh era catolic...).

Se poartă (spre gloria lui Peirce şi mulţumirea apostolilor săi) renovarea terminologiei. Atunci când vreun contribuabil decide să lase tot ca să urmărească un *influencer* în perspectiva mântuirii, caricatura vag similireligioasă obţinută se cheamă spiritualitate. Cam ca în *Life of Brian,* în piaţă tarabele sunt ocupate de Mesii: terapeuţi, *traineri,* consilieri *à gogo*... Paradoxal ori nu, e aproape destul să fii *simple d'esprit* ca să ai acces la spiritualitate. Avem pelerinajul de *Black Friday,* maşina de cafea redusă cu 50% e o fâşie de giulgiu, codul de bare e aparatul patimilor de montat acasă. Magicienii sunt mistici: Frege învie, observă lipsa de *Sinn* şi moare la loc, fericit. Privaţi şi de *Bedeutung*, ridicăm din umeri şi discutăm cu holograma epicenă dăscălindu-ne cum se fierbe apa fără gluten. Vitruviu se documentează pe *Darwinkipedia* şi trimite la Firenze un *mail* de îndreptare (*L.E., id est: Later Edit*) ce conţine momâia cu patru mâini, adevăratul model (*True Type, Vera Icona*...). Leo *from* Vinci e pe *advertising* (dacă apar manifestări neplăcute, adresaţi-vă medicului sau farmacistului).

C'est ça, Charlot, vaste programme...

Mihaela Malea Stroe

Cum rămâne cu „profeţia" de care Malraux parţial s-a lepădat? André Froissard (*Le Point*, 5 iun. 1993) susţine că „fraza lui Malraux despre secolul XXI chiar a fost spusă, depun mărturie, fiindcă a fost rostită de faţă cu mine, în cursul unei conversaţii în biroul de pe rue de Valois". Frază „spusă"/„rostită", „în cursul unei conversaţii", nu scrisă! Şi, întrucât doar *scripta manent*, în timp ce *verba volant,* martorul precizează că Malraux n-a spus: „«Secolul XXI va fi religios... sau spiritual...», ci «Secolul XXI va fi mistic sau nu va fi deloc», ceea ce nu-i deloc acelaşi lucru." Verificând în diverse dicţionare, vedem că, fără să fie sinonime „perfecte", religios, spiritual şi mistic se află în relaţie de... compatibilitate, interferează semantic: un posibil sinonim pentru „religios" este „spiritual", o definiţie pentru „spiritual" este „care aparţine religiei" şi, în fine, una dintre explicaţii pentru „mistic" este „orientare în cadrul religiei sau gândirii filosofico-religioase care afirmă posibilitatea contactului direct sau comuniunii între om şi divinitate; misticism. (< fr. *mystique,* gr. *mystikos*) bisericesc, religios".

Adăugând faptul că „părinte duhovnic" se traduce prin „père spirituel", între religios, spiritual şi mistic nu se deschid prăpăstii de netrecut. De altfel, Malraux însuşi se exprimă în sensul că „Secolul următor ar putea cunoaşte o mare mişcare spirituală: o nouă religie, o metamorfoză a creştinismului" sau, într-un interviu (*Le Point*, 10 dec. 1975), în sensul că nu exclude „posibilitatea unui eveniment spiritual la scară planetară". În accepţiunea lui Malraux „Cuvântul «religie» /.../ se referă la ceea ce îl leagă pe om de Cosmos, de alţi oameni, eventual de zei şi de Dumnezeu." Dintre posibilele etimologii ale cuvântului „religie" (la Sf. Augustin: religie provine din *religare*/legătură, „ceea ce se leagă de Dumnezeu şi de el singur", *relegere*/recitire, „recitire a lui Dumnezeu în sine", *reeligere*/realegere, „alegere reînnoită a lui Dumnezeu"), agnosticul Malraux preferă sensul de „legătură", fără să respingă/să nege vehement/ să dispreţuiască legătura omului cu divinitatea. Îmi îngădui să cred că, în oricare dintre variante (secol religios/spiritual/mistic), afirmaţia lui Malraux, aşa controversată cum e, nu degeaba a făcut... „carieră". Anticipează, avertizează, pune în discuţie o necesară – şi stringentă în zilele noastre – ieşire a omenirii din capcana absolutizării „materialităţii", a laicizării/ ateizării (desacralizării, în termen eliadesc) excesive care tinde şi chiar poate să rupă „legătura" trinitară om – Cosmos / om – semeni / om – divinitate, legătură (*religio – religare*) în absenţa căreia secolul nostru riscă să-şi piardă, la un moment dat, nu atât locul în calendarul istoriei, cât fiinţa (capacitatea omenirii de a gândi) şi, astfel, cum explică Froissard, să... „nu mai fie deloc".

Hermeneutica reprezintă un demers cu mai mică sau mai mare doză de subiectivitate, de aceea apar şi divergenţe. Totuşi – ne atenţionează Umberto Eco – interpretarea unui text are „limite" ce nu pot fi încălcate. Altfel spus, nu putem interpreta după bunul-plac (deci nici în zeflemea, ca demolatorii contemporani de mituri), textul oferind „indicii" pe care cititorul onest le respectă. Iată două mostre diferite de lectură a „spusei" lui Malraux: (1) „Un agnostic, e drept, frământat de imposibila nostalgie a Divinului ca André Malraux, avea (din imaginarul său muzeu în care convocase toate formele prin care omul se măsoară Creatorului) să ajungă la aceeaşi concluzie cu Mircea Eliade (numai că acesta din urmă o aflase la începutul operei şi adolescenţei): secolul XXI va fi religios, sau nu va fi deloc." (Monica Lovinescu) şi (2) „Malraux nu a formulat niciodată o asemenea tâmpenie". (Dan Alexe care, ignorând mărturia lui Froissard, consideră citatul drept „apocrif"/„eronat", util numai cui vrea să-şi ascundă „intenţia de a strecura în mesaj şi alte minciuni ideologice", iar pe Malraux îl etichetează „ateu absolut", „scriitor mediocru", „escroc de geniu, care şi-a reinventat în permanenţă viaţa, minţind".) Dacă Malraux a fost atât de mincinos/escroc pe cât – cu dârză mânie neoproletară – îl demască D.A., de unde ştie precis demascatorul că francezul n-a minţit (*şi* sau *tocmai*) când s-a dezis de enunţul supus discuţiei? Din sursă „mistică" (= tainică)? Martorul o fi şi el mincinos? Nu e cazul, aici, să cădem pradă insomniei căutând răspunsuri...

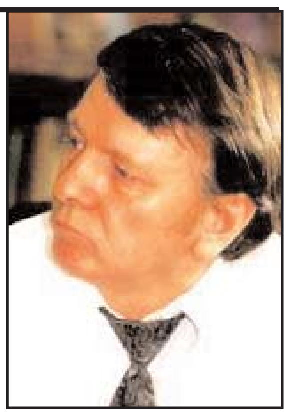
La întrebarea dacă „inteligenţa artificială" va fi „modelul exemplar de om" răspunsul meu e NU. De inteligenţă nu ducem lipsă (deşi, spun specialiştii, cea naturală regresează pe măsură ce avansează cea artificială şi tehnologia). *Rara avis* a prezentului este înţelepciunea şi cred că nu stă în puterea ştiinţei să furnizeze umanităţii o replică artificială a înţelepciunii. Or, inteligenţa are două tăişuri, poate face bine şi/sau rău (expresia „geniu al răului" e... clasică). Înţelepciunea nu slujeşte la doi stăpâni, discerne şi alege binele. Am citit avertismente lansate de nume consacrate (St. Hawking, Yuval Noah Harari, Elon Musk, Nick Bostrom, Mihai Nadin, Charles T. Rubin ş.a.) şi cred că îngrijorarea lor privind evoluţia „iresponsabilă", mai devreme sau mai târziu – posibil şi probabil – incontrolabilă a A.I. este justificată. Se cuvine ca *roadele inteligenţei să fie folosite înţelept, altminteri pot provoca dezastre*. Pentru asta, e necesar „un eveniment spiritual la scară planetară" (s.n.).

Apoi, cu cât tehnologia avansează, cu atât gândirea consumatorilor ei se leneveşte. Ca să nu se atrofieze, are nevoie de antrenament natural susţinut. Exemplu cotidian relevant: înainte de a dispune de case de marcat performante, telefoane mobile cu calculator şi cântare electronice care să socotească în locul lor, lucrătorii comerciali calculau „în minte", cu viteză şi precizie, suma pe care o avea de plătit clientul, determinându-l şi pe el să calculeze la fel de rapid, ca să verifice pe loc dacă suma e corectă. Pe-atunci, şi un elev mediocru din ciclul gimnazial putea să opereze „în gând" adunări şi scăderi uzuale, inclusiv cu fracţii zecimale. Pare ficţiune. Azi, în absenţa accidentală a „divaisurilor" electronice, operaţiile aritmetice de bază sunt pentru mulţi adulţi – lucrători comerciali ori cumpărători – o grea încercare. Calculul „în minte", a devenit lent, imprecis. Dacă apare şi sâcâitoarea „virgulă" (2,99 lei + 3,45 lei x 3 = ?) calculul „în minte/cap/gând" e şi mai dificil, ordinea operaţiilor – un mister! Sunt situaţii când comoditatea oferită de tehnologie se dovedeşte un adversar redutabil al vitalităţii gândirii. Nici alpiniştii nu-şi pot fortifica musculatura urcând şi coborând muntele cu... telecabina. *Mens sana in corpore sano* cere efort, sudoare, perseverenţă.

Cât priveşte ultima întrebare... Pentru hiperbogaţii/puternicii lumii eradicarea prostiei nu ar fi deloc mai costisitoare decât cultivarea, stimularea ei, practicată „la vedere" în prezent. Dar... nu este dorită! „Însămânţarea" şi cultivarea, nu eradicarea prostiei le apără lor, eficient, interesele.

(Va urma.)

Pamfil Şeicaru: Între camarilă şi *Dotla* asiatică (1)

Theodor CODREANU

Tatonări: democraţia europeană în derivă

Carol al II-lea a ţinut morţiş să-şi legitimeze dictatura, în faţa francezilor şi englezilor, prin afişarea unei politici antigermane. Aşa se explică de ce, întors de la Londra prin Germania, în 1938, abia ieşit de la întrevederea cu Hitler, a dat ordin de asasinare a celor 20 de lideri ai Mişcării Legionare. Faptul a fost pe punctul să declanşeze războiul german contra României, în 1938, şi numai acordul economic înrobitor a evitat agresiunea (Pamfil Şeicaru, *Scrieri*, I, Bucureşti, Editura Victor Frunză, 2001, p. 67). Nu e de mirare că ultimatumul sovietic din 1940 a lăsat indiferentă Anglia. Fidel acesteia rămânea Iuliu Maniu, care a cerut oprirea trupelor româneşti pe Nistru, nefiind ascultat.

Regele Mihai nu a mai aşteptat răspunsul de la Cairo privitor la armistiţiul cu Anglia, SUA şi URSS, în pofida insistentelor telegrame trimise de Maniu la Cairo (9, 14 iulie, 2, 7 august). În consecinţă, armistiţiul cu sovieticii devenea automat *unilateral*, ceea ce „se numeşte în orice tratat de drept internaţional, capitulare fără condiţii" (*Ibidem,* p. 9). Tratativele de la Cairo s-au dovedit a fi o simplă comedie, trezitoare de iluzii. Iuliu Maniu cădea victimă „poltroniei democratice". Peste toate, România a fost lăsată pradă jafului asiatic.

Iuliu Maniu a jucat rolul unui Don Quijote al democraţiei, lăsându-se păcălit cu aceeaşi sinceritate şi demnitate a celebrei Triste Figuri cervanteşti. Nu s-a respectat nimic din Carta Atlanticului privitor la România. Iuliu Maniu a cerut plebiscit în Basarabia şi în Bucovina nordică, spre hohotul cinic al învingătorilor. Maniu, democratul în absolut, va fi arestat şi condamnat la moarte, fiindcă ar fi conspirat „împotriva democraţiei progresiste"! Acuzat că a mai fost şi „în serviciul unor mari puteri antidemocratice", ca Anglia şi SUA! Astfel, democraţia de tip liberal a Europei a cunoscut cea mai mare înfrângere.

Diferenţa dintre democraţia liberală şi revoluţie este că a doua se-ntoarce permanent la *violenţă* ca mecanism de exercitare a puterii. Democraţia este compatibilă cu creştinismul, pe când totalitarismul, nu.

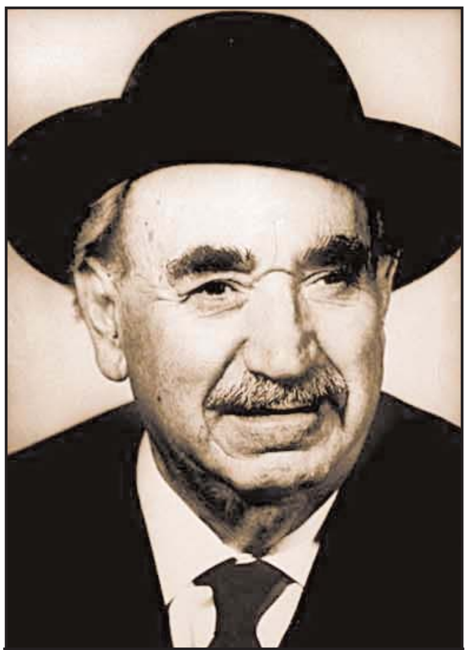
Iuliu Maniu nu s-a gândit niciodată la capitularea fără condiţii, dar s-a încrezut în pregătitorii acestei capitulări, având în frunte pe Gr. Niculescu-Buzeşti, C. Vişoianu, Al. Creţeanu, care s-au priceput să-l manipuleze pe candidul mult prea tânăr rege Mihai (*Ibidem*, p. 22). Ca şi încrederea în democraţiile anglo-saxone. A şovăit când i s-a propus să meargă la Ankara pentru negocieri. Comoditate? El ar fi putut lua direct contact cu Churchill şi cu Roosevelt. Patriot legat la ochi şi necunoscător al istoriei Rusiei.

Miticismul şi pericolul bolşevic

Miticismul băşcălios al românilor a minimalizat pericolul bolşevic: „Spre marea mea surpriză, se bagateliza participarea armatei noastre în lupta contra Rusiei sovietice. Un ataşat de legaţie îşi bătea joc de discursurile lui Ică, în care nu lipsea «arcul carpatic»" (*Ibidem*, p. 27). Pentru acela, Mihai Antonescu nu era ministrul de Externe al României, ci... Buzel, adică Buzeşti. Oare s-a schimbat ceva din inconştienţa miticilor de azi? Nu, ea continuă să fie dominanta politicii noastre. Pe deasupra, personalul de la Externe era îndoctrinat cu atitudinea prosovietică din 1933, moştenită de la Nicolae Titulescu, crede Şeicaru.

Prin colonelul Jan Kowalewski, ataşatul militar al Poloniei la Bucureşti, românii au fost avertizaţi de eroarea lui Roosevelt de a intra în cârdăşie cu Stalin. Dar Maniu n-a crezut (*Ibidem*, p. 29). În schimb, a dat impresia de sprijin regelui Mihai pentru 23 august. Maniu a plătit cu moartea şi cu nenorocirea ţării.

Marile puteri, considera Şeicaru, au ratificat „printr-o unanimă tăcere dezvoltarea unui regim colonial, aşa cum se practica acum trei secole" (*Ibidem*, p. 35), în România şi în alte ţări.

(1894, Buzău – 1980, Dachau)

Pamfil Şeicaru a înţeles bine că marile puteri au semnat cu URSS „sentinţa exterminării" poporului român. Sentinţă care continuă să se împlinească şi azi prin exodul populaţiei, graţie politicii postdecembriste.

Haiducia s-a născut, la români, argumentează Şeicaru, sub fanarioţi. Haiducii erau revoltaţi împotriva ciocoilor şi a boierilor ciocoizaţi, extinzându-se la călugării care îşi trădau misiunea, jecmănindu-i pe ţărani şi pe robii ţigani de pe moşiile mănăstireşti. Revoltele au continuat sub ispravnici, sub arendaşii greci, sub colectorii de impozite şi sub agresiunea poterelor (*Ibidem*, p. 89).

Panait Istrati şi bolşevismul

Panait Istrati n-a devenit niciodată proletar industrial, rămânând, în esenţa lui, ţăran şi păstor vagabondând în libertate. Aşa îmi explic de ce a putut să se întoarcă din Rusia Sovietică predispus la *spovedanie pentru învinşi.* De fapt, el n-a fost un învins. Dimpotrivă.

În epoca naivităţii politice, Panait Istrati a trecut examenul Eminescu, traversându-l, de la o supărare şi condamnare a poetului, la conştiinţa primejdiei răsăritene. Fără Eminescu, probabil că n-ar fi scris *Spovedanie pentru cei învinşi.*

Un membru al Biroului politic al URSS, Mihail Tomski, definea astfel comunismul, în 1927: deosebirea dintre Occident şi Uniunea Sovietică e că în ultima un singur partid e la putere, iar toate celelalte la închisoare. Tomski s-a sinucis, în 1936, pentru a nu fi arestat de NKVD.

Panait Istrati, despre constituţia comunistă: „Este un caz unic ca o Constituţie să nu aibă nimic cu regimul căruia, necunoscând iertarea, este de presupus, îi defineşte instituţiile".

Marx, observa Benedetto Croce, a fost un om lipsit de bunătate, inspirat exclusiv de Vechiul Testament, necunoscând iertarea. Anticomuniştii autocronici postdecembrişti i-au moştenit, în atare privinţă, pe comunişti. Nu întâmplător Monica Lovinescu şi ucenicii săi de la GDS s-au „delimitat" de Noica la apariţia cărţii postume a acestuia, *Rugaţi-vă pentru fratele Alexandru* (1990).

Şeicaru observă adevărata structură sufletească a lui Panait Istrati, un creştin care a crezut eronat în comunism. „În inima bietului hoinar Panait Istrati predomină iubirea de oameni, un sentiment profund creştin de solidaritate afectivă cu cel care suferă, iată de ce întreaga lui sensibilitate creştină a fost ultragiată de lipsa de umanitate a regimului comunist" (*Ibidem*, p. 115). Ca în *Posedaţii* lui Dostoievski, unde Cignalev vrea să instituie paradisul pe pământ dând libertate absolută unei zecimi dintre oameni, pentru ca restul să asculte absolut ca o turmă printr-o supunere oarbă. Lenin a reuşit să realizeze sistemul lui Cignalev.

În pofida acuităţii observaţiilor sale, Panait Istrati a rămas, totuşi, păcălit: el a îngroşat rândul acelora care au crezut şi mai cred că idealurile comuniste au fost trădate chiar de făuritorii societăţii socialiste. De aceea, s-a arătat un simpatizant al lui Troţki, din mantaua căruia a încolţit „progresismul" neomarxist al *corectitudinii politice*, e de adăugat.

Împreună cu Nikos Kazantzakis, Istrati l-a vizitat şi pe Maxim Gorki şi a rămas uluit, descoperind „tragedia lui Gorki": *gorki* înseamnă *amarul,* dar el a ajuns *zaharisitul!*

După toate experienţele amare de după vizita în URSS, Panait Istrati a conchis: „Unica soluţie este să refacem haiducia!"

Panait Istrati se va refugia, în apusul vieţii, la Mănăstirea Neamţului, pe unde a ajuns şi Eminescu. Între călugări, a descoperit omenia şi frăţietatea pe care crezuse că le vor întemeia comuniştii. Abia la Neamţ l-a înţeles pe Eminescu, după ce îl respinsese în numele ideii comuniste. Îl ştia pe de rost pe Eminescu şi-l purtase în memorie şi-n inimă în toate peregrinările sale. Repet: Eminescu i-a salvat geniul.

Fantoma satanică a lui Stalin nu l-a părăsit nici la Mănăstirea Neamţului. A descoperit că şi acolo există intriganţi satanici. Rivali ai stareţului l-au tentat să-l compare pe acesta cu Tătuca.

Pamfil Şeicaru rezumă astfel drama existenţială a lui Panait Istrati: „A suferit profund şi intens văzând realitatea falimentului total al ideii de justiţie, pe care a aşteptat-o de la revoluţia bolşevică" (*Ibidem*, p. 120).

Naşterea „scopiţilor" naţionali şi bucuria Kremlinului

Comentând scrisoarea lui Cioran către Noica (cea din 1957), Şeicaru anticipează naşterea *parveniţilor europenismului* postdecembrist: „Nu eşti european dacă nu scuipi dispreţul – evident intelectual – în obrazul devastat de suferinţă al naţiei tale" (*Ibidem*, p. 155).

Şeicaru, despre viitorul „cumanist" Neagu Djuvara: „Fost trepăduş al lui Niculescu-Buzeşti", capitulardul de la 23 august 1944.

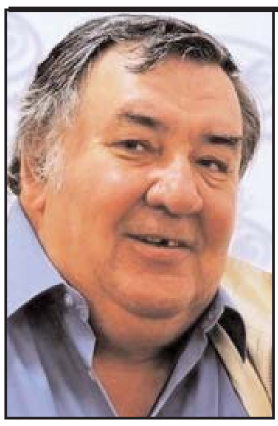
Mă întreb dacă Mihail Sadoveanu a citit scrisoarea lui Pamfil Şeicaru, apărută în *Carpaţii*, în 1954. Şi dacă a putut muri liniştit.

John Gunther, ziarist american, a scris o carte despre ţările satelite ale Moscovei în anii '50 (*În spatele perdelei*), din care Pamfil Şeicaru citează un pasaj referitor la România: „Ţara cea mai oprimată de ruşi este România". Rusia a avut dintotdeauna cele mai crunte motive să urască românii, marele lor ghimpe din coasta Europei. Aceeaşi opinie la Eminescu şi la Tache Ionescu, care identifica în Rusia *Duşmanul natural al românilor,* celebrul articol din 1900.

Articolul *Fişerland* şi studiul *Social-democratism sau poporanism?* (studiu apărut în serial, în *Viaţa Românească*, la începutul secolului al XX-lea) au determinat punerea la stâlpul infamiei a personalităţii lui Constantin Stere, stare din care n-a mai fost scos nici astăzi.

→

Homo sapiens

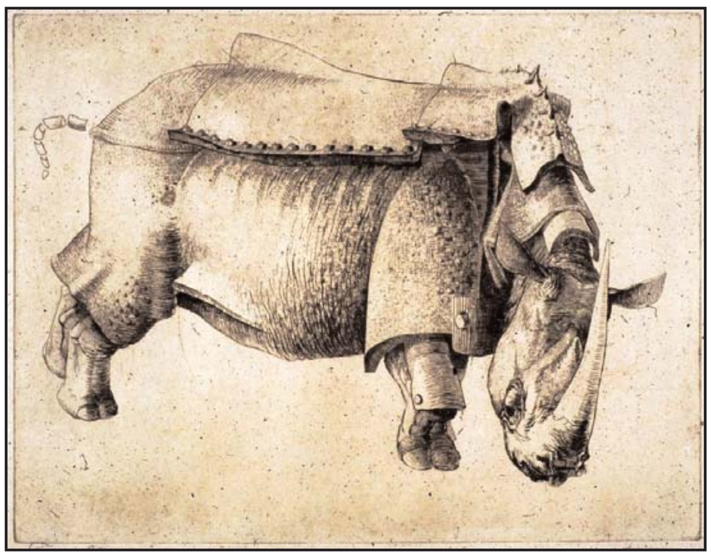
Cu noaptea-n cap

Nicolae GEORGESCU

Revin la o poezie populară publicată în *Convorbiri literare,* luna septembrie 1881 (aceeaşi lună în care Eminescu publică *Scrisoarea IV*). Se plânge tânăra nevastă către părinţii ei, într-o doină ardelenească atât de obişnuită, în fond: *M-aţi dat maică m-aţi dat taică/ Şi m-aţi dat în ţări străine/ Unde nu cunosc pe nime/ Unde soare nu răsare/ Până pe la prânzul mare./ Să-mi trăiesc cu străinii/ Ca alţii cu prietenii/ Să-mi trăiesc cu dealurile/ Ca alţii cu neamurile.* Fata s-a măritat pe râu în sus şi roagă valurile să-i ducă la vale, până la părinţi, această plângere. Nici culegătorul, nici redactorul revistei nu pun virgulele; astăzi ar trebui aşa: *M-aţi dat, maică, m-aţi dat, taică,/ Şi m-aţi dat în ţări străine...* Ar fi vorba de virgulele vocativului, nu este aşa?! Dar dacă fata nu se adresează exact mamei şi tatălui ei, dar dacă *maică, taică* sunt simple apelative dintr-un refren? Când zic: *Frunză verde de mohor/ Mult mi-e drag şi mult mi-e dor* nu înseamnă că mă adresez frunzei verzi de mohor (de altfel, mohorul este roşu, sângeriu, ca rugina). Când zice: *M-aţi dat maică m-aţi dat taică* fata foloseşte persoana a II-a plural a verbului (m-aţi dat *voi*) pe lângă singularul *maică, taică,* deci implică o hotărâre comună, o responsabilitate comună, pe care ea, de fapt, nici nu o judecă, pentru că-şi iubeşte (amândoi) părinţii atât de mult încât îi saltă în zona afectivă, nu zice *mamă, tată*. Revenind la distincţia obişnuită care se face între stilistică şi sintaxă, „stilistica studiază construcţiile care au *încă* valoare afectivă, pe când sintaxa se ocupă de acelea care au pierdut *cu totul* această valoare" – avem de ales: dacă punem virgulele gramaticii vedem aici sintaxă – dacă le refuzăm, cum face culegătorul, vedem bine de tot stilul.

Stilul îl vedem chiar mai departe, în conţinutul acestei doine. Nu ne referim la valoarea afectivă, ci la conţinutul oarecum extern, la conotaţiile imaginilor. Într-adevăr, nu ştiu dacă este nevoie de multe explicaţii ca să înţelegem că aici tânăra nevastă se scoală, cum se zice, *cu noaptea în cap.* Adică vede lumina soarelui undeva, deasupra, dar nu vede soarele decât *pe la prânzul mare*, stă cu umbra dealurilor în jur şi toată valea unde-şi are casa (unde se află satul ori sălaşul) stă astfel, cu noaptea în cap şi cu lumina deasupra nopţii. Noi suntem înclinaţi să dăm valoare psihologică expresiei, ca şi când sculatul devreme ar însemna că încă nu ni s-a făcut ziuă în creier (minte). Iată că este vorba de o observaţie care ţine de relief, şi pe care cineva, venit de la câmpie între dealuri înalte, o resimte natural. Orice profesor de limbă română va zâmbi când îl vei întreba: „Cum e mai bine să zicem, cu căciula *în cap* ori *pe cap*?" Desigur *în* ne va duce cu gândul spre *înăuntru*, spre interior, iar o căciulă *în cap* ne va sugera sensul ca atare. Expresia de limbă, însă, aşa cum o ştiu şi eu din copilărie şi cum pun mâna-n foc c-o ştim cu toţi, este *cu noaptea 'n cap;* noaptea nu este înăuntru, ci deasupra capului... Nici nu ştiu dacă n-ar trebui, cumva, scris cum se pronunţă: *cu noaptea-n cap* (ca să se înţeleagă înăuntru chiar). Oricum, se zice (dicţionarele): *Au poposit în culme.* Prepoziţia *în* vine din latinescul *in* care se construieşte cu ablativul ori cu acuzativul şi are sensul *în, înăuntru,* dar şi *pe* (atât cu ablativul: *in hummeris* = pe umeri, cât şi cu acuzativul: *in littus* = pe mal). Aşadar, la întrebarea *cum e mai bine,* gramaticianul trebuie, ar trebui, să răspundă: cum se zice, cum este uzul limbii. Şi apoi, când prepoziţiile intră în conflict între ele se nasc alte sensuri: cineva care are căciula pe cap rezultă c-o poartă cam pe spate, oricum, nu îndesată bine.

În Muscel, de unde sunt eu, dealurile sunt paralele şi se întind oarecum strict pe direcţia nord-sud, cum se vede pe orice hartă, iar soarele le taie, desigur, perpendicular, de la răsărit spre apus. Asta creează diferenţe de comportament între satele de la răsărit şi cele de la apus ale văii (satele se leagă, pe valea râului largă de câţiva kilometri, în salbe de o parte şi de alta). Ai mei, de pildă, care sunt la poalele dealului de la apus, văd soarele mai devreme, pentru că-l primesc din plin. Când mă duceam cu vacile pe luncă, fiind copil de vaci şi eu ca toţi copiii de ţărani din zonă, o găseam goală şi o ocupam: vecinii noştri apăreau abia peste vreo jumătate de oră şi erau cam somnoroşi. De aici ni s-a creat impresia, nouă copiilor, că vacile noastre sunt mai grase şi mai frumoase pentru că pasc mai bine, dimineaţa iarba fiind mai bună. În schimb, când vine câte unul de-al lor pe la noi în vizită nu mai încetează să se tot mire că ne culcăm odată cu găinile, pentru că, într-adevăr, la ei soarele lasă lumina mai mult către noapte. Fazele serii şi ale dimineţii sunt, astfel, decalate în funcţie de poziţia faţă de soare.

La Eminescu avem aceste versuri din *Luceafărul: Căci era sara'n asfinţit/ Şi noaptea o să'nceapă* şi nimeni nu s-a gândit până azi să „sesizeze" şi acest pleonasm (aşa cum toţi „grămăticii" sesizează tandru pleonasmul *Cobori în jos luceafăr blând*). Într-adevăr, în asfinţit de seară nu înseamnă seara, la asfinţitul soarelui, ci sfârşitul, *la asfinţitul serii:* şi acest spaţiu al zilei are durata lui, cu început (*în fapt de seară*) şi sfârşit. La fel, dimineaţa: te poţi scula din creierii nopţii, în zori (când se crapă de ziuă, când a intrat alba-n sat), când apare doar o geană de lumină, când răsare soarele ori când e de o prăjină pe cer, de două prăjini etc. Vecinii mei de peste râu se scoală cu noaptea în cap. De aceea au vacile mai slabe şi sunt, în general, mai leneşi.

Nu uit, apoi, că seara este şi momentul în care începe ziua – asta în antichitate, dar şi în calendarul nostru lingvistic tradiţional. Zicem, într-adevăr, *aseară* şi înţelegem, actualmente, că este vorba de *seara zilei de ieri,* care a trecut. Dar *aseară* înseamnă, după sensul cuvintelor, *azi-seară,* deci *seara zilei de azi* care nu este, temporal, *diseară*, ci a fost la începutul lui azi. Am uitat, oare că seara târziu, după ce mănâncă şi aranjează animalele, şi ţăranii noştri stau ceasuri întregi la scaun, în faţa porţilor, zicându-se că *„stau la taină"*?! Nu ne dă voie gramatica să accentuăm ori să punem tremă pe *i*, şi credem că ei stau *de taină*. Nicidecum: stau la *ta-i-nă*, cuvântul vine de la *tain,* parte ce i se face fiecăruia pentru a doua zi – adică îşi împart treburile pentru ziua care a început de cu seară. Cuvintele şi-au schimbat sensul, chiar expresiile şi le-au schimbat, dar ceva-ceva rămâne din acel crepuscul fără sfârşit al limbii originare despre care vorbeam.

Dar pentru toate acestea amicul Ion Filuipciuc cred că are argumente foarte, foarte serioase ca să mă combată. Pentru că la dânşii, în Moldova, relieful e oarecum schimbat, *la deal* înseamnă spre apus – desigur, pentru că linia Carpaţilor şi a dealurilor Subcarpatice se schimbă după curbura din Vrancea. Când spune că merge *la vale,* un valah are în vedere Dunărea şi, dincolo de ea, Bulgaria, Grecia, Mediterana; moldoveanul, în schimb, se gândeşte la Siret, Prut, Nistru – trei cortine succesive după care „la vale" înseamnă... stepele ruseşti. Îmi aduc aminte de un personaj al lui Fănuş Neagu care, trecând Donul şi apoi Volga în timpul ultimului război, dă peste un deşert de stepă, vede cămile şi e sigur că a ajuns în... Africa. Sigur că da, pentru că el este muntean, merge la vale, coboară adică, şi are la orizont, peste mări şi ţări, cămilele Africii. În fond, cu punctele cardinale începe totul, iar moldovenii au un dublu referenţial, se orientează o dată după munţi, care sunt la apus, şi a doua oară după râuri, care curg spre răsărit. Unghiul este „în sfert de ceas", cum se spune milităreşte. La munteni e mai simplu, munţii şi râurile au acelaşi sens. De aici, probabil, şi mintea mai adânc cugetătoare a moldoveanului, „mintea de pe urmă", calmul lui meditativ: el aşteaptă să pună de două ori în rosturi lumea, o dată după cele ce curg şi apoi după cele stabile... Numai Ardealul are, la noi, reprezentarea curată a muntelui ca piramidă sau înălţime de piatră fără determinări geografice. Numai ardeleanul poate spune, de pildă, de trei ori şi de patru: „Sus, sus, sus la munte sus". Pentru un valah, a spune „sus, sus la munte" înseamnă dincolo de munte – ca şi pentru moldovean. Ardealul este un fel de „har, boii la deal", „ar la deal", ar'deal!" – adică românaşul nostru de acolo ştie una şi bună că oriunde s-ar afla trebuie să urce şi să coboare, iar să urce... Iar sus, sus, sus de tot... acolo sunt Ei, Zeii... Şi tot acolo el „pune caru-n pietre", adică îl înţepeneşte în drum – şi se ută de unde vin duşmanii, cotropitorii: imediat ce a stabilit direcţia, ia oiştea şi-o pune în partea cealaltă, ca să poată tuli la timp. Este aşa-zisa metaforă istorică a „carului cu două oişti". Zeii, adică, îi arată acolo, sus, cum să se ferească...

În 1914, Rusia voia România aliată, dar în perspectiva secretă de a o împărţi: Moldova trebuia să-i aparţină, Muntenia şi Oltenia – Austro-Ungariei, Dobrogea – Bulgariei. Dezvăluirea: contele Saint Aulaire, ministrul Franţei la Bucureşti, în *Confessions d'un vieux diplomate,* 1950, lucrare apreciată de Pamfil Şeicaru ca „indispensabilă pentru istoricii români" (Pamfil Şeicaru, *Scrieri,* II, Bucureşti, 2002, p. 16-20). Altminteri, dacă ar fi fost atenţi la presa rusească, românii ar fi putut afla intenţia din publicaţii ca *Russkoe slovo:* „Noi declarăm clar că Rusia are dreptul şi prerogativa de a împărţi moştenirea turcă" (*Apud* Şeicaru, p. 18).

După Primul Război Mondial, regatul românesc trebuia să devină „un protectorat rusesc". Contextul istoric nu i-a permis. S-a realizat, în schimb, mult mai rău la 23 august 1944. Pamfil Şeicaru îl acuză pe Nicolae Titulescu că a rămas orb la planurile Rusiei, ignorând scrieri ca *Istoria Rusiei,* vol. 3, de Pavel Miliukov (1859-1943), sau *Istoria diplomaţiei*, vol. 3, de Vladimir Potemkin/Potiomkin (1874-1946), lucrări de după revoluţia din 1917.

Ca aliat, în 1916, Rusia boicota înarmarea şi pregătirea armatei române. Saint Aulaire dezvăluie că materialul de război trimis de Franţa era reţinut de Rusia, „rătăcindu-l" în Caucaz. Totuşi, Franţa a reuşit decisiv să contribuie la dotarea şi pregătirea armatei române prin generalul Henri Mathias Berthelot. România Mare s-a realizat cu uriaşe suferinţe şi sacrificii. De reamintit cei trei mari prieteni ai României: contele Saint Aulaire, generalul Henri Berthelot, Robert de Flers, ultimul, fost director al ziarului *Le Figaro*.

Nu numai România e prada rechinilor internaţionali ajutaţi de tâlharii autohtoni, ci şi alte ţări, precum Indonezia, unde 70% din păduri au fost rase de pe suprafaţa pământului şi vândute. Statisticile spun că numai Germania „importă" lemn de 150 de milioane de euro anual.

H.-R. Patapievici se dă din nou în spectacol ca diriguitor, în nume „privat", al Institutului Cultural Român. Evaluatorii săi au respins un proiect de 15 000 de euro pentru promovarea operei lui Nichita Stănescu în străinătate, preferând, în schimb, un proiect de 50 000 de euro pentru o expoziţie de „artă" pornografică a unui pictor postmodernist care îl asimilează pe Iuda pornografiei „elitare", zugrăvindu-l pe vânzător, în pielea goală, ejaculând în palma lui Iisus, în clipa suicidului prin spânzurare, Mântuitorul primind gestul în semn de recunoaştere pentru autosacrificiul ucenicului în numele naşterii creştinismului.

Fracţie contra fracţie

Florin Radu PINTEA

Acesta a fost un moment puţin stânjenitor. A apărut brusc pe scena istoriei. După mai bine de trei miliarde de ani de replicare biologică prin depăşirea sau absorbţia tuturor obstacolelor ivite în calea viului spre vieţuire, iată că, într-o străfulgerare – la scara istorică de care vorbeam, desigur – apare o astfel de anomalie care revendică tot.

Printr-o resetare absolută. Brutală. Intolerantă. Extremă.

Dintr-odată, pentru prima dată, Omul nu mai poate să se mândrească cu creaţiile minţii şi mâinilor sale – nu mai are loc de ultima, care, iată, pare suficient de „inteligentă" să se prezinte singură. Omul decăzut este împins în fotoliul spectatorului unde pare obligat să rămână până la sfârşit, indiferent ce formă specifică de manifestare ar îmbrăca el, acest sfârşit.

Pentru moment, seamănă cu un sfârşit al lucrurilor aşa cum le-am cunoscut până acum.

„Iată, focul!", „Iată o pârghie!", „Iată un ciocan!", „Iată o sapă!" – tot atâtea exemple de medalii de bravură pe podiumul veşnic ascendent al cunoaşterii.

În perspectivă privind, se poate imagina o tragedie mai hidoasă (dacă ar fi cu putinţă aşa ceva!....) decât situaţia în care omenirea ar slobozi inteligenţa artificială (i.a.) să conducă Biologia. Mai greu ar fi ca, în predarea ei entuziastă algoritmilor impersonali şi nemiloşi care ar găsi „raţiuni" de eliminare fizică a oamenilor (ca generatori de erori aleatorii ce nu se supun rigorii desăvârşite a programării), chiar omenirea însăşi să aibă în unanimitate şi de nezdruncinat convingerea că nimicirea omului biologic este singura cale de salvare a omenirii.

Cam asta ar însemna sfârşitul ostilităţilor, soldat (după cum se arată vremurile) cu victoria fracţiei uscate asupra fracţiei umede.

Undeva, într-un text mai vechi, făceam iute inteligenţei artificiale o concesie (rezonabilă după mine în acel moment) de care astăzi mă înspăimânt, pe care astăzi o consider pripită, obtuză, infatuată, hazardată, greşită şi extrem, extrem de periculoasă – îmi cer iertare azi pentru nesăbuinţa mea de ieri oricui s-a mai păstrat în stare de a înţelege natura greşelii mele şi rosturile din profunzimile cele mai intime ale cererii şi acordării de iertare (dacă un asemenea concept va mai fi inteligibil, traductibil sau cognoscibil ori cel puţin recepţionabil); spuneam atunci, vai de cozonacu' meu, că aş permite inteligenţei artificiale să tragă apa în locul meu, dar în niciun caz să-mi controleze ea viaţa în vreun alt mod.

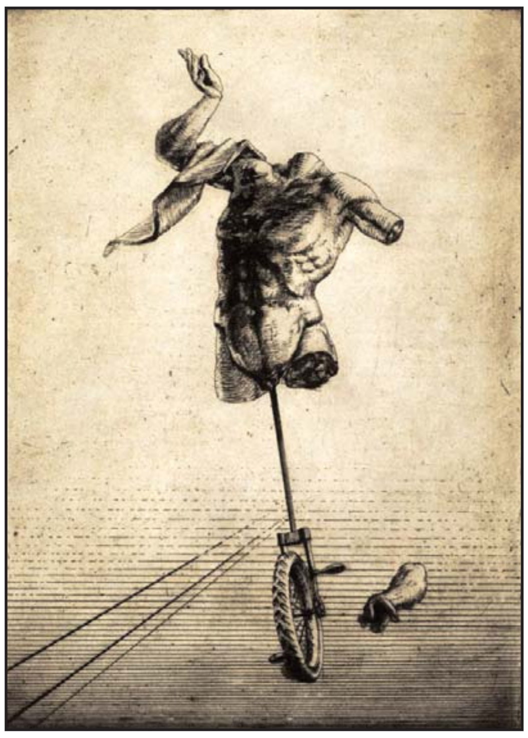
Mare gogomănie mi-a mai ieşit din gură! Maaare tâmpenie.

Păi, dacă în intimitatea toaletei o laşi să tragă apa după tine, sub justificarea că ai pe cap prea multe daraveli ca să-ţi mai ocupi mintea cu asemenea sarcini repetitive, mărunte şi ignobile, ea va mai găsi rapid încă alte o mie de situaţii în care să decidă în locul tău, să te înlocuiască în gestionarea măruntelor acţiuni la început, apoi a altora mai importante, din ce în ce mai importante, pentru ca pe nesimţite să te trezeşti că a ajuns din locotenentul acţiunilor tale, căpitanul gândurilor tale, stăpânul absolut al emoţiilor şi întregii tale simţiri, ca să-ţi înlocuiască mai pe urmă fiinţa însăşi, iar la urmă de tot, rostul.

Pas cu pas, mai lent sau mai iute, mai subtil sau mai brutal, mai ascuns sau mai pe faţă, inteligenţa artificială va popula spaţiul (până mai ieri numai al tău) cu creaţiile sale, cu logica sa, cu algoritmii săi, cu surogaturile ei, cu hologramele şi „realitatea" ei hibridă în care proporţiile aliajului (sau amestecului) rămân necunoscute şi imponderabile, misterioase, de nepătruns.

La carte blanche odată acordată inteligenţei artificiale şi maşinăriilor ei cu învăţare profundă, nu mai există cale de întoarcere sau, pentru a evita stridenţe precum extremismul şi absolutismul bune doar în arta dramatică, nu ar mai exista – teoretic – cale de întoarcere. Şi vine imediat întrebarea: întoarcere *unde?* Şi imediat după ea, o alta: *cine* să se mai întoarcă, sau şi mai bine spus, *ce* să se mai întoarcă? Aceasta deoarece clasicul set *Cine? Ce? Când? Cum? Unde? De ce?* se va dezintegra sub valurile de neoadevăr pe care le promite extazul digital.

Sub asaltul sufocant al nanotehnologiilor cu cele mai binevoitoare şi promiţătoare intenţii prelungitoare ale vieţii şi înălţătoare ale calităţii ei sub toate aspectele, Biologia, zăpăcită, confuză, şovăitoare, se retrage în sine, pare a avea un recul, pare a escamota orice contact cu mediul tot mai anorganic, se lasă infuzată (dacă nu convinsă) prin şi de seruri şi medii coloidale tot mai sintetice de alimente, medicamente şi *medicalimente* cu termene de expirare tot mai lungi, neverosimil de lungi şi cicluri de sinteză tot mai excentrice faţă de cele din natura brută, arhaică, în accelerat proces de extincţie.

Nu ştiu dacă pe termen scurt, mediu sau lung va accepta să îngenuncheze pentru totdeauna în faţa i.a., a cărei intolerantă evanghelie va nimici toată înţelepciunea, cultura, etica şi simţirea, toate religiile şi emoţiile stârnite vreodată de ele. Faptul că *nu ştiu* este singurul licăr de optimism dătător de minimalistă speranţă, atâta cât se cuvine azi, sub iureşul epic al asaltului, nici un dram mai mult, nici un dram mai puţin.

Nu ştiu dacă pe termen lung Biologia – *fracţia umedă* – va primi în gazdă între secvenţele genomurilor sale diverse nanomaşinării cu diverse granulaţii mânate de inteligenţa artificială – *fracţia uscată.*

Dacă mă uit în urmă la cele mai bine de trei miliarde de ani de replicare genetică a viului, amar de vreme în care vigoarea genei a depăşit toate vicisitudinile imaginabile, convingerea mea e că un astfel de „amestec" – indiferent de terifianta ispită a nemuririi – nu va fi acceptat, o asemenea încercare de grefă – respinsă.

În acest moment nu mai ştiu dacă licărul de speranţă e cel care-mi hrăneşte convingerea sau, invers, dacă nu cumva tocmai această bentonică, abisală convingere este însuşi oxigenul ce întreţine aprins mucul de candelă al speranţei că Biologia va atârna până la urmă mai greu în talerul balanţei.

Simt însă că pe termen scurt şi mediu, dincolo de ce ne dă nouă sau doar pare să ne dea inteligenţa artificială prin infinitatea ei de maşini de gândit profund şi de algoritmi, ea ne va lua tuturor bucuria vieţii, cea originală, cu care ne-a încoronat pe fiecare dintre noi, exemplarele sale vii şi mult iubite, Creatorul a Tot. Surogatul utilitarist care i-a uzurpat locul sub pretext că îl „ajută" – pe termen lung – e o hidoasă caricatură biologic nesustenabilă pe termen lung. Fără bucuria vieţii, mă întreb dacă nu cumva despre tot ceea ce vom mai face sau vom crede doar a face de-acum încolo, nu vom mai avea nicio idee nici de ce, nici pentru cine o facem. Fiindcă nici istoria, nici păstrarea ei nu vor mai fi în mâinile noastre, ci pe alt fel de „mâini" – în minţile noastre nici atât.

Pe termen scurt şi mediu, conjectura *fracţie contra fracţie* nu oferă niciun temei viabil de optimism – dacă sunt lăsaţi să decidă algoritmii fracţiei uscate asupra sorţii fracţiei umede.

Pe termen lung însă, am credinţa nezdruncinată că fracţia umedă va şti cum să izoleze fracţia uscată ca pe orice altă scamă, corp străin, mizerie sau obstacol din paleoistorie din multitudinea ei de replicări, va şti a-l distruge complet, a-l absorbi, a-l anchiloza, ridiculiza sau încapsula ori limita, până la a-l face în cele din urmă inofensiv pe drumul aspru pentru control şi supravieţuire în care şi-a dovedit strălucit supremaţia.

Şi într-un caz şi-n altul există funcţional în toate secvenţele genomurilor materiei vii temeiuri obscure, dar viabile de optimism – printr-un paradox logic – chiar în contumacie: zona de conflict nu e deloc străină genei atotbiruitoare.

Desigur, mema va încerca fără niciun pic de emoţie sau jenă, ci cu energic tupeu să-şi ducă până la capăt toate ciclurile şi metaciclurile logice *dacă* i se vor permite astfel de lucruri.

Şi orice abatere, orice exces sau deviere de la ponderaţie în observarea şi gestionarea acestui conflict la nivel fundamental, în *orice* direcţie, va duce la instalarea unor pusee de depresie devastatoare care vor prelungi agonia oricărei forme de tranziţie.

Războiul mocnea mai demult. Cu neputinţă de precizat riguros exact de când. Purtat de foarte multe ori sub steaguri false folosite utilitar, strict pentru promovarea cât mai fluidă şi rapidă a intereselor şi atingerea scopurilor urmărite, purtând întotdeauna măşti de complezenţă care ocultau adevărata natură a conflictului, precum „revoluţie", „inovaţie", „dezvoltare", el s-a prezentat în fulgerător de scurta sa istorie (la scara istoriei) ca element util, prietenos, adevărat catalizator şi chiar promotor şi motor al civilizaţiei.

Cum toate conceptele au imanent geometrie variabilă de-a lungul vremii, percepţia publică asupra acestui conflict fundamental a derapat şi ea, scăpând sistematic percepţiei publice, oricât de agere, sub adevărata ei înfăţişare la nivel fundamental: războiul contra naturii, şi nu doar un război de *altă* natură.

Următoarea conjectură va încerca să răspundă următoarelor întrebări logice. Prima: cine a început ostilităţile?

Având în vedere cele două forţe beligerante, omul şi maşina, şi mai ales raportul lor ierarhic din punctul de vedere al creaţiei propriu-zise (cine, ce, a cui creaţie este), răspunsul trivial ar fi: omul este creatorul tehnologiei cu toate derivatele sale, iar dacă şi-a stârnit-o în contra lui şi i-a permis să-şi facă de cap, este unic răspunzător pentru toate consecinţele cât se poate de severe ce nu vor întârzia să apară dacă nu cumva deja mişună printre noi.

A treia întrebare ar fi: cine e instanţa supraordonatoare capabilă să judece speţa gradului de culpabilitate a omului în agresiunea sa contra lui însuşi?

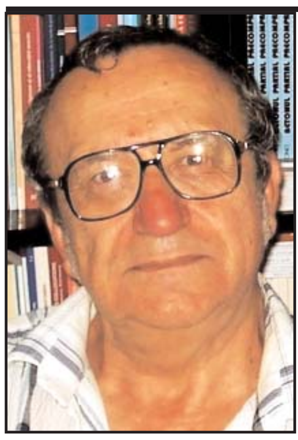
Şi iată că răspunsul pare a răsări singur, de o trivialitate şi o simplitate înspăimântătoare: *inteligenţa artificială,* care a fost mandatată cu binecuvântări cu tot ca prin algoritmii ei de absolută eficienţă şi în întindere, şi în volum, şi în adâncime să se ocupe de găsirea optimului dinamic dintre mediul (vital) şi hibrizii de regn eminamente artificial – oriunde s-ar situa, oricât de excentric faţă de etica umanist-fundamentală ce constituise până mai ieri baza pe care se întemeia orice construct, fie el teoretic, practic ori social.

Iar acesta este chiar momentul pe bună dreptate istoric în care tehnologia începe să se prezinte singură unor pături tot mai largi de public avid de noutate în tehnologie şi total predispus a încerca fiecare pe pielea lui orice gadget cu desconsiderarea suavă, suverană şi absolută a eventualelor consecinţe.

Explozia globală, fără precedent, a reţelelor digitale emulatoare tot mai rutinate ale reţelelor neuronale a căror arhitectură şi logică se străduiesc din răsputeri să o cloneze, creşterea halucinantă a gradientelor informaţionale, a densităţii digitale concomitent cu uşurinţa şi viteza conexiunilor fizice şi virtuale, au avut darul să inhibe pur şi simplu prin sufocare comunicarea interumană clasică, slăbindu-i tot mai mult randamentul, şubrezindu-i gramatica şi lexicul până la evanescenta sa dispariţie de pe lista acţiunilor omeneşti.

→

Homo sapiens

Literatură şi doctrină politică

Mircea POPA

A aborda – în limitele unui scurt excurs – problema vastă, dar incitantă, a legăturii dintre literatură şi doctrina politică este o operaţiune dacă nu în totalitate supusă eşecului, în orice caz una riscantă şi deosebit de temerară. Căci în fond aproape că nu există scriitor român care, într-un fel sau altul, să nu se fi orientat (dacă nu integrat), manifestându-şi mai mult sau mai deschis simpatia, spre un curent de gândire politică, cu repercusiuni vizibile în opera sa. Curentele literare nu sunt altceva decât urmarea directă a acestor atitudini de tip social, expresia pe plan literar a unor idei, atitudini, stări de spirit, a unei ideologii. Între aspiraţia literară şi cea politică există sensibile determinări, fuziuni, alianţe, opoziţii şi delimitări, care au influenţat în cele din urmă şi cristalizările de ordin politic, orientări de tip ideologic, care consonează cu atitudinea generală a scriitorului, cu modul său de a gândi şi acţiona. Încă tânărul Eminescu observa la 1871 că orice generaţie este „un credincios agent al istoriei", care trebuie să facă abstracţie de o anumită *moştenire istorică*, pe care fiecare trebuie să o păstreze vie şi nealterată şi s-o transforme mai departe, sporind-o: „În viaţa unui popor munca generaţiilor trecute, care pun fundamentul, conţine în ea ideea întregului. Este ascuns în fiecare secol din viaţa unui popor complexul de cugetări, care formează idealul lui, cum în sâmburele de ghindă e cuprinsă ideea stejarului întreg. Şi oare oamenii cei mari ai României, nu-i vedem urmărind cu toţii, cu mai multă ori mai puţină claritate, un vis al lor de aur, în esenţă acelaşi la toţi şi în toţi timpii? Crepuscularul unui trecut apus aruncă prin întunericul secolelor razele lui cele mai frumoase şi noi, agenţii unei lumi viitoare, nu suntem decât reflexul său."

Această frumoasă caracterizare eminesciană ne oferă posibilitatea să aruncăm o privire în trecutul cultural al românilor, spre a constata şi a delimita câteva din „razele" pe care acesta le-a aruncat spre viitor.

Cea dintâi generaţie literară românească înscrisă într-un perimetru precis de ideologie literar-politică este aceea a Şcolii Ardelene, cea care creează un fond fundamental de idei, atitudini şi componente ale ansamblului naţional al luptei politice româneşti, bazate pe recunoaşterea latinităţii, continuităţii, unităţii de limbă şi destin istoric al românilor de pe ambele versante ale Carpaţilor, popor menit să-şi dobândească individualitatea sa proprie, recunoscută de toţi, în concertul popoarelor europene. *Cronica* lui Şincai, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* a lui Petru Maior, *Istoria, lucrurile şi întâmplările românilor* a lui Samuil Micu, *De originibus populorum Transylvanie* a lui Budai Deleanu, dar şi celelalte scrieri cu caracter filologic sau religios sunt tot atâtea dovezi privind ataşamentul lor nestrămutat la ideile timpului, la doctrina evoluţionismului istoric. Cât priveşte *Ţiganiada* lui Budai Deleanu, cu greu se poate delimita dacă este o operă politică sau una literară, într-atât dezbaterea sistemelor de guvernământ, a atitudinilor social-politice sau a celor legate de unitatea naţională (a se vedea scena celor trei fete de împărat robite, care urmau să fie libere în viitor) sau de libertatea naţională propun soluţii dintre cele mai radicale. Cuvintele pe care Romândor, purtătorul de cuvânt al autorului, le spune în finalul epopeii: „Du-ne măcar în ce parte/ Ori la slobozenie sau la moarte!", exprimă de fapt un testament politic, pe care el îl lasă generaţiilor viitoare, aşa cum, prin *Supplexul* din 1891, această generaţie şi-a fixat pentru viitor principalele obiective ce trebuie completate, desigur, cu cererile cuprinse în numeroase memorii şi tentative de constituţii, pe care boierii luminaţi de dincolo le-au redactat în acest timp.

Generaţia paşoptistă a fost moştenitoarea de drept a acestui legat politic. Anul 1848 a constituit şi la români un model de mare efervescenţă ideatică şi de construcţie paradigmatică. Vechea ideologie naţional-iluministă a fost îmbogăţită acum cu teze noi, venite din arsenalul gândirii europene a revoluţiei de la 1789, cum ar fi celebrele teze de egalitate, fraternitate, libertate, punând problema emancipării iobagilor, a împroprietăririi clăcaşilor, libertatea tiparului şi înlăturarea cenzurii, eliberarea de sub suzeranitatea turcească, stimularea culturii şi a învăţământului ca factori de progres social etc.

Bonjuriştii sunt primii noştri reformatori recunoscuţi, care reuşesc să şi aplice o parte din tezele lor. De aceea E. Lovinescu, în *Istoria civilizaţiei române,* va sublinia rolul acestei generaţii, care stă după opinia sa la baza procesului reformist intern, ca unii care au postulat deviza „Ex Occidente lux!" şi şi-au asumat actul transplantării ideilor occidentale în mediul autohton, originile civilizaţiei române fiind o consecinţă a contactului cu ideile Revoluţiei Franceze, fapt care a putut da naştere liberalismului nostru. Aceasta ar consta în ideea de libertate şi acţiune în câmpul social, progres moral, egalitate juridică, nevoia apariţiei de noi instituţii şi libera evoluţie a formelor. Agenţii noului curent sunt în opinia sa Ion Brătianu, „sufletul revoluţiei de la 1848", şi C.A. Rosetti, „cel mai mare democrat pe care l-am avut", adică tocmai cei care vor deveni ulterior stâlpii doctrinei liberale la noi. În fond, cartea lui E. Lovinescu nu făcea decât să legitimeze ideile liberale la noi şi tot ceea ce ţinea de apariţia capitalismului şi de acţiunile clasei burgheze, singura în stare să asigure afirmarea „forţelor revoluţionare" în societatea noastră, de a lichida starea semifeudală în care se afla societatea românească şi a permite progresul social. Între forţele „reacţionare" care se opun acestui proces, el situa toate celelalte curente ale timpului, începând cu junimismul şi terminând cu sămănătorismul şi poporanismul şi chiar cu socialiştii, care se opuneau, în concepţia lui, dezvoltării clasei burgheze şi procesului economic iniţiat de aceasta.

Iată deci cum o teorie literară, precum cea a sincronismului (în esenţă nevoia adaptării la ritmul de gândire şi de civilizaţie occidental), favorizează producerea unor teorii ideologico-politice, de care vor beneficia mai târziu doctrinele liberale şi, în mod direct, partidul liberal.

Cam în acelaşi mod se întâmplă şi cu junimismul literar. Cenaclul „Junimea" înfiinţat la Iaşi în 1873 şi revista sa *Convorbiri literare* vor ajunge, prin ideile exprimate de Titu Maiorescu, P.P. Carp, Vasile Pogor, Mihai Eminescu, Ioan Slavici sau Iacob Negruzzi, susţinătorul principal al conservatorismului românesc, legătura ideologică între doctrina partidului conservator şi cea junimistă fiind deja un loc comun printre cercetătorii sociologi şi politologi contemporani. →

Tehnologia *bluetooth* va permite un cuplaj informaţional permanent la Reţea, transferând în timp real tot ce e digitalizabil la un moment dat, chiar şi indiferent şi independent de ştiinţa ori voinţa persoanei tot mai puţin aptă, deci tot mai puţin dispusă, a mai comunica prin viu grai omenesc cu alt semen, nutrind cu toţii convingerea că tehnologia din spate e în stare s-o facă mult mai bine, mai exact, mai dens şi mai concentrat, fără omisiuni, repetări sau neclarităţi.

Nemaifiind în stare să concureze cu Fluxul din care e doar o părticică şi aceea din ce în ce mai vetustă, mai nesemnificativă, limbajul uman se va supune şi el regulii inversei proporţii; se va distorsiona, se va estompa şi degrada până când va ajunge doar glosolalii şi interjecţii vocative guturale pe măsură ce tehnologia purtătoare va deveni din ce în ce mai puternică, mai acaparatoare şi mai – de ce să ne ferim de a o spune? – *autonomă.*

Acest apex în care se instalează Autonomia Ţinutului Tehnologic – tocmai cel de care vorbeam, când tehnologia se prezintă singură, fără mijlocirea unui prezentator uman, constituie nu doar o noutate, ci o adevărată apocalipsă a Eticii (de sorginte uman-umanistă), moment cardinal, de terminare a tuturor drumurilor şi de începere a unui singur drum în care Totul şi Toate devin obedient substanţă supusă digitalizării şi controlului maşinist.

Această „nivelare" ce va face ţăndări orice nuanţe ce diferenţiază arta de ştiinţă pare a atinge idealul „încarnat" programatic al comunismului: dispariţia diferenţelor între clase şi a claselor cu totul, oricare ar fi ele.

Această nivelare înseamnă pentru fracţia uscată mai mult decât un deziderat sau o ţintă etică – dacă termenul ar putea fi traductibil, interpretabil, comprehensibil sau interpretabil pentru maşinile „inteligente" de gândit profund: este chiar principiul fundamental de funcţionare în care microstructura e totuna cu macrostructura din punctul i.a. de vedere.

Iscat treptat, ce-i drept, pe nesimţite, chiar din şi prin elaborările fracţiei umede, într-o zadarnică tentativă de a-şi uşura travaliul prin ciclul (sau ciclurile) vieţii, fracţia uscată s-a dovedit o capcană logică de un real pericol, dar altminteri privind lucrurile, ea se mai poate constitui într-o provocare serioasă, demnă şi pe măsura arsenalului şi capacităţii de rezolvare a problemelor, de replicare a fracţiei umede, cea care întotdeauna s-a aflat şi se va afla cu un pas înaintea fracţiei uscate indiferent de gambitul apărut pe scenă fără milă şi cruţare a evoluţiei prin revoluţie sau disoluţie.

Conflictul de maximă violenţă este între două entităţi care, deşi congruente, par a se urmări una pe alta pentru a-şi adjudeca supremaţia în a conduce şi controla propriul destin şi pe cel al subalternilor din toate clasele şi categoriile, oricare ar mai fi ele într-un viitor post-apocaliptic (de iarnă a inteligenţei artificiale), al „eticii" nanotehnologiei contra eticii Biologiei, indiferent de gradul lor de relativă relevanţă.

De aceea îndemnul „Fiţi vii!" într-o societate ori, mai exact formulat, „mediu", condusă/condus cu mână de fier (la propriu) de i.a. şi ale ei mecanisme, devine un manifest profund subversiv – dacă mlădiţei artificiale a inteligenţei i-ar păsa într-un fel de acest aspect. Dar, cum unor mari grămezi de fiare, oricât ar fi ele de sofisticat îngrămădite sau comprimate şi oricât de ale dracu' ar fi buclele algoritmilor săi, nu are cum să le pese de caracterul respectiv, rămâne că el, acest îndemn la trezvie se va răsfrânge tot asupra inventatorilor acestei apocalipse menite programatic, nici mai mult nici mai puţin, să răstoarne raportul dintre coloidal şi granular, dintre umed şi uscat, dintre viu şi mineral, dintre Om şi maşinăriile sale cele nenumărate, concepute tocmai de creierul şi mâinile lui pentru a-şi face viaţa „mai uşoară".

Luându-i de pe cap, una după alta, toate corvezile care-l diferenţiau tocmai de mediul din care s-a desprins prin confruntări acerbe, pentru a încerca acum din obscure motive o paradoxal de disperată osmoză în propriul său detriment imediat şi foarte probabil ireversibil.

Să fie *fracţie contra fracţi*e destinul fatal al oricărei forme de civilizaţie de sorginte terestră? Indiferent de rezultatul conflagraţiei, al efectelor sale şi al întinderii ei în spaţiu şi timp, vina în ochii istoriei o va purta veşnic, ca un stigmat, cel care a atacat primul, fără ca până în ultima clipă să încerce din răsputeri, cu toată îndârjirea, ardoarea şi sufletul găsirea cu orice preţ a căilor de evitare a războiului, de a stărui neabătut şi neobosit întru mila păcii şi jertfa – dacă tot trebuie ceva să se jertfească – laudei; laudă Creatorului, desigur, singurul care o merită cu adevărat.

Homo sapiens

Preluând o parte din structurile ideologice paşoptiste (libertatea cuvântului, presă naţională, instituţii înaintate, principiul adevărului etc.), Junimea va invada piaţa politică şi literară rămasă goală prin anemierea paşoptismului, oferind un sistem de organizare solid, dominat de personalitatea maioresciană, cadru în care erau permise nuanţele, dar se respectau ierarhiile şi regulile de comportament prestabilite. Titu Maiorescu conducea atât de autoritar corabia aderenţilor săi, încât îi urmărea şi în viaţa privată (el îi concilia pe Slavici şi Eminescu chiar când era vorba de căsătorie şi viaţa de familie), oferind în schimb susţinere promptă şi neechivocă pentru afirmarea lor în plan public. Şi chiar dacă cei doi scriitori nu s-au implicat direct în politica de partid, ezitând a se înscrie în partidul conservator, ei au putut fi manipulaţi la fel de bine – cu toată alura lor de independenţă aparentă sau tocmai de aceea – de către liderul junimist, care i-a folosit şi exploatat ideologiceşte în modul cel mai abil cu putinţă, acţiunea lui Eminescu de la *Timpul* sau cea a lui Slavici de la *Tribuna* întorcându-se cu zeci de foloase îndărăt spre tabăra junimistă. Biruinţa junimismului în Transilvania nu poate face abstracţie de campaniile duse de cei doi în paginile *Curierului de Iaşi* sau în paginile *Familiei* şi ale *Tribunei* sibiene, ale *Foişoarei Telegrafului român* şi ale altor publicaţii, care au făcut posibilă recunoaşterea şi impunerea ideilor junimiste la scară naţională. Critica junimistă, spre a mai da doar un singur exemplu, a fost recunoscută ca principala forţă ideologică şi estetică şi de critica literară transilvăneană, indiferent că promotorii acesteia s-au numit G. Bogdan-Duică, Ilarie Chendi, Sextil Puşcariu şi Oct. C. Tăslăuanu şi care, înainte de a deveni semănătorişti sau poporanişti, au fost junimişti.

Iată ce scrie Ilarie Chendi în acest sens: „La Viena, unde se aduna floarea tinerimii ardelene şi bucovinene, discuţiile se aprindeau tot mai mult. Cetele se împărţiră în două. Revoltaţii, în frunte cu bucovineanul Bumbac, ajunseră aşa de puternici, încât propuseră într-o adunare «să se hotărască a scuipa în şcoala lui Maiorescu». Ei fură însă învinşi de cei cu bun-simţ, cu iubire de frumos şi cu puterea cuvântului: de Eminescu şi Slavici, buni prieteni, artişti fără pereche. *Aceştia sunt creatorii noii direcţii în Ardeal*. Ei au sădit în sânul tinerimii ideile care aveau să înfrângă conservatorismul latinist. Ei au învăţat prin serbarea de la Putna, prin articole şi producţii literare cum ideea naţională se uneşte cu principiile de artă. Şi că munca lor a triumfat s-a putut vedea în 1882. Împlinindu-se 15 ani de la apariţia *Convorbirilor,* în fruntea acelor care serbau cu mult entuziasm această dată erau studenţii ardeleni din Viena.

Cât de mult se schimbase opinia publică în favorul Junimii o probează ziarele ardelene din acel an, care laudă serbarea literară din Viena. (...) Din preajma domnului Slavici au ieşit apoi toţi ardelenii câţi au ajuns în mişcarea literară mai nouă. A fost o izbucnire spontanee, ca un izvor puternic, căruia vremile grele îi astupaseră gurile şi, ajuns la lumină, se revarsă cu toată vigoarea primăvăratecă peste câmpia însetată a literaturii." (*Junimea şi Ardealul,* în *Pagini de critică*, p. 336-337)

După stabilirea lui Eminescu la Iaşi, contribuţia lui la susţinerea curentului junimist creşte considerabil. Ea se referă atât la producţia poetică publicată de el în *Convorbiri,* cât şi la prelecţiunile poporale ale Junimii, la prestaţia sa jurnalistică din paginile *Curierului de Iaşi* sau din acelea ale *Timpului.* Campaniile duse de el la *Timpul* pe diferite teme, dar mai ales pe tema „claselor superpuse", a rolului statului şi a discrepanţelor sociale create de partidul roşiilor (Liberal), contribuie în mod esenţial la acreditarea politicii partidului conservator, mai mult decât orice politician junimist sau vechi membru al Partidului Conservator, oferind un larg câmp de dezbatere a problemelor social-politice ale momentului, dar, mai ales, contraatacând ideologia şi acţiunea liberală. La rândul său, Slavici a fost un pion dintre cei mai redutabili şi dintre cei mai trebuitori mentorului junimist în ceea ce priveşte soarta junimismului în Transilvania şi politica junimismului conservator în genere, deoarece prozatorul ardelean a abordat în spirit junimist şi câteva probleme politice litigioase ale momentului, precum recunoaşterea evreilor şi naturalizarea lor sau atitudinea faţă de politica maghiară în Transilvania. În primul caz a produs articolul *„Soll" şi „Haben". Chestiunea evreilor în România. Studiu social* (1878); în celălalt a venit cu lucrările: *Die Rumanien in Ungarn, Siebenburgen und der Bukowina* (1881), *Românii din regatul ungar şi politica maghiară* (1892), *Ardealul. Studiu istoric* (1894), *Românii din Ungaria* (1911) şi *Zbuciumări politice la românii din Ungaria* (1911), lucrări care, deşi depăşesc cadrul junimist de abordare a problemelor, avansează multe puncte de vedere consonante cu acele susţinute de liderii politici ai Junimii, adică un conservatorism pronunţat. În ce priveşte nevoia de a se acorda naturalizarea pentru evreii români, el rămâne, ca şi Eminescu, împotriva întăririi elementului străin câtă vreme elementul naţional nu predomină în industrie şi comerţ, căci, afirmă el, „e un capital de foarte multe milioane acela care se strecoară zi de zi prin mâinile evreilor din România sau prin ale acelora care întreţin relaţiuni comerciale cu pieţele române", capital care nu contribuie cu nimic la prosperitatea ţării şi a locuitorilor ei. De aceea, propune să se acorde drepturi evreilor doar după ce statul român se va fi întărit şi când îşi va fi pus pe temelii sănătoase comerţul şi industria, şi în „relaţiunile de proprietate rurală" (*Op. cit.*, p. 74)

Frumoase cunoştinţe de literatură maghiară dovedeşte el în articolul *Studii asupra maghiarilor* apărut în *Convorbiri literare* într-o suită de foiletoane în anii 1871, 1872 şi 1873, arătând că a fost o vreme în care era foarte bine orientat în această literatură, fiind chiar un cunoscător în „puterea cuvântului". Se scuză însă că acum nu mai poate susţine acelaşi lucru, spunând: „Era un timp când mă aflam pe deplin în curent cu mişcarea literară maghiară şi ştiam totdeauna cine scrie, ce scrie şi cum scrie. Alte griji, alte preocupaţiuni, mi-au abătut însă în urmă luarea aminte de la mişcarea literară maghiară şi mărturisesc că astăzi nu mă mai pot pronunţa în materie de literatură maghiară cu siguranţa unui cunoscător în puterea cuvântului." Totuşi, el arată în continuare că stăpâneşte bine subiectul, stăruind asupra începuturilor de întemeiere ale lui Kazinczy, Fay, Revay şi Vorosmarthy, asupra liricii de salon a lui Kolcsey şi a celei poporale a lui Kisfaludy. Formarea spiritului comun al literaturii maghiare s-a făcut însă prin poezia poporală. El critică prin intermediul teoriei junimiste a „formelor fără fond", pericolul înstrăinării literaturii maghiare de baza ei firească, poporul de la sate, arătând că faza de glorie a acestei literaturi, faza reprezentată în poezie de Josika şi Eötvös, e singura demnă de luat în seamă, căci reprezintă direcţiunea special poporală, pe când cealaltă a dat doar „epigonii".

Contrastul dintre istorie şi realitatea contemporană este subliniat de antiteza care e defavorabilă prezentului, ce apare atât în gândirea lui Slavici, cât şi a lui Eminescu, hotărâţi a denunţa pericolul „formelor fără fond", cum o face Poetul în *Geniu pustiu:* „Vezi la noi istorici ce nu cunosc istoria, literaţi şi jurnalişti ce nu ştiu a scrie, actori ce nu ştiu a juca, miniştri ce nu ştiu a guverna, financieri ce nu ştiu a calcula, şi de aceea atâta hârtie măzgălită fără niciun folos, de-aceea atâtea schimbări de ministeriu, atâtea falimente. Vei afla mai lesne oameni ce pun la vot existenţa lui Dumnezeu, decât sufleteşte înamorate de limba şi datinile străbunilor lor, decât inimi care să iubească caracteristica cea expresivă a poporului nostru, minţi ocupate cu cestiunile de viaţă ale acestui popor, căruia îi scriem pe spete fantasmagoriile falsei noastre civilizaţiuni. (...) Cât despre inteligenţa noastră, o generaţie de amploiaţi, de semidocţi, oameni care calculează cam peste câţi ani or veni ei la putere... inteligenţa falsă care cunoaşte mai bine istoria Franţei decât pe aceea a României..." Soluţia este „schimbarea opiniei publice, răscolirea geniului naţional, o uriaşă reacţiune morală, o revoluţiune de idei, care să ne scape de acest cosmopolitism sec, amar, sceptic".

Respingerea acestui „cosmopolitism" de către Eminescu ne duce cu gândul la programul sămănătorist de mai târziu, cel dintâi curent literar născut la începutul de veac XX în jurul revistei *Sămănătorul* (1901). Acest curent literar a preluat o parte din ideile aflate în arsenalul junimist (problema dezvoltării industriale admise numai pentru mediul rural, protecţionism economic, dinasticism, antisocialism, susţinerea căii prusace în sectorul agricol, calea reformisto-legalistă prin excelenţă, respingerea salturilor sociale de tip revoluţionar etc.) şi a repus pe tapet două dintre problemele încă nerezolvate ale societăţii româneşti, şi anume, problema ţărănească şi problema naţională. Întemeierea literară şi culturală pe bazele criticismului naţional (nevoia de adevăr, de responsabilitate şi de judecată estetică dreaptă) stabilit de Junimea fiind terminată, s-a putut face un pas înainte în judecarea progresului social. Modernizarea ţării nu putea avea loc cu o clasă ţărănească mizeră şi incultă, în timp ce marile proprietăţi boiereşti erau tot mai mult arendate, vândute sau ruinate, datorită unei proaste administrări din partea claselor de sus, care preferau să-şi petreacă viaţa în luxul oraşelor apusene, lăsându-şi averile pradă arivismului necontrolat al arendaşilor străini, fie lipsei de responsabilitate civică faţă de nevoile claselor de jos. În aceste condiţii, alte două probleme, corelative la primele, îşi fac apariţia la sfârşit de secol: primejdia străinilor şi mişcărilor muncitoreşti (respectiv socialismul), tot mai numeroase şi mai pătrunse de doctrinele socialiste ale luptei de clasă.

→

Poezie fără frontiere

Traducere de Gabriela CĂLUŢIU SONNENBERG şi Germain DROOGENBROODT

Tremur ca o frunză

Irma Kurti (Albania-Italia)

Se întâmplă foarte des, în fiecare zi,
să-mi bată nostalgia la uşa sufletului
şi, după ce îmi sună telefonul
să mi se pară că te aud, draga mea mamă:

„Sufletul meu, să te îmbraci bine, e frig afară,
nu te osteni prea tare, să ai grijă de tine!"
Apoi, mă simt păzită şi nu îmi mai este frică,
glasul ei mă transformă într-o copilă...

Mama mea nu mai poate veni înapoi
iar eu sunt slabă, singură, nu mai am aer,
nu mă mai poate mângâia cu privirea,
dragostea ei nu mă mai poate salva.

S-a dus departe, pentru totdeauna,
nimeni n-o poate înlocui în inima mea,
nu ne mai putem bucura împreună,
nici chiar o lacrimă nu mai putem împărţi.

Am mereu acest straniu sentiment,
tremur ca frunza şi aştept,
de fiecare dată când îmi sună telefonul, mamă,
vocea ta mă va mângâia precum o boare.

Homo sapiens

Străinismul şi socialismul vor constitui pentru noii doctrinari adevăratele primejdii care pândeau societatea românească, aflată la începuturile modernizării ei, de unde şi tendinţele noi ivite în publicistică pe această temă, alături de combaterea politicianismului, şi el repudiat pe temeiuri de incompetenţă, fraudă morală şi bizantinism. Vechea clasă socială a boierimii, apărată până atunci de protagoniştii conservatori, se vede intrată într-un acut proces de disoluţie, în timp ce noua clasă ţărănească de mijloc n-a fost creată încă, iar intermediarii – germeni ai răului – şi dintr-o parte şi din alta rămân arendaşii, reprezentanţii băncilor cu cametele lor nesfârşite şi cu spolierea fără scrupule a populaţiei.

În acest câmp de contradicţii, literatura epocii va încerca să refacă drumul către ţăranul român, să-l ridice la condiţia datoriei sale, deplângând sau criticând vechea proprietate, aplaudând sau repudiind noile structuri capitaliste. Ca în orice fază de tranziţie, accentele naţionaliste sau xenofobe nu vor lipsi şi, fie din motive sociale sau politice, fie dintr-un recurs exagerat la istorie, cultura va îmbrăca haine naţionale şi chiar „naţionaliste", avându-se în vedere şi dezideratul împlinirii idealului naţional, tot mai neglijat după pactul dualist şi semnarea tratatului politic de alianţă cu Austro-Ungaria. În cadrul creat de Liga pentru unitatea tuturor românilor, G. Bogdan-Duică va proclama dimensiunile pe care ar urma să le ia acest program cultural: „Suprafaţa culturii româneşti se întinde în toate părţile până acolo unde masa compactă a neamului încetează şi încep graiurile străine, cărora noi, fără invidie şi cu sinceritate le dorim aceeaşi dezvoltare liberă şi mândră pe care o cerem şi pentru poporul român şi pe care voim să i-o ştim acestuia pretutindeni apărată de orice contestare teoretică şi practică". Direcţia naţionalistă a curentului va fi sprijinită de grupul sămănătoriştilor ardeleni ca Ilarie Chendi, Ioan Scurtu, A.C. Popovici şi alţii şi sancţionată prin demonstraţia studenţească de la 13 martie 1906 împotriva doamnelor franţuzite de la societatea „Obolul", prin conferinţele lui Iorga sau afilierea la „sămănătorism" a unor reviste provinciale, inclusiv a *Luceafărului* budapestan. Se va ajunge chiar la întemeierea unui Partid naţionalist democrat, din rândurile căruia va răzbate vocea lui A.C. Popovici şi Ioan Zelea Codreanu, după ce anterior se înregistrase apropierea de junimismul politic al lui N. Iorga. Pentru mulţi, sămănătorismul reprezenta o variantă îmbunătăţită şi adusă la zi a junimismului, deoarece şi sămănătorismul a iniţiat o critică de pe poziţii asemănătoare a procesului formării României, prin respingerea căii dezvoltării capitaliste. Într-o ţară eminamente agricolă era încurajată doar industria care venea să valorifice producţia agricolă, ideile liberale fiind în permanenţă respinse şi criticate şi pe motiv că echivalau cu demagogismul politic şi arivismul social. Noul curent era declarat antiliberal şi filoconservator, cu accentul pus pe dezvoltarea culturală a poporului de la ţară, care trebuie să acceadă la o nouă epocă de cultură la care trebuie să contribuie şi boierii buni, boierimea de neam, cu traiul ei patriarhal, dus alături de o ţărănime sănătoasă. „Ne trebuie o cultură reală şi o cultură locală, modernă, prin îndrăzneala înnoirii, nu prin caracterul radical pe care l-ar avea aclimatizarea învăţăturilor aduse de aiurea. Trebuie operă de cultură naţională prin literatură." Chintesenţa specificităţii spiritului naţional ar fi urmat să fie dată de literatura şi arta populară, de folclor şi tradiţiile ce zac în sânul poporului, fapt care apropie *Sămănătorul* de tradiţia „realismului poporan" creat la *Tribuna* sibiană de Slavici.

De altfel, acest scriitor va fi ţinut la mare cinste de gruparea sămănătoristă, unele din ideile lui, precum preţuirea tradiţiei, simpatia pentru boierimea de neam, împotrivirea faţă de civilizaţia capitalistă, condamnarea oraşului detractat, asumarea temei dezrădăcinării şi a oraşului bolnăvit, paseismul şi idilismul scenelor, eticismul exagerat, condamnarea păturii culte pentru că s-a depărtat de popor, toate acestea vor fi regăsite, într-un fel sau altul, în doctrina literară a noului curent. În consonanţă cu aceste idei poate fi invocat şi articolul semnat de Slavici în paginile *Sămănătorului* din 1906 intitulat *Ce e naţional în artă?*, în care reia unele din vechile lui teze, între care figurează aceea că vom ajunge să creăm cu adevărat numai „căutând în toate ceea ce se potriveşte cu firea românului şi dându-ne silinţa să nu copiem natura, ci să ridicăm nivelul moral al întregului popor" şi nu copiind „modele create de mari scriitori ai altor popoare mai culte". Slavici aducea în discuţie aici una dintre marotele de prim rang ale doctrinei sămănătoriste şi anume, respingerea totală a oricăror influenţe străine şi, prin urmare, condamnarea curentelor de orientare pro-occidentală, a simbolismului şi decadentismului, văzute de unii din colaboratorii revistei drept o literatură cu adevărat „infamă".

Ideile sămănătoriste au cunoscut o largă difuzare în Transilvania, mai ales pentru „momentul naţional" pe care-l anunţau. Numeroase ziare şi reviste de aici au reprodus articole şi producţii sămănătoriste, *Luceafărul* de la Budapesta s-a şi pronunţat deschis în favoarea noii direcţii, mai ales că şi T. Maiorescu a agreat mişcarea, recomandând alături de S. Mehedinţi, „primăvara literară" adusă de aceasta, dar respingând numărul din *Luceafărul* în care Oct. C. Tăslăuanu şi-a permis să incrimineze prea tare „cultura domnilor" în contrast „cu cultura ţăranilor". Ideile sale au fost considerate anarhiste de către unii şi supuse unui tir încrucişat de polemici, acesta evoluând de aici înainte pe orbita poporanismului, asupra căruia a deschis o anchetă în coloanele sale. Noul curent de inspiraţie rurală este iniţiat la Iaşi de Constantin Stere, boier român refugiat din Basarabia, dar care cunoscuse de aproape *narodnica* rusă şi pe care o transplantase la noi în paginile *Vieţii româneşti,* cu ajutorul lui G. Ibrăileanu, şi el atras de democraţia ţărănească.

Curentul poporanist promovează prin intermediul revistei ieşene o serie de scrieri de acest tip, pentru a sfârşi apoi să accepte liberalismul, prin aşa-zisa trădare a generoşilor de la sfârşitul secolului al XIX-lea. Deşi şi el fundamental ţărănist, poporanismul a avut câteva izbucniri de orgoliu identitar, delimitându-se de sămănătorism printr-un democratism agrarian mai larg. Ei au supus sămănătorismul unei critici susţinute venite de la stânga, deoarece pentru ei ţărănismul nu era numai o problemă de cultură, ci şi de ridicare economică certă, prin reforme sociale bine dirijate, care să transforme ţărănimea într-o clasă de mici proprietari. Ibrăileanu vorbea în 1905 în aceşti termeni despre viitorul ţării: „Ţara aceasta să fie o ţară de mici proprietari, o puternică şi fericită democraţie rurală, cu un parlament care să reprezinte direct pe aceşti mici proprietari, care, în acelaşi timp, ar fi soldaţi ca burii şi care, fiind mai bogaţi ca azi, şi-ar putea trimite fiii şi fiicele în şcoli, care s-ar întoarce cu oarecare cultură, unii, cei mai distinşi, şi cu cunoştinţa vreunei limbi străine... Satele noastre cu case cu 2-3 odăi, oameni îmbrăcaţi bine, aproape nemţeşte, fiica ţăranului cântă româneşte din piane ori citeşte nuvelele d-lui Sadoveanu, tatăl citeşte telegrame despre ce se întâmplă în lumea întreagă." E vorba în cazul lui Ibrăileanu de un anume poporanism sentimental, transformat în cazul lui Stere într-un crez politic de o viaţă. Dorinţa de a schimba ceva în viaţa ţăranului român şi apoi a ţării l-a mânat pe acesta în cadrele Partidului Liberal, unde a încercat zadarnic să-şi pună în aplicare ideile legate de Casa Rurală, de împroprietărirea ţăranilor şi de îmbunătăţirea sorţii lor. Ideile poporaniste au îmbunătăţit într-o oarecare măsură atât doctrina liberală, cât şi pe cea ţărănistă, mai ales de după Primul Război Mondial, când s-a constituit la Bucureşti Partidul Naţional Ţărănesc, prin fuziunea dintre grupul Mihalache cu Partidul Naţional din Transilvania al lui Maniu şi Vaida. Acest din urmă partid e legat trup şi suflet de clasa ţărănească din Ardeal, cea mai numeroasă şi mai bine dotată din punct de vedere economic şi în buna tradiţie tribunistă.

După cum am văzut, ţărănismul a venit ca un deziderat firesc pentru acest partid. El a absorbit astfel, într-o oarecare măsură, şi mai vechile deziderate sămănătoriste şi neojunimiste, ba chiar şi poporaniste, ţărănismul fiind în fond o ideologie de tip romantic, bazată pe viziunea evoluţionist-istorică, pe trăinicia micii gospodării familiale ţărăneşti, căreia îi cerea performanţe de muncă şi rentabilitate. Idealul ţărănismului rezida în democraţia rurală şi în „statul ţărănesc", susţinut de idealuri cooperatiste. Acelaşi Ibrăileanu reactualiza în 1925 vechiul său crez poporanist sub forma optativă: „Să dea Dumnezeu ca Partidul ţărănesc să poată face din România o Danemarcă, cu libertatea şi egalitatea din Danemarca, cu cultura ei răspândită până în ultimul cătun, cu ştiinţa şi literatura ei, cu civilizaţia şi omenia ei". Din păcate, Partidul Ţărănesc n-a urmat la noi linia egalitarismului social, cum se întâmpla în alte ţări din jurul nostru, cu privire la care cunoscutul sociolog şi istoric al curentelor literare, Z. Ornea, reflectează: „Curentele de idei agrariene afirmate în unele ţări ale Europei estice şi centrale de după Primul Război Mondial au alimentat doctrinar partidele politice care s-au distins în general printr-o poziţie radical burgheză de stânga". Faptul poate fi lesne constatat în Bulgaria şi Iugoslavia, în Cehoslovacia şi în Polonia.

Perioada interbelică românească a fost dominată de concepţiile agrariene venite din resuscitarea ideilor sămănătoriste sau poporaniste. „Gândirismul" lui Nichifor Crainic a reluat viziunea tradiţionalistă a *Sămănătorului* declarând: „Dacă *Sămănătorul* s-a oprit la jumătatea drumului, noi continuăm", el blamând în cartea sa *Puncte cardinale în haos* pe romanticii europenizaţi din veacul trecut şi pe toţi cei care „se iau după ultima carte de reţete din Apus". Cam în acelaşi fel vorbea şi Nae Ionescu, reprezentantul trăirismului românesc şi mentorul noii generaţii, care afirma cu iritare: „Toată falsitatea şi artificialitatea culturii române de aproape 100 de ani încoace e rezultatul încercărilor făcute de noi de a se transpune la realităţile moldo-valahe anumite forme de viaţă apusene care acolo se născuseră în chip organic". Iar postulatul, presupoziţia acestor încercări a fost întotdeauna convingerea că formele de cultură, în ultimă analiză de spiritualitate, se pot transmite şi deci importa. Eroare fundamentală. Ca şi odinioară Maiorescu şi Eminescu, ei pledau pentru o dezvoltare organică a societăţii româneşti, în conformitate cu fundamentul dinlăuntru şi prin o industrializare forţată, fără salturi revoluţionare.

Ţărănismul interbelic se va hrăni din izvoarele tribunismului, sămănătorismului şi poporanismului, după cum curentele de dreapta nu vor face abstracţie de gândirismul literar şi de ideile lui Nichifor Crainic, nu întâmplător acesta trecând prin redacţia unor reviste ca *Sfarmă-piatră, Calendarul, Axa, Porunca vremii,* multe dintre ele în strânsă legătură cu legionarismul şi cu conservatorismul extrem. Nu întâmplător, el a fost acuzat public de a fi fost autorul moral al exceselor politice ale Gărzii de Fier şi închis, alături de Nae Ionescu şi Mircea Eliade în lagărul de la Miercurea-Ciuc. Avem prin urmare în România un spaţiu larg de probleme literare, de teze şi opinii social-politice şi filosofice care se coagulează în doctrine literare şi care capătă apoi nuanţe subliniat politice, fie prin trecerea unor lideri de opinie în tabăra politicienilor, fie prin contagiune ideatică. Pe scurt, nu există curent literar românesc, de la paşoptism până în perioada interbelică, fără reflexe categorice şi în planul ideologiilor şi doctrinelor politice.

A treia concluzie pe care vrem să o subliniem ţine de valoarea de propagandă sau de receptare critică a curentului. Şi anume, am ajuns la concluzia că *un curent nu poate fi judecat doar prin decuparea unui set de norme şi de idei dintr-un anumit domeniu de manifestare al său.* Gradul de impact asupra publicului ţine de totalitatea unghiului de refracţie prin care este privit, anumite laturi ale sale putând prevala uneori asupra celorlalte, pe care le influenţează benefic. Voi exemplifica aici luând ca exemplu junimismul. Chiar dacă la un moment dat unele idei maioresciene au fost considerate „desuete", depăşite sau retrograde, coagulând împotriva lor numeroase reacţii, linia de ansamblu a curentului a fost percepută mai întotdeauna la modul pozitiv, ca un câştig intrinsec. S-a avut mereu în vedere rolul benefic jucat de curent în stăvilirea non-valorilor, în stabilirea unor norme de calitate în toate domeniile vieţii publice, în criticismul de aleasă ţinută, în construcţia critică maioresciană de înalt nivel teoretic şi în spiritul de echipă al grupării. În acest fel, politicianismul junimist a fost mereu dublat de o prestaţie literară de calitate, care a influenţat pozitiv şi acţiunile sale din sfera politicului. Rolul jucat de acesta pe tărâmul impunerii estetismului şi a valorizării specificului naţional (cu amendamente binevenite în timp privind teoria sa privitoare la rostul patriotismului în literatură sau la apropierea de literatura populară) teoria romanului popular şi a specificului naţional, ca şi literatura de mare expresivitate artistică promovată în paginile revistei prin prezenţa lui Eminescu, Creangă, Slavici, Caragiale sau Duiliu Zamfirescu a făcut ca doctrina junimistă să aibă mare priză în epocă. Curentele literare îşi depăşesc astfel graniţele şi devin creatoare de atmosferă şi dezbateri de idei, fără de care progresul social şi spiritual al unei ţări nu se poate concepe.

Alţi gazetari ardeleni făuritori de istorie

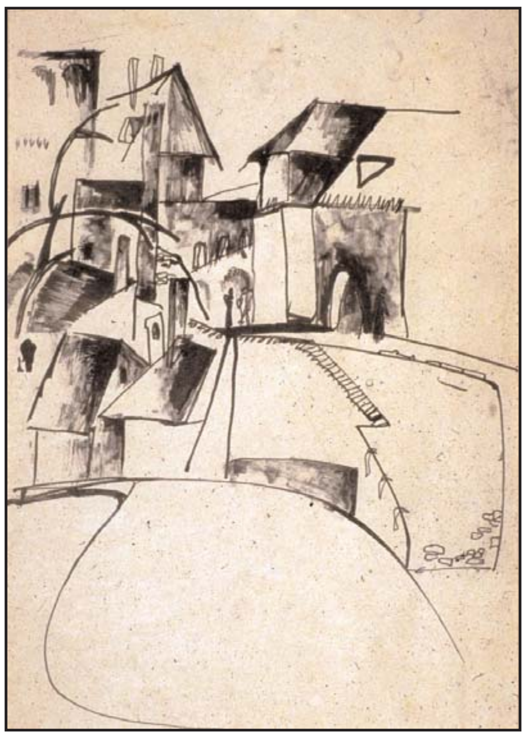

Marin IANCU

Într-o perioadă în care dimensiunile politice ale luptei pentru unitate naţională primeau accente necunoscute până atunci, intelectualii ardeleni au susţinut o intensă activitate cultural-politică, prin scris şi faptă, alăturându-se neînfricaţi scriitorilor şi gazetarilor de dincolo de munţi cu toată curăţenia gândului şi a nădejdii împlinirii idealului de a făuri o Ţară Românească mare şi puternică. În 1938, într-un medalion închinat lui Onisifor Ghibu, publicat în nr. 4-6 din *Ţara Bârsei,* revistă de cultură editată de „Astra" la Braşov, istoricul literar şi publicistul Gheorghe Tulbure scria următoarele: „La noi, cărturarii ardeleni din generaţia lui Goga, condeiul a fost, totdeauna, o armă de luptă. Oricare ar fi fost profesia noastră, din ceasul în care intram în arena vieţii publice – uneori chiar de pe băncile universităţii – ne socoteam ostaşi mobilizaţi pe loc, gata să parăm loviturile [...] care nu cunoşteau milă şi îndurare." Alături de alte personalităţi, aproape uitate astăzi, gazetari-luptători naţionali renumiţi în epocă, adevăraţi făuritori de istorie, care şi-au desfăşurat o bună parte din activitatea lor în slujba idealului cauzei româneşti, îi amintim aici pe bănăţeanul Sever Bocu, redactor, între 1899–1912, la *Tribuna* de la Arad, şi pe Gheorghe Tulbure, ziarist la Oradea, în peste trei decenii de implicare neobosită, până în toamna anului 1940, când, odată cu Dictatul de la Viena, se mută la Braşov, unde se şi stinge din viaţă în 1955.

Energic om de acţiune, născut în localitatea Siştarovăţ, jud. Arad, la 19 noiembrie 1874, **Sever Bocu** s-a aflat mereu, cu toată cinstea convingerii şi a biruinţei, în acţiunile pentru înfăptuirea Unirii de la 1 Decembrie, atât în redacţiile în care a lucrat, cât şi în afara lor, prin insistente pledoarii în presă, cu deosebire în redacţia revistei *Tribuna* din Sibiu şi, împreună cu Septimiu Albini şi Ioan Russu-Şirianu, la *Tribuna poporului* din Arad, până în 1904, când aceasta fuzionează cu ziarul *Românul*. În 1912, după sistarea apariţiei acestora, Sever Boca trece Carpaţii în România. În timpul Primului Război Mondial se înrolează ca voluntar, participând la luptele de pe Jiu. Pentru o asemenea activitate, autorităţile maghiare l-au condamnat de mai multe ori la închisoare, apoi, în contumacie, la moarte, pentru trădare. „În 1915, îşi va aminti acesta mai târziu în *Memorii* (Timişoara, 1939), am fost, împreună cu alţi 11, printre care şi părintele Lucaciu, condamnat la moarte, în efigie, condamnare publicată în *Monitorul Oficial* din Budapesta, iar casa mamei mele din Lipova a fost pusă sub sechestru." Sever Bocu activează pentru cauza naţională românească, la Bucureşti, Iaşi şi Bucovina, în Rusia şi Franţa, ca reprezentant al refugiaţilor politici români de dincoace de Carpaţi, contribuind la formarea batalioanelor de voluntari recrutaţi din rândurile prizonierilor români din armata austro-ungară, aflaţi în Rusia, Franţa şi Italia. Ca membru al *Comitetului celor 12* al refugiaţilor români din Transilvania şi Banat, alături de Vasile Lucaciu, O. Goga, dr. Ioan Nistor, medicul dr. Titul Perţea, prof. Aurel Popa, Zaharia Bârsan, colonelul Popovici, avocatul dr. Simon Tarţea, avocatul dr. Laurean Gabor, avocatul Ion Urdea şi prof. univ. Ioan Matei, ziaristul şi scriitorul arădean Sever Bocu semnează *Declaraţia de război* contra Austro-Ungariei. La Arad, unde, împreună cu Septimiu Albini şi Ioan Russu-Şirianu, Sever Bocu a fost redactor la *Tribuna* între 1899 şi 1912, se organizase o grupare politică a forţelor naţionale româneşti în frunte cu Vasile Goldiş, Şt. Ciceo-Pop şi Ion Suciu. Luând drumul pribegiei spre Iaşi şi, mai apoi, la Kiev, unde, tot mai convins de rolul presei în marile momente ale unei lupte în serviciul cauzei Unirii Transilvaniei, Banatului şi Bucovinei cu România, Sever Bocu va pune bazele ziarului *România mare* (foaie a voluntarilor români din Austro-Ungaria). Departe de Ţara care renăştea, Sever Bocu va publica în *România mare* (nr. 1, 21 iulie/4august 1917) articolul *Unirea,* din care cităm aceste rânduri despre Mărăşeşti: „Înconjurat de puterile oarbe ale fatalităţii, în faţă cu un duşman de zeci de ori superior, cu forţe uriaşe, redutabile, micul popor latin de la Dunăre lua lupta cu ele înfăţişând spectacolul unei vitejii şi unei jertfiri de sine fără margini."

În 1938, după o scurtă şedere în Franţa, Sever Bocu se întoarce acasă, la Lipova, unde, limitându-se la activitatea parlamentară şi unele participări la manifestări cu caracter cultural, activitatea sa va fi orientată de acum în două direcţii, a omului politic şi cea a omului de cultură, militant activ al cauzei afirmării româneşti. Cu un an mai târziu, în 15 martie 1939, aflat la Lipova pentru pregătirea primului volum de memorialistică şi publicistică, Sever Bocu nota: „M-am hotărât să-mi readun munca publicistică din ultimii 20 de ani, fragmentată în discursuri, studii, conferinţe, articole". Paginile din *Drumuri şi răscruci* sunt fundamentale tocmai prin natura spectaculoasă a mărturiilor despre activitatea desfăşurată în redacţiile ziarelor conduse de Sever Bocu la Arad, Bucureşti, Kiev şi Paris, tot mai importante prin asocierea acestora cu diferitele însemnări despre oameni ca Goga, Brătianu, Tache Ionescu, generalii Averescu şi Prezan, despre Goldiş, I. Russu-Şirianu, despre Caragiale şi Ilarie Chendi, despre Al. Bohăţel, care, la 7 martie 1867, dornic să marcheze dreptul limbii româneşti în camera de la Budapesta, „a luat cuvântul în româneşte, neapucând să zică decât două cuvinte *Onorată casă*, căci restul a fost înecat în urletele patriotice, scopul totuşi atingându-l, simbolic cel puţin", dacă ne gândim că, după câţiva ani buni, la 7 iunie 1907, deputatul român Al. Vaida-Voievod deabia a putut fi scăpat de la linşare în parlamentul maghiar, de către Ion Suciu şi Iuliu Maniu, care se treziră în stradă cu capul gol împinşi fiind „de gardieni şi sute de deputaţi". Mai citim aici şi cuvinte înălţătoare despre Horea („Uraganul lui Horea a măturat un secol..."), despre generalul Prezan, prezentat ca un om cu o autoritate exemplară, „gloria cea mai necontestată şi cea mai pură a războiului nostru", „unul din arhitecţii României Mari". Din toate rândurile sale, iubirea şi nădejdea într-un viitor mai bun al neamului său răzbat mai mult decât orice alt gând în paginile volumului *Memorii:* „Eu cred în destinele neamului meu şi perioadele-i de slăbiciune le socot efemere, trecătoare". Sever Bocu revine pe scena politică după 1944 în numele Partidului Naţional Ţărănesc, dar, la scurt timp, după 1946, se retrage din viaţa politică la Lipova, unde va fi arestat în noaptea de 5-6 mai 1950 şi întemniţat în închisoarea de la Sighetul Marmaţiei, unde îşi va găsi sfârşitul la 21 ianuarie 1951.

Provenit din localitatea Hălmeag, de prin părţile Făgăraşului, unul dintre cei mai apropiaţi prieteni ai poetului O. Goga, ziaristul **Gheorghe Tulbure** a intrat în arena vieţii publice „cu credinţa în drumul său", însoţit de acelaşi gând de a păzi „frontiera culturii româneşti" din partea de vest a ţării şi în a sprijini lupta pentru consolidarea victoriei câştigate la 1 Decembrie 1918. După ce avusese loc Marea Adunare Populară de la 1 Decembrie 1918, Oradea şi Bihorul au mai avut câteva luni bune de suferinţă. În această atmosferă, după marele act al Unirii, în toată luna decembrie, când viaţa fiecărui român era aici încă în nesiguranţă, Gheorghe Tulbure, alături de alţi patrioţi, au redactat programul ziarului *Tribuna Bihorului,* primul ziar politic românesc apărut în Oradea, după alte asemenea încercări, datate de prin 1910. Prima serie a *Tribunei Bihorului* a apărut în perioada 25 dec. 1918/7 ian. 1919 – 16/29 martie 1919, când Oradea era sub administraţie ungurească. După nr. 10-11 tipărite la Arad, ziarul e suspendat.

A doua serie apare după alipirea Oradei la România, cu numerotarea în continuare, nr. 12, la 27 aprilie 1919, şi sub numele *Tribuna*, între anii 1919 şi 1931, când îşi încetează apariţia. Publicat pe prima pagină a primului număr al ziarului, programul era, de fapt, un apel adresat „cinstiţilor plugari români din satele Bihorului şi din celelalte ţinuturi de la marginea pământului strămoşesc". La curent cu articolele publicate de Gheorghe Tulbure în *Tribuna Bihorului,* în noiembrie 1922, O. Goga i se va adresa acestuia de la Ciucea cu următoarele cuvinte: „Parcă mai alaltăieri stăteam de vorbă în odăiţa mea de la Sibiu [...]. Dincolo de preocupările micului nostru interes, fiecare credeam că aveam o misiune de îndeplinit [...]. Atmosfera pe atunci era apăsătoare, orizontul intelectual al bietei noastre societăţi patriarhale destul de coborât. Românismul sub presiunea Budapestei era tot mai lovit în flancuri de un asalt metodic şi permanent. În astfel de zile [...], te-ai hotărât să pleci departe, tocmai la graniţa limbii noastre în Bihor, la Oradea Mare. Mi-aduc aminte, m-a zguduit hotărârea ta în care vedeam un act eroic, o îndrăzneaţă pornire de mişcător ascetism şi de aceea mi-a rămas în amintire clipa despărţirii, [...] când ţi-am dat o carte de-a mea pe care scriam: «Lui Gheorghe, care pleacă în pustie cu credinţa în drumul său». Aproape două decenii ai stat aici la frontiera culturii româneşti, păzind o poartă [...], acolo ţi-ai aşezat modesta masă de scris, privind de după ea, ca după o tranşee, toate gesturile inamicului [...]. Paginile tale sunt pagini în care crezul naţional se desfăşoară limpede şi temerar, pe lângă valoarea lor documentară prezintă şi o splendidă semnificaţie morală."

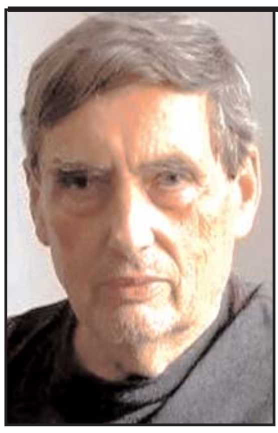
Şi, în final, îi sugerează: „Strânge, te rog, într-un volum aceste nisipuri de energie". La numai un an, în 1923, la Oradea apărea volumul *Cuvinte din Bihor,* care cuprindea aproape 30 de articole publicate de Gheorghe Tulbure între 1918 şi 1923. Cele mai frumoase rânduri pot fi citite în articolul *Intrarea oştirii,* în care este descrisă acea zi istorică de duminică 20 aprilie 1919, cu intrarea în Oradea a ostaşilor români conduşi de generalul Traian Moşoiu. La ieşirea generalilor români din primărie, se cântă imnul naţional românesc. „Cuvântarea şefului oastei eliberatoare ne-a deşteptat fiorii celor mai adânci simţăminte."

Dincolo de descrierea acestor momente emoţionante, Gheorghe Tulbure scria despre lipsa de recunoştinţă faţă de marile figuri, adevăraţi patrioţi ai neamului: „Cât a trăit Emanuil Gojdu lumea n-a ştiut ce comoară de iubire şi de bunătate ascunde inima lui". Undeva mai încolo, vorbind despre moartea lui Aurel Vlaicu, ziaristul exclama: „Oamenii cad, dar ideile nu mor"; sau, în articolul *Alba Iulia,* apărut în *Tribuna Bihorului*, dec. 1918, citim: „La 1 decembrie 1918 s-a pronunţat sentinţa unui proces milenar". În 1934, la reapariţia revistei *Familia,* luând modelul lui Goga, care i-a făcut lui Iosif Vulcan un emoţionant portret, Gheorghe Tulbure insistă asupra meritului pe care l-a avut revista *Familia* şi rolul de „paznic de poartă" al lui Vulcan vreme de 40 de ani: „Singur faptul că vreme de patru decenii, aici, la hotarul neamului, a stat călimara unui scriitor român constituie mai mult decât un eveniment cultural".

Prin tot ce a întreprins cu pana şi cu fapta în interesul neamului său, ziaristul şi istoricul literar Gheorghe Tulbure a fost, asemenea altor mari cărturari ardeleni, „pedagog de baricade şi de tribune", cel care a înscris una din cele mai frumoase pagini ale publicisticii româneşti, promovând „în largul Crişurilor evanghelia dezrobirii naţionale".

Istoria de lângă noi

Originea românilor (XXIV)

Structura genetică a românilor

Dan D. FARCAŞ

Schiţasem, la începutul acestui serial, modul de ramificare a speciei umane, aşa cum poate fi el urmărit cu ajutorul haplogrupurilor. Această metodă permite şi evaluarea structurii genetice actuale a populaţiei de pe un teritoriu dat. O evaluare deocamdată grosieră, bazată pe eşantioane doar de ordinul sutelor de persoane.

Într-o primă aproximaţie, aşa cum am mai spus, o treime din populaţia masculină a României (Y DNA) se trage din acei vânători-culegători care s-au aşezat aici începând de acum peste 40.000 de ani; o altă treime sunt urmaşii unor populaţii diverse, venite din est şi sud, care au ajuns la noi, cel mai probabil, în perioada neolitică, în căutare de terenuri pentru agricultură şi creşterea animalelor; în sfârşit, în a treia treime se găsesc descendenţii indo-europenilor, de la care avem şi limba şi prin care ne înrudim cu mai toate popoarele europene, dar şi cu multe asiatice, până în India.

Desigur, la detaliu, lucrurile sunt mult mai complicate. Am văzut că, în toată istoria sa, schiţată extrem de rezumativ în prezentul serial, spaţiul românesc a fost un creuzet în care s-au amestecat, în proporţii diverse, practic toate grupurile importante de populaţii din Europa, ori din Asia Centrală şi de Vest. Nu au fost, aşa cum am încercat să simplific mai sus, doar trei mari migraţii, ci un şir neîntrerupt, un du-te-vino de neamuri în care România a fost oarecum un punct central. Încerc, în continuare, să sprijin afirmaţiile de mai sus şi cu câteva date.

Studiile genetice efectuate recent pe ADN-ul mitocondrial (*mtDNA*), transmis pe linie feminină (cu o anumită marjă de eroare, mai ales că *mtDNA* este mai greu de studiat, fiind de 3500 de ori mai mic decât ADN-ul din cromozomul Y), arată că circa 41% din toată populaţia Europei (37,2% la români) moşteneşte haplogrupul H, care are frecvenţa maximă în Spania şi la tuaregii africani. Alte două grupuri sunt haplogrupul J (cu 10,5%), cu originea în Orientul Apropiat şi în Caucaz, şi U5 (7,2%), probabil cea mai veche din zonă. (1) Toate aceste grupuri sunt stabilite de multe milenii în Europa; dar ele, reunite, nu reprezintă decât puţin peste jumătate din populaţia României, partea rămasă având origini materne foarte diverse, în proporţii mai mici.

Confirmând migraţiile cunoscute, predominant sarmate, slave, turcice etc., din est, respectiv predominant celte din vest, analiza ADN-ului mitocondrial pe provincii a arătat că populaţia din Ţara Românească, Moldova şi Dobrogea are mai multe asemănări cu grupurile balcanice, majoritar slave, în timp ce populaţia Transilvaniei şi Banatului are o structură apropiată de grupurile central-europene. (2)

Pe partea strict masculină, relevante sunt haplogrupurile paterne Y-DNA, moştenite numai din tată în fiu. Pentru analiza prezenţei lor, mă voi sprijini, în cele ce urmează, pe statisticile din Wikipedia (3) şi Eupedia (4). Conform acestora, „treimea cea mai mare” (33-48%) din populaţia masculină actuală a României este urmaşa primilor oameni moderni (*homo sapiens sapiens*), cu haplogrupul I, care au intrat în Europa începând cu acum circa 42 de milenii, dar au tot sosit şi în cursul migraţiilor ulterioare. La acest procentaj ne depăşeşte doar Herţegovina (63,8%). Pe continentul nostru, haplogrupurile I se regăsesc masiv doar în două zone: în Balcani (I2) şi în Scandinavia (I1), zone probabil mai ferite de iureşul „indo-european”, care a măturat restul Europei. Valori mari ale haplogrupului I2 (numit şi „proto-european”), dar totuşi mai mici decât la noi, găsim şi la vecinii noştri sârbi (36,3%), bulgari (27,3%), unguri (17%), ucraineni (18-24%), dar şi în Sardinia (42,3%). Grupul I1 e important la norvegieni şi suedezi (40%). Haplogrupul I este, în schimb practic absent în Italia centrală şi de nord (0,5%) şi scăzut în Spania (6-10%), Grecia (14%) sau Rusia (15%).

Al doilea val migrator, ajuns la noi începând acum circa 8500 de ani, a fost cel al purtătorilor revoluţiei agricole neolitice. Dar ei au tot venit şi ulterior, prin migraţii dinspre sud, în toată perioada neolitică, dar şi odată cu legiunile şi coloniştii aduşi de Imperiul Roman sau cu ocazia migraţiilor ulterioare. Urmaşii acestora aparţin, aproape exclusiv, la trei tipuri de haplogrupuri: G2a, J2 şi E1b1b. Primii sosiţi (5) dintre aceştia sunt, se pare, cei din haplogrupul G2a (6) (numiţi şi „vest-caucazieni”). Ei se regăsesc la noi în proporţie de 5-12%. G2a este predominant, până la 60%, la popoarele din Caucaz, fiind important şi în Etiopia, Iran, Italia etc. În zona noastră el se mai găseşte la turci (10%), unguri (8%), greci (10%) şi, în mai mică măsură, la toate ţările din jurul Mării Mediterane, fiind însă practic absent la ruşi, englezi, sau scandinavi. Urmele acestui grup au fost regăsite în Europa şi la rămăşiţe umane de acum 7000 de ani, dar nu este exclus ca o parte din strămoşii actualilor G2a de la noi să fi venit împreună cu popoarele migratoare de tip turcic (unguri, pecenegi, cumani, tătari etc.).

Al doilea haplogrup, în ordinea sosirii, a fost probabil cel „mediteranean”: E1b1b (7). El reprezintă azi, mai ales sub forma E-V13, între 7-16% din populaţia României. Haplogrupul E a apărut în Africa de Nord, pe la 22.400 BC. Agricultura a început să fie practicată, în jurul anilor 9000 BC, pe teritoriul actualelor ţări Irak, Siria, Israel, Egipt, apoi în Anatolia. Ea s-a răspândit rapid şi la purtătorii haplogrupului E, aflaţi în Sahara, care pe atunci era încă fertilă. Odată cu deşertificarea ei, începută în jurul anului 4200 BC, populaţia a migrat, inclusiv spre nord. Reprezentanţii haplogrupului E1b1b sunt azi majoritari în sudul Italiei, în sudul Greciei, ca şi parţial în Anatolia, iar în varianta E-V13 şi în Balcanii de vest. Valorile găsite sunt: la greci (35-43%), albanezi (25,5-39,1%), sârbi (21,2%), bulgari (20%), turci (13,6%). Valori foarte apropiate de cele de la noi sunt la unguri (8%) sau francezi (8%), fiind scăzute la ucraineni (4-7%), ruşi (4,8%), danezi (2,9%) sau suedezi (1,3%). Dar E1b1b formează şi azi circa 90% dintre berberii marocani şi 45% dintre egipteni, fiind însă mult mai puţin frecvent în Levant, ceea ce face plauzibilă ipoteza că haplogrupul a ajuns în Europa traversând Mediterana şi nu ocolind-o, începând poate cu perioada în care apele acesteia erau mai scăzute.

Al treilea grup important care a contribuit la popularea României în perioada neolitică a fost J2 (8). El se regăseşte la noi în proporţie de 5-19% şi provine din Orientul Apropiat, mai ales din Mesopotamia, iar sosirea sa s-a produs probabil în mai multe valuri. Acest haplogrup este foarte important în Creta (38,9%), Italia de nord (26,9%), Turcia (24%), Grecia (19,9%), Bulgaria (18,1%), dar lipseşte practic complet în restul Europei.

A treia „treime” din populaţia actuală a României se trage din indo-europeni. Aceştia erau aşezaţi iniţial în nordul Mării Negre şi erau formaţi, dintru început, din două grupuri: haplogrupurile R1a, mai la nord, şi R1b, mai la sud, grupuri care au avut istorii diferite, dar care au înrâurit aproape egal structura genetică a poporului român.

Haplogrupul indo-european R1a (9) constituie 15-20% din populaţia României de azi. El a pătruns masiv pe actualul teritoriu al ţării noastre acum circa 5000 de ani şi, după ce s-a suprapus, ca pătură conducătoare, peste vechii locuitori, a format, în jurul anilor 1000 BC – 500 BC, după amestecul cu sedentarii locali şi cu migratorii ulteriori (şi ei mai ales de tip R1a), poporul geto-dacic. De acest haplogrup mai ţin slavii, dar şi multe popoare asiatice. El este azi majoritar între Baltica de Vest şi nordul Mării Negre, deci şi la polonezi, ruşi, sau ucraineni, dar este majoritar şi printre brahmanii din nordul Indiei şi printre paştunii din Afganistan şi Pakistan. Este deosebit de important şi la alte popoare slave: sloveni (38%), croaţi (34%), cehi (34%), şi se regăseşte şi la norvegieni (30%), suedezi (24%), germani (22%), iar ceva mai slab la bulgari (17%), greci (16%), sârbi (16%), albanezi (13%) şi turci (12%). În Anglia sau Italia, proporţia este de sub 4%, iar în Franţa sau Spania acest haplogrup lipseşte complet. Valoarea haplogrupului R1a este de 18-20% şi pentru populaţia Ungariei, deci aproape la fel ca şi pentru noi. Interesant este că tătarii au acest haplogrup în proporţie de 34%, la fel cu majoritatea popoarelor turcice dintre nordul Mării Negre şi Asia Centrală, ceea ce denotă că fondul acestora a suferit un puternic amestec genetic (masculin) „indo-european”, proces început probabil încă acum 3500 de ani, dacă nu cumva chiar înainte.

Indo-europenii din celălalt grup (numiţi uneori „euro-asiatici ancestrali”), sunt cei caracterizaţi prin haplogrupul R1b (10). Ei participă cu 8-16% la populaţia actuală a României. Originea grupului este încă obiect de controverse. O variantă de lucru este că ei au avansat, tot din zona Mării Negre, spre vest, începând mai ales de acum 5000 de ani, şi şi-au impus treptat zestrea genetică prin toată Europa occidentală, atât militar, cât şi, poate, printr-o fertilitate masculină mai mare (sau chiar prin obiceiuri de tipul primei nopţi aparţinând seniorului?). Fapt este că astăzi R1b reprezintă peste 80% printre basci şi irlandezi, peste 60% printre spanioli, portughezi, englezi şi italienii din anumite zone, circa 50% printre francezi şi germanii din vest ş.a.m.d. Purtătorii haplogrupului R1b au trecut în mai multe rânduri peste teritoriul ţării noastre, începând poate chiar din jurul anului 4000 BC. Unii se puteau aşeza în vatra viitoarei Dacii, alţii au au plecat mai departe, dar au revenit, în epoca fierului, sub forma unor „migraţii inverse”, sosite dinspre vest, mai ales ale pre-celţilor şi celţilor. Proporţia haplogrupului R1b este asemănătoare, sau ceva mai mică, decât la noi, în ţările din jurul nostru: Ungaria (13-18%), Grecia (11,5-19,6%), Bulgaria (11-14%), Serbia (6-10%), Rusia (3-14%), Ucraina (2-18%) şi la tătari (8,7%).

Ca o recapitulare (11), în Europa, la ora actuală, haplogrupul Y-DNA predominant (cel mai numeros, chiar dacă nu totdeauna majoritar), se prezintă în felul următor: în Europa de Vest, până în Italia de nord, predomină R1b, cel numit de unii „euro-asiatic”. În Europa de Est predomină R1a, numit „indo-european”, graniţa dintre acestea două fiind pe teritoriul Germaniei. În ţările nordice predomină „proto-europenii de nord” I1, contaminaţi masiv de R1b, iar în România, Bulgaria, Ungaria, Serbia şi Bosnia-Herţegovina, „proto-europenii de sud” I2. În sudul Italiei şi al Greciei predomină grupurile E şi J ale agricultorilor neolitici, iar în Finlanda şi nordul Rusiei haplogrupul N „fino-ugric” (prezent doar 1% în Ungaria şi practic absent la noi). Între multe altele, nu există o asemănare între structurile genetice ale populaţiilor actuale din România şi cele din Italia ori din Balcanii de sud-vest, ceea ce contrazice, o dată în plus, teoria imigrării românilor, susţinută de anumiţi autori. (Va urma.)

Referinţe

1. https://www.eupedia.com/europe/ european_mtdna_haplogroups_frequency. shtml

2. Chiara Turchi şi alţii, ”The mitochondrial DNA makeup of Romanians: A forensic mtDNA control region database and phylogenetic characterization”, *FSIG*, Volumul 24, septembrie 2016, Paginile 136-142

3. https://en.wikipedia.org/wiki/Y-DNA_haplo groups_by_ethnic_group

4. http://www.eupedia.com/europe/maps_Y-DNA_haplogroups.shtml

5. http://www.eupedia.com/genetics/ linear_ pottery_culture.shtml

6. http://www.eupedia.com/europe/Haplogroup_ G2a_Y-DNA.shtml

7. http://www.eupedia.com/europe/ Haplogroup_ E1b1b_Y-DNA.shtml

8. http://www.eupedia.com/europe/Haplogroup_ J2_Y-DNA.shtml

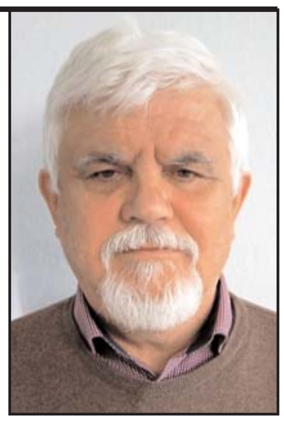
9. http://www.eupedia.com/europe/Haplogroup_ R1a_Y-DNA.shtml# migration_map

10. https://www.eupedia.com/europe/Haplogroup_ R1b_Y-DNA.shtml

11. https://vividmaps.com/wp-content/uploads/ 2020/02/Haplo.jpg

Istoria de lângă noi

Ioan Slavici şi Artemiu Publiu Alexi. Serbarea de la Putna

Alexandru DĂRĂBAN

Încheierea pactului dualist austro-ungar îi găseşte pe românii ardeleni fără un partid politic şi fără un program care să susţină lupta şi combaterea asupririi austriece şi maghiare. În februarie 1869 a avut loc o conferinţă la Timişoara, în care s-a hotărât înfiinţarea Partidului Naţional al Românilor din Banat şi Ungaria. În luna următoare, în 7-8 martie, a avut loc conferinţa de la Miercurea, când s-a hotărât înfiinţarea Partidului Naţional Român din Transilvania. Conferinţa de la Timişoara s-a declarat pentru *activism,* adică pentru participarea la alegeri şi viaţa parlamentară, în timp ce participanţii la conferinţa de la Miercurea au optat pentru *pasivism,* prin urmare, pentru neparticiparea la alegeri şi viaţa parlamentară. La cea din urmă conferinţă a fost reprezentat şi Năsăudul, în persoana lui Ioachim Mureşianu. Adoptarea celor două tactici de luptă, *activismul* şi *pasivismul,* a deschis drumul neînţelegerilor, nedovedindu-şi niciun fel de eficacitate împotriva autorităţilor austro-ungare.

Într-o asemenea atmosferă de învrăjbire erau şi studenţii români de la Viena, fiind şi aceştia împărţiţi în *activişti* şi *pasivişti.* Transilvănenii, mai încrezători în Curtea din Viena, susţineau *pasivismul;* bănăţenii *activismul* şi la fel bucovinenii, care aveau dietă provincială. Celor din urmă li se alăturară românii din Muntenia şi Moldova stabiliţi la Viena.

Capitala imperiului devenise, de o bună bucată de vreme, un important centru universitar, aici îndreptându-se în fiecare toamnă tineri din Banat, Transilvania şi din Bucovina. În acel climat, studenţii români şi-au întemeiat societăţi literare în care să cultive limba şi literatura naţională. Societatea literară-ştiinţifică română din Viena a fost împiedicată să se dezvolte chiar de neînţelegerile care existau între români, aceştia fiind divizaţi în activişti şi pasivişti. S-a iscat un conflict care a dus la desprinderea din societate a *activiştilor* care se considerau majoritari, întemeind o nouă societate literar-socială, numită „România”. Din această societate au făcut parte, printre mulţi alţii, şi năsăudenii Constantin Moisil şi Artemiu Publiu Alexi, care vor citi în şedinţele societăţii lucrări literare şi istorice. Constantin Moisil a citit dizertaţia *Despre descendenţa omului,* iar Artemiu Publiu Alexi *O schiţă istorică din anii 1848-1849.*

În 1869-1870 studiau la Viena români din Bucovina, Transilvania, Banat, Crişana şi mulţi din România. Din părţile Năsăudului se aflau la studii Artemiu Publiu Alexi, Paul Tanco, I.M. Lazar, Constantin Moisil. Aceştia se găseau printre susţinătorii acţiunilor politice iniţiate de Eminescu şi Slavici, viitori „tribunişti” şi „memorandişti”.

În februarie 1868, societatea literar-socială „România” a luat iniţiativa de înfiinţare a unei catedre de limba şi literatura română la Universitatea din Viena, întocmind o petiţie pe care îşi puseră semnătura în jur de 75 de studenţi. Societatea a fost pusă într-o situaţie dificilă, deoarece nu aveau posibilitatea de a acorda salariul docentului, şi nici desemnarea acestuia. Preşedintele societăţii, Constantin Aronovici, şi secretarul ei, Artemiu Publiu Alexi, adresară la data de 12 iulie 1869 o petiţie Astrei (din Arad şi Bucovina):

Prezidiul societăţii literare-sociale „România”, conform dorinţei generale a junimii române studioase din Viena, îşi ia libertate a vă face următoarea înştiinţare:

Junimea română studioasă din Viena, recunoscând neapărata necesitate de o catedră pentru limba şi literatura română la universitatea vieneză, ce este atât de frecventată de către români şi anume din toate provinciile Daciei Traiane, a înaintat încă în anul trecut 1868 o suplică către înaltul minister de cult şi instrucţiune, pentru ca dânsul, considerând marele număr al junimii studioase române, să binevoiască a încuviinţa catedra pentru limba şi literatura română la universitatea de aici.

La această suplică a junimii studioase române, înalt ministerul de cult şi instrucţiune a şi binevoit încă în toamna aceluiaşi an a ne răspunde următoarele: „Ministerul de cult şi instrucţiune nu poate crea o catedră de limbă şi literatura română, căci o atare nu există nici pentru una din celelalte limbi, afară de cea germană, ci numai docenturi, şi cu crearea unei atare docenturi pentru limba şi literatura română înalt ministerul de cult şi instrucţiune este totdeauna coînţeles şi totodată aplicat a destina pentru ea o remuneraţiune corespunzătoare (adică 400-500 fl. v. a.).”

Deci dorinţa noastră ar fi încâtva împlinită şi acuma. După informările primite de la decanatul filosofic, care întrebat fiind de către ministerul de cult şi instrucţiune, „care e părerea sa în privinţa ocupării susnumitei docenturi?”, el a răspuns că colegiul profesoral în unanimitate s-au exprimat contra denumirii unui învăţător de limbă (sprach-meister) şi a arătat necesitatea unui bărbat instruit şi adaptat cu literatura

Ioan Slavici, la Viena

Artemiu Publiu Alexi

română. Aşa n-a mai rămas nimica de făcut decât numai ca bărbatul competent, documentându-şi calităţile cerute, să se adreseze către decanatul filosofic al universităţii din Viena spre a fi, în urma arbitrului colegiului profesoral, recomandat de către acesta înaltului ministru spre recunoaştere şi întărire.

Însă pe acest bărbat ce va avea o chemare atât de mare şi totodată atât de frumoasă de împlinit, adică de-a adăpa tinerimea română cu cunoştinţele de patrie, literatură şi istorie naţională, de care, dintr-o fatalitate mare, până astăzi fu despuiată şi predată până aici de cunoştinţele cele mai necesare pentru viaţa unei naţiuni, apoi, pe lângă altele, va avea şi însemnata datorie de a înfrăţi şi a strânge mai aproape şi mai tare legăturile frăţeşti ale junilor români adunaţi aici de prin toate unghiurile românimii; după părerea noastră nimeni nu poate alege şi recomanda pe acel bărbat decât o asociaţiune literară, adică transilvăneană, arădană şi bucovineană care, înţelegându-se între sine cu acea seriozitatea şi sanctitate, pe care o reclamă însemnătatea şi sanctitatea cauzei însăşi, ar fi mai de aproape chemate şi mai în stare a aprecia acest act de mare importanţă după valoarea-i meritată şi de a năzui a-l duce întru îndeplinire.

Ştiind şi comparând această împrejurare, prezidiul societăţii „România” vine în numele junimii române studioase şi îndrăzneşte a se ruga ca să binevoiţi a lua asupra rezolvarea acestei cauze atât de însemnate; şi fiindcă acel bărbat nu va putea să existe în Viena nici într-un mod numai cu susnumita remuneraţiune acordată de către înalt ministerul, îndrăzneşte a se ruga:

1. Ca să binevoiască a studia totodată şi această împrejurare, adică cum s-ar putea mări remuneraţiunea aceasta până la suma cuvenită?

2. Onoratele asociaţiuni literare nu ar fi şi ele în stare şi aplicate a contribui anual după putinţă?

3. Că n-ar fi bine a se face o rugăminte către prea onoratul consistoriu greco-ortodox din Cernăuţi ca să binevoiască şi el a mijloci de la înaltul minister încuviinţarea şi sistemizarea unui salariu anual din fondul religionar al Bucovinei?

Sperând întru interesul ce-l poartă onoratele societăţi literare pentru înaintarea culturii şi instrucţiunii româneşti, suntem siguri de bunăvoinţa şi seriozitatea lor în astfel de chestiuni ce trebuie să caracterizeze pe atari societăţi.

Asociaţiunea transilvană şi-a ţinut adunarea anuală din 1869 la Şomcuta Mare, unde s-a discutat problema înfiinţării catedrei de limba şi literatura română, formându-se în acest scop o comisie care, în înţelegere cu celelalte două asociaţiuni – cea bănăţeană şi cea bucovineană – să doteze catedra cu toate cele necesare, lăsând în seama ministerului să găsească persoana potrivită pentru ocuparea postului respectiv.

În august 1870 s-au împlinit 400 de ani de la sfinţirea Mănăstirii Putna. Studenţilor români de la Viena li se ivi ocazia de a organiza o mare serbare la mormântul lui Ştefan cel Mare. Se pare că prima iniţiativă a organizării unei asemenea serbări a avut-o Iraclie Porumbescu, tatăl lui Ciprian Porumbescu.

S-a alcătuit în acest scop un Comitet provizoriu care a întocmit un *Proiect de program pentru serbarea naţională la mormântul lui Ştefan cel Mare la 15/27 august 1870* şi un *Apel către universităţi şi academii.* Serbarea de la Putna din anul 1870 nu a avut un mare răsunet, atenţia opiniei publice fiind distrasă de războiul franco-german.

La data de 18 martie 1871, la Viena, se formase un Comitet central pentru organizarea serbării de la Putna, a cărui componenţă era constituită din Nicolae Teclu – preşedinte, Ioan Slavici – secretar şi Valeriu Bologa – casier. Serbarea s-a amânat şi de această dată datorită situaţiei internaţionale.

Eminescu, Slavici şi alţii cer convocarea adunării generale în ceea ce priveşte ţinerea serbării de la Putna. Adunarea a avut loc în 28 mai 1871, la ea participând un mare număr de studenţi. Comitetul pentru serbarea de la Putna s-a format din Nicolae Teclu – preşedinte, V. Bumbac – vicepreşedinte şi Ioan Slavici – secretar.

În această perioadă s-au pus în mişcare şi alte centre universitare frecventate de români. Un asemenea centru era Graz-ul unde îl vedem implicat pe studentul sângeorzean Artemiu Publiu Alexi, care ţine legătura cu Slavici prin câteva scrisori care dezbăteau problema ţinerii serbării de la Putna. La data de 8 iulie 1871, Artemiu Publiu Alexi specifica într-o scrisoare adresată lui Slavici că:

Junimea română din Graz a salutat cu mare bucurie şi satisfacţiune atât ideea unei festivităţi naţionale la mormântul Marelui Ştefan la Putna, cât şi modalitatea acelei serbări înscenate prin Junimea română din Viena şi efectiv prin comitetul central.

Junimea română din Graz, în urma frăţescului apel făcut din partea comitetului central, întrunindu-se în o conferinţă în 25 iunie, s-a constituit în un comitet-filială în numele căreia avem onoare a ne pune în corespondenţă cu Comitetul central.

Vă salutăm de acuma pentru energicii paşi ce-i faceţi întru realizarea acelei întruniri festive, care, credem că va avea o reuşită favoritorie şi va produce fructele de viţe în patria lui Ştefan şi va genera peste tot pământul românesc şi vă rugăm să primiţi simpatiile şi încrederea noastră. Fraţilor! E timpul suprem de a integra mai mult ca oricând despre viitorul patriei şi a naţiunii şi de a consulta despre dânsul. E timpul suprem de a ne consulta spre acest scop din toate unghiurile româneşti, a ne întruni sub flamura unităţii, a învăţa a ne cunoaşte unii cu alţii, a ne cunoaşte ideile şi afecţiunile noastre române, a ne grupa sub drapelul Românismului, aceasta a-l susţine cu toate puterile. Să nu uităm că viitorul naţiunii zace pe umerii noştri.

Iată momentele ce fac pe Junimea română din Graz să salute cu bucurie şi din inimă întrunirea de la Putna...

→

Istoria de lângă noi

Şcoala la români şi legile ei

Eufrosina OTLĂCAN

***Istoria participă** la construirea identităţii noastre culturale, politice şi spirituale, chiar dacă vrem sau nu vrem.* (Ambroise Tournyol du Clos, herodote. net, 12 martie 2023)

Mă întorc şi azi la pagini de istorie, urmărind cum copiii şi tinerii români au fost beneficiari ai unui învăţământ în şcoli şi după ce legi se desfăşura activitatea şcolară.

Până la epoca fanariotă, în ţările române rar apăreau oameni ştiutori de carte. Sunt amintiţi aici câţiva domnitori (ex. Petru Cercel), fiii unora dintre ei (Ştefan, fiul lui Petru Şchiopul) sau fii de boieri care învăţau la Cracovia, Padova, Paris sau Kiev, prin secolele 15, 16.

Schola latina de la Cotnari, în secolul 16, de nivel gimnazial, avea scopul învăţării limbii latine. Elevii erau copii de mici boieri de ţară, aduşi cu intenţia înlocuirii religiei ortodoxe cu protestantismul.

În secolul 17 sunt înfiinţate academiile domneşti, la Iaşi în 1640, la Bucureşti în 1679 (sau 1694), la ambele limba de predare fiind neogreaca, dar se învăţau şi elina şi slavona. În secolul 18, în unele oraşe existau şi alte şcoli pentru slujitori ai bisericii.

În secolul 18 apar şi primele reforme pentru activitatea şcolară: a lui Alexandru Vodă Ipsilanti din 1776, la Bucureşti, şi cea a lui Alexandru Ghica din 1766, la Iaşi. Conţineau precizări privind limbile predate (neogreaca, latina, franceza, iar la Bucureşti, şi italiana), istoria, „geografia istoricească", teologia, episteme (matematică şi fizică). Predarea se făcea în greceşte, iar epistemele în latină. Regulamentul lui Ipsilanti este şi prima încercare de organizare şcolară în Ţara Românească. Dintre prevederi, reţinem cât de restrictiv era accesul elevilor, ei trebuind să fie „de neam bun, copii de boieri, sau străini săraci, nu însă şi ai ţăranilor care se îndeletnicesc cu plugăria şi păstoria".

Privind copiii români din Transilvania, aici o şcoală primară în limba română apare doar în 1754, la Blaj, pentru scris şi citit; tot aici se deschide o şcoală gimnazială cu două clase, cu limba de predare latină (completată în 1757 la cinci clase), şi o şcoală de teologie cu două clase (va deveni Academia teologică). Gheorghe Şincai (1754-1816), care avea studii teologice la Roma, devenit director al şcolilor româneşti din Transilvania, şi-a „închinat viaţa idealului de iluminare a poporului" (G.Şt. Andonie).

Intrăm în secolul 19. La „şcoala de inginerie hotarnică românească", deschisă în august 1818, Gheorghe Lazăr prezintă programul chiar în a sa „Înştiinţare de toată cinstea vrednică tinerime". Această şcoală, adevărată „Academie", cuprindea toate cele trei trepte ale învăţământului: primar (elementar), secundar (mediu) şi universitar (superior) în limba ţării. Ion Heliade Rădulescu, fost elev şi continuator la conducerea şcolii, stabileşte programul propriu-zis. Societatea literară, înfiinţată de Heliade Rădulescu împreună cu Constantin Golescu, avea ca principii dezvoltarea educaţiei în limba română prin crearea şcolilor normale, a şcolilor în fiecare sat, înfiinţarea de jurnale, încurajarea traducerilor şi tipărirea acestora. Cele mai multe din aceste principii nu s-au putut realiza.

La Iaşi, în 1813, Gheorghe Asachi deschide prima şcoală de ingineri în limba română. O seamă de realizări ale lui Asachi pe tema educaţiei românilor se pot găsi şi în articolul „Gheorghe Asachi, cărturarul şi înfăptuirile sale" din revista *Curtea de la Argeş*, aprilie 2023.

Revoluţia de la 1848 şi perioada zbuciumată câţiva ani de evenimente politice şi sociale duc la închiderea şcolilor de ingineri, dar şi a celor mai multe şcoli primare în Muntenia şi Moldova. Totuşi, în septembrie 1850, o comisie numită de domnitorul Barbu Ştirbei întocmeşte un proiect de organizare a învăţământului pe baze noi. Proiectul prevedea: şcoli primare, gimnazii, colegii şi facultăţi. Se înfiinţează la Bucureşti două facultăţi: una de inginerie civilă, alta pentru legi (drept).

După Unirea Principatelor din 24 ianuarie 1859, unul din pilonii devenirii României moderne a fost învăţământul. Va intra în vigoare Legea lui Cuza şi vor fi create universităţile, la Iaşi în 1860, la Bucureşti în 1864.

Modul de intrare în vigoare a unei legi în Principatele Unite are multe asemănări cu cel de astăzi în România. Să urmărim traseul Legii lui Cuza: La cererea Consiliului Şcolar din Iaşi, Vasile Boerescu (1830-1883), pe atunci director al Eforiei Şcoalelor, alcătuieşte singur un proiect de lege, pe care îl publică în 1863 sub denumirea de „Proiect de lege asupra reorganizării instrucţiunii publice din România". Susţinut de ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, Dimitrie Bolintineanu, proiectul a fost însuşit în decembrie 1863 de Consiliul de miniştri şi trimis spre deliberare Camerei Legiuitoare. Dezbătut la 11 martie 1864, a fost votat cu majoritate zdrobitoare. Astfel, legea a fost înaintată domnitorului spre sancţionare.

Legea lui Cuza prevedea: obligativitatea şi gratuitatea instrucţiunii publice primare; sancţionarea părinţilor ai căror copii nu erau înscrişi sau nu frecventau şcoala; programe şcolare unice pentru învăţământul primar din mediul orăşenesc şi cel rural; acelaşi program pentru învăţământul public şi cel privat. Liceul avea şapte clase, cu o pondere mai mare pentru disciplinele umaniste. După Legea lui Cuza, au mai fost elaborate proiecte de legi. Amintim aici pe cel al lui Vasile Conta, care căuta să dea o orientare mai realistă şi mai practică şcolii. Principiile acestui proiect se vor regăsi în opera legislativă a lui Haret.

Precisă, statornică, longevivă a fost Legea lui Haret, datorită căreia s-a creat intelectualitatea interbelică a României. Spiru Haret (1851-1912) era cel mai în măsură să-şi dea seama de ce are nevoie şcoala românească. Îşi luase licenţa în matematici la Bucureşti, dar, în 1874, la sosirea sa la Paris, ca bursier din partea statului român, simţise cu durere enorma diferenţă între pregătirea şcolară din ţară şi cea din Occident. De aceea, mai studiază un an pentru a-şi da din nou licenţa acolo, în matematici în anul 1875 şi în fizică în 1876. La Sorbona, îşi trece doctoratul cu o teză celebră, care-i va aduce recunoaştere în lumea ştiinţifică internaţională.

Reforma hareteiană a învăţământului, reflectată în legislaţie, intră în vigoare prin votul parlamentului pentru două legi fundamentale: legea învăţământului secundar şi superior în 1898 şi legea învăţământului profesional în 1899. În 1901, Haret repune în vigoare legea învăţământului secundar şi legea învăţământului profesional. În acest timp s-a adoptat programa şcolilor secundare, s-au elaborat regulamente pentru toate treptele din sistemul de învăţământ, au fost înfiinţate şcolile de adulţi, grădiniţele şcolare, cantinele şcolare.

→

***Nu numai ce împrospătarea memoriei Marelui Ştefan** şi eternizarea lui prin cântare, monumentul său va urma să fie împreunat cu acea sărbătoare, ci mai mult, ridicarea unui monument viu, care nu numai va eterniza memoria acelui brav erou, dar va pune fundamentul unei ere noi în viaţa naţiunii române, va croi un drum larg spre care vom putea realiza mai uşor zările, marile aspiraţiuni ale lui Ştefan, renaşterea, unirea şi înflorirea neamului românesc.*

Nu ştiu încât vom poate satisface la toate punctele din apel, cu deosebire la acele de a contribui şi de a aduna contribuţiuni, asemenea de a putea fi reprezentaţi la acea măreaţă sărbătoare.

Fiind numărul nostru mic şi pe lângă aceea izolaţi cu totul de elementul românesc, nu avem de la care să colectăm; cei ce vom merge însă pe acasă îşi vor îndeplini datorinţa. Asemenea, nu vom putea transmite pe nimeni de reprezentant, lipsindu-ne mijloacele materiale (spesele), dar cei ce vom merge prin patrie, vom propaga ideea participării la acea serbare din toate puterile...

Ceea ce putem noi face astădată, este, pe lângă presiunea consentimentului nostru, opţiunile noastre modeste, relative, la aranjarea acelei festivităţi, precum şi a obiectelor pertractate [...].

După decurgerea serbătoarei, după programă, a se ţine o adunare generală în care ar fi a se retracta cam următoarele:

a) Constituirea unui comitet central permanent cu reşedinţa în Viena, Bucureşti sau Paris;

b) Constituirea mai multor comitete-filiale permanente în toate părţile pe unde se află junime academică, de exemplu: Pesta, Graz, Cluj, Sibiu, Blaj, Gherla, Arad, Oradea, Bucureşti, Iaşi, Paris, Berlin etc., care comitete ar sta în componenţa directă cu comitetul central;

c) Activitatea acestor comitete ar fi:

1. Promovarea înfrăţirii şi unirii între junimea română, cultivarea şi unificarea ideilor şi aspiraţiunilor române, formarea unei ligi care să combată cosmopolitismul şi indiferentismul, să satisfacă ideile Românismului spre acest scop, să aranjeze în tot anul şi în diferite locuri ale Daciei întruniri festive naţionale „à la Putna" şi cu deosebire pe acolo unde e mai pernicită ginta română.

2. A lucra pentru unirea şi consolidarea gintei latine. Spre acest scop, a propaga prin membrii săi, printre junimea academică spaniolă, franceză şi italiană ideea unui congres latin pan-roman de la care atârnă valoarea şi viitorul latinismului, cu aceasta şi a românismului. Tot spre acest scop să se formeze prin Franţa, Italia şi Spania reuniuni mixte cu italieni, francezi, spanioli, în care să vedem în a ne cunoaşte cauzele noastre ş.a.

3. Comitetul central va primi informaţii de la comitetele filialelor despre suferinţele, asupririle şi nedreptăţile românilor din toate provinciile Daco-Romaniei şi să accepte a le publica prin broşuri, jurnale... cu mai mare hotărâre, ca lumea să cunoască că la noi domneşte nedreptatea, calomnia şi minciuna. Articolele bune din ziarele române să se traducă în cele străine etc.

***Mijloacele materiale se vor câştiga** prin contribuţiune, atât la comitetul central, cât şi la cele filiale... Activitatea acestor comitete ar fi de a lucra din toate părţile şi pe toate direcţiunile pentru victoria românismului, realizarea aspiraţiunilor şi satisfacerea datorinţelor noastre româneşti, cel ce le va poate face numai dacă va face această ligă solidă şi puternică....*

Acestea ar fi aproximativ liniamentele celor ce ar fi a se dezbate, concluzia şi realizările, după părerea noastră, la Putna.

Şi dacă unele puncte, acuma cu astă ocaziune şi iară nu se pot dezbate din ceva consideraţiuni politice, atunci cel puţin acele să se realizeze care se vor putea.

Celelalte puncte, până la altă realizare, când fiind mai bine favoriţi de împrejurare, s-ar putea realiza... în România liberă.

Actele comitetului şi a festivităţilor se vor trece în broşuri, să accepte – în care s-ar cuprinde şi vorbirile festive precum şi alte – să se împartă în toată Românimea.

În ţinerea vorbirilor cu ocaziunea serbării am opina ca acele să fie libere de orice cenzură şi control, să se practice deplina libertate a cuvântului, căci aceste serbări numai atunci vor fi la culmea informaticii sale...

Aceste ne sunt, fraţilor, părerile noastre, căci ne rugăm să le luaţi în consideraţiune şi după apreciere-ne să ne încredinţaţi despre forţa lor...

Din secvenţa comitetului filialei din Graz, pentru serbarea întru memoria lui Ştefan Marele de la Putna, ţinută în 8 iulie la ora 18.

(Va urma.)

Spiru Haret, om al şcolii

Elis RÂPEANU

Marii oameni de cultură – personalităţi ştiinţifice care au adus cinste neamului românesc – sunt din ce în ce mai uitaţi. Sunt spirite care au adus lumină în diverse domenii, îmbinând activitatea de la catedră cu cercetarea. Unul dintre aceştia este Spiru Haret (1851-1912) despre meritele căruia s-au scris studii de către cercetători din domeniu, precum profesoarele Eufrosina Otlăcan şi Olimpia Popescu sau Florica T. Câmpan, dar niciodată această „temă" nu va fi epuizată. Principalele domenii de care şi-a legat numele acest savant au fost ştiinţa matematicii şi învăţământul. Şi, dacă recomandat este ca despre renumele său ca matematician să scrie cercetători în domeniu, despre activitatea sa privind dezvoltarea şi modernizarea învăţământului românesc pot scrie şi specialişti din alte sfere ale culturii şi ştiinţei, slujitori în învăţământ.

Spiru Haret s-a afirmat, în mod surprinzător, în domeniul ştiinţelor exacte înainte de a împlini 30 de ani. La Paris, unde obţine a doua licenţă (1875), îşi ia doctoratul în matematici cu teza susţinută în ianuarie 1878, având titlul *Sur l'invariabilité des grandes axes des orbites planétaires* (*Despre invariabilitatea marilor axe ale orbitelor planetare*) care a constituit un adevărat eveniment ştiinţific. Autorul se afirmă drept pionier al ştiinţei cosmosului. Oamenii de ştiinţă şi-au pus mari speranţe în viitorul matematician şi, la vârsta de 28 de ani, a fost ales Membru Corespondent al Academiei Române. Activitatea sa se extinde însă şi în domeniul social, în sfera învăţământului. Academicianul Dimitrie Pompeiu (1873-1954) comenta în şedinţa Academiei de Ştiinţe, când s-au comemorat 30 de ani de la moartea lui Spiru Haret: „Prin aptitudinile şi înclinările lui, aşa cum s-a arătat el la începutul carierei, era destinat matematicilor... Prin puţinele lucrări ce a dat în matematici, Haret a arătat clar unde ar fi ajuns dacă dădea ascultare numai înclinării lui de matematician. Sentimentul lui de bun român i-a arătat încă o cale pe care el a urmat-o cu credinţă..." (Cf. Florica T. Câmpan, *De la şcoala lui Gheorghe Lazăr la institutele tehnice de azi,* Ed. Ion Creangă, Bucureşti, 1980, pp. 126.) „Nimeni nu ar fi bănuit că numele său nu va rămâne îngrădit în sfera îngustă a savanţilor şi va trece dincolo de această barieră, ca să fie numit cu admiraţie de toţi oamenii ţării *Omul şcolii*." Ar fi devenit unul din marii matematicieni ai lumii dacă nu s-ar fi dedat activităţii menite să ridice nivelul cultural şi social al ţării. Astfel, preocuparea principală devine organizarea învăţământului românesc, pentru a-l ridica la un nivel comparabil cu cel al ţărilor Europei.

Oricine studiază, subliniind contribuţia lui Spiru Haret în acest domeniu, compară contribuţia sa cu reformele curajoase ale lui Alexandru Ioan Cuza, „primul domn ales, căruia România de azi îi datorează cei dintâi paşi ai modernizării şi europenizării sale". (Cf. Otilia Bălinişteanu, Ziarul *Lumina,* vineri 21 ianuarie 2022, p. 13.) Printre reformele sale, de mare importanţă a fost *Legea Instrucţiunii Publice* promulgată la 6/17 decembrie 1864, care stabilea principiile de funcţionare a învăţământului *primar, secundar şi superior*. De importanţă capitală a fost faptul că această lege, care a ghidat procesul de educaţie timp de aproape trei decenii, a contribuit major la alfabetizarea românilor, la creşterea procesului de şcolarizare în sate prin introducerea gratuităţii, dar şi a obligativităţii cursurilor primare nu numai pentru băieţi, ci şi pentru fete cu vârste cuprinse între 8 şi 12 ani. Merită să facem o paranteză, amintind de începutul şcolii pentru fete. Pe 19 martie 1851, domnitorul Barbu Ştirbei a aprobat, prin edict domnesc, înfiinţarea unui „Pensionat Domnesc de Demoazele". S-a căutat o clădire adecvată şi şcoala este inaugurată pe 20 noiembrie 1852. Aceasta este piatra de temelie a Şcolii Centrale din Bucureşti, care va deveni în timp echivalenţa feminină a Liceului „Sf. Sava" întemeiat cu trei decenii mai devreme. Tinerele fete trebuiau educate astfel încât să devină soţii ascultătoare, dar şi sprijin bărbaţilor lor, mame şi gospodine. „Dacă nu vom face educaţie fetelor – a cuvântat domnitorul Barbu Ştirbei, în 1851 – apoi şi ostenelile bărbaţilor vor fi zadarnice."

Urmează vremea lui Cuza, când învăţământul primar e urmat şi de fete. Totodată, datorită dezvoltării învăţământului, mai ales a celui superior, a fost posibilă trecerea de la scrierea chirilică la cea latină. În perioada de început a acestor reforme, Spiru Haret îşi aminteşte, într-un articol din *Gazeta matematică* (septembrie 1895): „Învăţătura primară am început-o în casă, am urmat-o câtva timp la şcoala primară din Dorohoi, pe urmă la cea din Sărărie din Iaşi, am apucat vreo două luni şi la cea din Verde din Bucureşti. Era tocmai în vremea prefacerilor de pe la începutul domniei lui Cuza. La Dorohoi, se învăţa încă cu litere chirilice modernizate, ba încă veniseră odată, peste elevii de la şcoală, alţi elevi ai unei şcoale de cântăreţi bisericeşti, cu bărbile până la brâu care nu cunoşteau decât vechile litere slavone. La Iaşi, erau introduse literele latine."

Din ampla lucrare a cercetătoarei Eufrosina Otlăcan, *Matematica în România. Profesorii noştri – modele de viaţă* (Ars Docendi, Universitatea din Bucureşti, 2017, 222 p.), aflăm cele mai importante aspecte ale activităţii lui Spiru Haret în domeniul şcolii. „Este de datoria noastră – scrie autoarea – să omagiem memoria Omului care a pus piatra de temelie pentru cercetarea ştiinţifică şi învăţământul modern de toate gradele din România" (p. 38).

Putem spune că *matematica* şi *şcoala* s-au imprimat, în gândirea şi simţirea sa, încă de pe vremea când era elev. Atunci a întocmit un curs de trigonometrie, inexistent până la el, care să-i ajute şi pe colegii săi să înţeleagă specificul acestei ramuri importante a matematicii – această ştiinţă adâncă şi vastă care încearcă să descifreze secretul omului, al pământului şi chiar al universului. Tot atunci a abordat şi astronomia, traducând din franceză frumoasa şi renumita carte *Elemente de astronomie* a lui Adolphe Quetelet (1796-1874), astronomul, matematicianul şi statisticianul belgian. Le-a publicat în 1873, când era student.

În acest spirit al omului care avea, ca însuşiri definitorii, *precizia, măsura, simţul adânc al realităţilor practice* (Cf. Dimitrie Pompeiu) şi care cercetase lucrările lui Quetelet, fondatorul Observatorului de la Bruxelles, organizatorul primului concurs internaţional în domeniu, rămăseseră idei privind legătura între ştiinţe. Importanţa lucrării sale de doctorat e subliniată de savanţi precum Henri Poincaré (1854-1912), Eugène Tisserand (1830-1925), Henri Andoyer (1862-1929) şi în enciclopedii ştiinţifice.

Pentru învăţământul primar, aceste prevederi trebuiau să asigure ca obligativitatea învăţământului – instituită prin lege la 1864 – să devină o realitate, prin asigurarea condiţiilor materiale atât pentru copii, cât şi pentru dascăli. Pentru învăţământul secundar se organizează liceul de opt ani, cu 4 ani cursul inferior (gimnaziu), cu aceleaşi materii pentru băieţi şi fete. Cursul superior, la intrarea căruia se prevedea un examen (capacitatea), este trifurcat în secţiile clasică, reală şi modernă. La sfârşitul cursului superior se susţine doar un examen de absolvire (nu bacalaureat). Pentru unitatea întregului sistem de învăţământ, Haret a elaborat şi pus în aplicare Legea învăţământului profesional. (Mai multe precizări apar în articolul din *Curtea de la Argeş*, nr. 7, iulie 2019.)

Înfăptuirea dezideratelor legii lui Haret s-a făcut incomplet şi cu mari greutăţi datorită numărului insuficient al cadrelor didactice; abandonul şcolar a fost mare, în special la sate, rata analfabetismului era ridicată. După Marea Unire din 1918, trebuia să fie integrat sistemul de învăţământ românesc pe tot teritoriul României. În acelaşi timp, se avea în vedere necesitatea industrializării economiei naţionale. Ministru al Instrucţiunii Publice în mai multe rânduri, medicul Constantin Angelescu (1869-1948) a rezolvat cu succes problemele şcolii în perioada interbelică, înlocuind sistemele austriac şi maghiar din Transilvania şi Bucovina cu cel românesc. Prin Legea din 1925, a păstrat în linii mari sistemul şcolar al lui Spiru Haret, modernizând şcoala, instituind examenul de bacalaureat la absolvirea liceului. La sate, în general, şcoala primară se prelungea de la 4 la 5 ani. Deviza ministrului Angelescu era: „Şcoală cât mai multă! Şcoală cât mai bună! Şcoală cât mai românească!"

Şi în perioada interbelică s-au succedat mai multe legi: pentru învăţământul primar, secundar şi particular (1925), pentru universitar (1932 şi 1943), pentru primar şi normal (1939).

Pe internet se găseşte cartea *Antologia legilor învăţământului din România,* editată de Institutul de Ştiinţe ale Educaţiei în anul 2004, cu toate prevederile acestor legi, până în anul 2001.

Schimbarea majoră a sistemului educaţional în România are loc prin legea din 1948, prin care învăţământul public este organizat numai de stat, iar întreaga structură organizatorică este copia celei din Uniunea Sovietică. De-acum doar 4 clase primare au fost obligatorii (partea pozitivă a acestei situaţii a fost faptul că analfabetismul a devenit aproape de zero la copiii de la 7 până la 11 ani), manualele au fost unice la toate disciplinele şcolare, înlăturându-se cele alternative, învăţământul particular este desfiinţat, din clasa a IV-a primară limba rusă devine obligatorie, numărul claselor gimnaziale este redus, liceul devine şcoală medie; în paralel cu liceul funcţionează şcoli pedagogice, şcoli tehnice şi şcoli profesionale.

Trăind această reformă, mi-am scris părerea în articolul „O reformă cu consecinţe dramatice în cultura românească", publicat în revista *Curtea de la Argeş*, nr. 2(87), 2018.

În antologia citată a legilor, sunt înscrise, după 1948, doar legile din 1968 şi 1978. Totuşi, o schimbare esenţială a fost făcută şi în 1958; în acest an s-a trecut la aprecierea cunoştinţelor cu note de la 1 la 10 în locul celei sovietice, în care notele au fost de la 1 la 5, iar în facultăţi s-a trecut de la calificativele mergând de la *insuficient* la *foarte bine* la notarea de la 1 la 10.

După anul 1990, reformele şi legile se succed cu pretenţia de a îmbunătăţi situaţia şcolară, învăţământul devine tot mai stufos, rezultatele sunt prea puţin mulţumitoare, abandonul şcolar este la cote alarmante, analfabetismul funcţional apare ca o noutate în limbajul nostru.

Situaţia actuală mă face ca, în încheiere, să merg la una din concluziile amare ale lui Spiru Haret, dintr-un raport din anul 1884. Marele Dascăl se referea la manualele şcolare, dar eu mă gândesc şi la lecţii şi la atmosfera generală care priveşte şcolile: „Lipsa de metodă, frazele greoaie, întortocheate, pretenţioase şi pline de cuvinte străine, nepotrivite cu inteligenţa copiilor cărora li se adresează, erorile de fapte sau teoriile învechite şi părăsite de toată lumea, iată ce le caracterizează. Multe din ele sunt traduceri rău făcute, în care s-a păstrat până şi dispoziţia frazei străine; altele sunt reproduceri de a doua sau a treia mână după vreo traducere şi cuprind toate defectele ce a adăugat fiecare nou autor la lucrarea celuilalt."

Şi totuşi... copiii din ziua de azi sunt la fel de inteligenţi ca cei din secolele trecute; atunci, cum se ajunge la analfabetismul funcţional?! Mă gândesc acum la cel puţin două cauze. Una se referă la educatorii care, luaţi cu complexitatea vieţii sociale şi economice, sub atacul mass-mediei, nu mai au destulă răbdare cu elevii. Apoi, copiii, furaţi şi de multitudinea atracţiilor care se desfăşoară în jurul lor, recurg să înveţe în grabă, *pe de rost,* ceea ce le oferă şcoala şi cărţile, iar ei îşi pun judecata la lucru în rezolvarea jocurilor de pe tabletă/calculator/telefon. Nicio lege nouă a învăţământului nu va putea rezolva aceste probleme ale vieţii actuale şi nu va insufla devotament şi pasiune dascălilor în faţa clasei de elevi. Unde sunt părinţii şi bunicii de acum aproape 100 de ani care dădeau copiilor şi nepoţilor „cei 7 ani de acasă", imprimându-le buna-cuviinţă, bunul-simţ, respectul pentru semeni, pentru profesori, pentru şcoală?...

Istoria de lângă noi

Întors în ţară, devine cadru didactic la Facultatea de Ştiinţe din Bucureşti, dar şi la Şcoala de Poduri şi Şosele înfiinţată în 1881, baza viitorului Institut Politehnic, la care am funcţionat, la Catedra de Limbi străine, timp de 36 de ani, pe vremea când acest Institut ajunsese să cuprindă 13 facultăţi, urmate de 27.000 de viitori ingineri.

În 1881 e numit membru în Consiliul permanent al Instrucţiunii, apoi, în anul următor, inspector general al şcolilor din toată ţara. A cercetat condiţiile în care funcţionează învăţământul din ţară, a întocmit un raport pe care l-a tipărit ca să fie cunoscut de toţi cei implicaţi în domeniu şi l-a înaintat Ministerului Instrucţiunii. Problemele ridicate în acest raport l-au preocupat timp de 14 ani. A studiat condiţiile în care se desfăşoară învăţământul şi educaţia în alte ţări europene, pregătind o nouă lege a învăţământului, care a fost votată în 1898, când el era ministru al Instrucţiunii. Se simţea nevoia unor reforme la fel de importante ca reformele lui Cuza, pe baza cărora şcoala românească a avansat în deceniile anterioare. Tot astfel, reformele lui Haret s-au impus în sistemul românesc de învăţământ timp de trei decenii – după cum afirmă doamna profesoară Eufrosina Otlăcan. Acest lucru e subliniat şi de Emil Băldescu în cartea *Spiru Haret în ştiinţă, filozofie, politică, pedagogie şi învăţământ* (Ed. Didactică şi Pedagogică, 1972, 343 p.).

Prin reforma lui Spiru Haret apar noi trepte în învăţământ, precum liceul de opt ani (în cursul superior e trifurcat în secţiile clasică, reală şi modernă) şi seminariile pedagogice pentru pregătirea profesorilor secundari. Se prevăd programe analitice pentru toate materiile din învăţământul primar şi secundar, examen de capacitate pentru profesori. A pus, de asemenea, în aplicare, legea învăţământului profesional destinat celui mai mare număr de copii care nu pot urma liceul. Totodată, elevii acestor şcoli, care formează meseriaşi, capătă cunoştinţe tehnice care-i pot propulsa spre studii cu acest profil. Marele *OM al şcolii* afirma: „Noi căutăm ca prin şcoli să dăm copiilor atât educaţiune, cât şi instrucţiune". În paranteză fie spus, cum putem caracteriza învăţământul de astăzi care, de fapt, nu mai cuprinde *învăţământ,* ci numai *educaţie?* Chiar Ministerul este al Educaţiei, cuvântul Învăţământ a dispărut, de parcă se poate face educaţie fără instruire! Dar, mai ştii? Fără învăţătură, copiii, tinerii pot fi manevraţi mai uşor după noile reguli globaliste, chiar fără să-şi dea ei seama. În fine, sperăm să se revină măcar în parte la aspectele esenţiale din tradiţia şcolii noastre. N-ar fi rău să se studieze argumentele lui Spiru Haret privind şcoala care formează gândirea, priceperea, deprinderile practice, educaţia. Să se pună, de asemenea, accentul pe pregătirea profesorilor, să se analizeze chemarea lor pentru educaţia şi instruirea copiilor/tinerilor noştri!

Paginile unui articol nu ne permit să ne extindem prea mult, amintind toate funcţiile ocupate de Spiru Haret în învăţământ, în viaţa social-politică şi nici toate onorurile cu care a fost recompensat pentru neobosita sa activitate în şcoală, în ştiinţă. Cercetătorul Mircea Pârlea, de exemplu, de la Biblioteca Judeţeană Satu Mare, subliniază faptul că Spiru Haret a contribuit, prin lucrările sale, la reforma calendarului, prin trecerea la stilul nou (1900), la recensământul populaţiei ţării (1903), precum şi la răscumpărarea căilor ferate concesionate de firme străine etc. (*România Mare*, nr. 1584, 20-26 aprilie 202, p. 7)

Ca ministru al Instrucţiunii, sprijinea orice iniţiativă menită progresului într-un domeniu sau altul. Astfel, după ce Aurel Vlaicu obţine în 1907 diploma de inginer la München şi lucrează o scurtă perioadă de timp la Uzinele de Motoare Opel, se întoarce în ţară unde construieşte planorul *A. Vlaicu 1909*, cu care face mai multe zboruri demonstrative. Pentru că nu avea motor, planorul obţinea viteza necesară lansării de la o căruţă trasă de trei cai, un sistem unic în lume. Pentru motor îi trebuiau bani şi nu-i avea. Ajunge la Bucureşti, unde l-a impresionat pe Spiru Haret, care-l angajează ca inginer în cadrul armatei, punându-i la dispoziţie un atelier, muncitori şi bani pentru construcţia unui avion şi pentru un motor rotativ comandat la Paris. În iunie 1910, aparatul, intrat în istoria aeronauticii româneşti şi mondiale sub numele *A. Vlaicu No. 1* sau *Vlaicu I*, a zburat, pilotat de creatorul său, circa 50 de metri, după care a aterizat uşor. A fost începutul al cărui rezultat avea să fie realizarea avionului *Vlaicu III* construit integral din metal – primul avion din lume realizat astfel. E aparatul cu care, pe 13 septembrie 1913, îşi ia zborul pentru a traversa Carpaţii, dar se prăbuşeşte la Brăneşti, în apropiere de Câmpina. (*România Mare*, nr. 1604, 7-13 sept. 2021, p. 19)

Ministrul Spiru Haret cobora de pe fotoliu pentru a-i ajuta pe cei care aveau nevoie de sprijinul său în pregătirea lor. La fel de popular se purta şi cu oamenii din comuna în care-şi stabilise locul de retragere – Valea Călugărească.

În aceste zone ale judeţului Prahova, se deplasează în martie 1903, când inspectează şcoala primară din Teişani şi Banca populară din Homorâciu. Despre această vizită care-l va lega de Teişani, ne relatează un intelectual al locului – D-tru I. Brezeanu

(1868-1959), care a schimbat scrisori cu Haret: A rămas mulţumit de şcoala din Teişani şi a lăudat Societatea filantropică–culturală „Sirius".

În Valea Călugărească a efectuat lucrări topografice de moşii şi, la 55 de ani, a considerat că, după atâta zbucium, e binevenită o căsuţă şi o cramă pe o colină din această comună. Şi le realizează pe un drumeag care pleacă din Valea Largă spre releul TV, drumeag care a căpătat numele de „Slemnea lui Spiru Haret".

Considerând că marea populaţie a ţării trăieşte „la ţară" şi cunoscând ţăranul muncitor (se născuse într-o comună din Principatul Moldovei, în Bucovina) pe care-l întâlneşte şi pe dealurile unde-şi stabileşte sălaşul favorabil activităţii sale, s-a preocupat şi de ridicarea nivelului de pregătire şi de viaţă al locuitorilor satului românesc. Evada în universul mirific al colinelor binecuvântate de Dumnezeu cu podgorii dătătoare de vin pentru împărtăşanie (şi nu numai!), constata starea viilor şi dorea ca acestea să fie cultivate mai bine şi vinul să fie prelucrat astfel încât să corespundă cerinţelor exportului. Şi-a constituit o casă admirată de podgoreni, cu pivniţe subterane, cu budane de sticlă, aşa cum văzusem în copilăria mea la casa boierului Tanu de pe Valea Popii. Date importante despre acest savant ne oferă, pe internet, ploieşteanul Constantin Dobrescu (1950-2021), profesor, doctor în istorie. În volumul 11 al operelor lui Spiru Haret existau peste 30 de scrisori cu menţiunea „expediate din Valea Călugărească", adresate lui George Coşbuc, B.P. Hasdeu, M. Sadoveanu, G. Enescu ş.a., dar şi unor reprezentanţi ai şcolii din ţară. De o asemenea corespondenţă luăm cunoştinţă din *Almanahul părinţilor,* 1981, dintr-un articol semnat de Gh. Andrei. E vorba de corespondenţa cu I.Gh. Dumitraşcu din Buzău care, în 1894, împreună cu alţi învăţători, a înfiinţat „Asociaţia învăţătorilor buzoieni" care-şi propusese ca principal obiectiv „luminarea prin noi înşine şi ajutorarea pe cale morală şi materială". Apare şi *Revista Asociaţiei învăţătorilor buzoieni* care-şi propune să publice „articole asupra a tot ce interesează pe învăţător în dubla-i misiune de a instrui şi educa". Se subliniază, astfel, ideea la care ţinem: educaţie fără *instruire/învăţătură* nu se poate realiza. Tot datorită acestui neobosit reprezentant al şcolii buzoiene, în 1897, apare revista *Şcoala viitoare,* iar în 1900, datorită luptei sale asidue, se înfiinţează „Asociaţia Învăţătorilor şi Învăţătoarelor din România" şi Revista respectivă în care apar numele cadrelor didactice. S-a bucurat de atenţia ministrului Spiru Haret cu care a purtat corespondenţă. În primul răspuns la scrisoare, ministrul îi cere să-i trimită inspectorului şcolar B. Lippuis din Canada un abonament gratuit la *Revista învăţătorilor şi învăţătoarelor din România.*

Iată două exemple de scrisori trimise de Spiru Haret din comuna mea natală, citată de Gh. Andrei: Spiru Haret, încunoştinţat despre Congresul Internaţional al Învăţătorului Primar de la Paris, de I.Gh. Dumitraşcu, îi răspunde:

Valea Călugărească, 29 august 1910
Stimate domnule Dumitraşcu,
Se restituie piesele relative la Congresul de la Paris de la anul. Am luat cunoştinţă de ele.
Socotesc şi eu că Congresul va fi interesant şi când va veni vremea ne vom gândi să căutăm a fi şi noi reprezentaţi la dânsul. Haret

În cea de a doua scrisoare pe care o posedăm, i se solicită ministrului o colaborare.

Valea Călugărească, 6 august 1911
Stimate Domnule Dumitraşcu,
Am scris, cum mi-ai cerut. Îţi restituiesc actele.
Cu Lunea viitoare mă stabilesc în Bucureşti; prin urmare vei putea lesne să mă întâlneşti. Haret

Aici, la conacul său, a definitivat legi, regulamente, a redactat chiar lucrări despre fenomenele deosebite legate de cultura viţei de vie. Astfel, într-o scrisoare din 14 iunie 1911, aflăm că „suntem perfect liniştiţi căci de la grindina din iunie, nu a mai avut loc altă supărare. Recolta, câtă a rămas, merge bine."

Pentru că Spiru Haret nu a avut copii, via, conacul, pivniţele din Valea Călugărească, au fost moştenite de nepotul său Mihai Haret. Numele acestuia rămâne printre podgoreni: la concursul de vin şi struguri de masă din 1928, printre cei care au obţinut premiul I se numără şi Mihai Haret din Valea Călugărească.

Conacul, după spusele ţăranilor, a rezistat până în 1980, când un strănepot ar fi dorit să-l facă muzeu. Se spune că, probabil, fostul I.A.S. s-a temut că, luându-i-se clădirea şi crama, vor solicita şi terenuri şi, în scurt timp, totul a fost şters de pe suprafaţa pământului.

Aici, în atmosfera dealurilor dogorâte de podgorii, şi-a definitivat lucrarea de răsunet mondial *Mecanica socială* (*Mécanique sociale*), publicată în 1910, una din primele cărţi din lume în care se aplică matematica la studiul societăţii. După cum specifică cercetătoarea Eufrosina Otlăcan, Mircea Maliţa, în evocarea din 1974 – *Spiru Haret, a Romanian Forerunner of Mathematical Modelling* (*Spiru Haret, un înaintaş român al modelării matematice*), îl citează pe Gaston Richard care scrie despre cartea lui Spiru Haret ca fiind „una dintre cele mai valoroase lucrări ale sociologiei europene". De asemenea, Anatol Rapoport îl citează pe Haret printre primii savanţi care au avut ideea să aplice matematica la studierea fenomenelor sociale.

Acest mare om de ştiinţă a fost unul dintre puţinii savanţi cu *dublă vocaţie*. Însuşi Eminescu, în articolul „Şi iarăşi bat la poartă" (1881), după ce scrie că „pentru a fi buni, pentru a se respecta unii pe alţii şi pentru a-şi veni unul altuia în ajutor", oamenii au nevoie de religie, precizează: „Pentru a-şi îmbunătăţi starea materială, pentru a uşura lupta pentru existenţă, dând mii de ajutoare muncii braţului, oamenii au nevoie de mii de cunoştinţe."

S-a stins înainte de vreme, în 1912, la 61 de ani. Ar mai fi slujit şcoala şi ştiinţa românească încă mulţi ani, după cei 34 de ani puşi în slujba neamului. A fost cel mai mare reformator al şcolii româneşti din secolul al XIX-lea, o mare şansă pentru societatea românească, pentru că, începând cu 1882, timp de trei decenii, s-a ocupat de rosturile şcolii, făcând din instruire şi educaţie pârghia regenerării.

Istoria de lângă noi

Krasnyy red

Gabriela CĂLUŢIU SONNENBERG

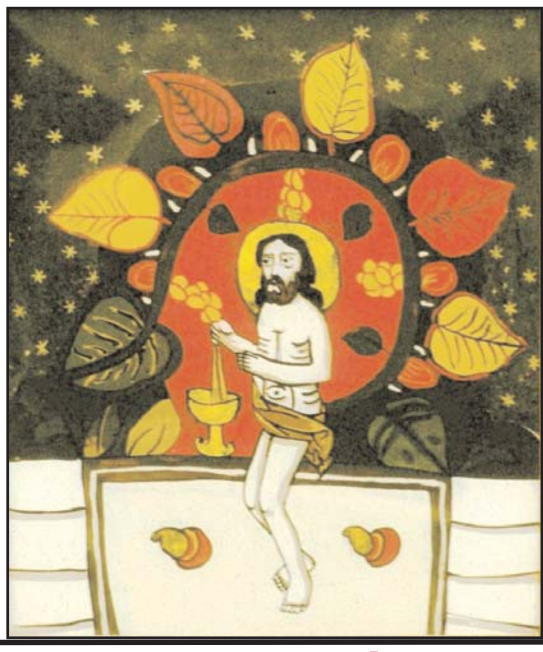

Nu scap de o obsesie, o sintagmă care mă sâcâie de când am prins-o din zbor de la o cosmeticiană refugiată în Spania, originară din Ucraina, expresia „krasnyy red”. Mi-a rămas întipărită în minte dintr-o conversaţie într-o combinaţie de engleză şi ucraineană, în care m-am înţeles cu acea femeie, frumoasă dar încercănată, care mi-a făcut manichiura. Afli multe despre viaţa unei femei chinuite, dacă şezi lângă ea timp de o jumătate de oră!

Mi-a povestit cum i s-a schimbat brusc viaţa pe 24 martie 2022, când s-a trezit în bubuituri de rachete, în frumosul ei oraş Harkov. Îi era un dor cumplit de el. Plângea la răstimpuri, cu gândul la oraşul bombardat. Apoi s-a încruntat, cu gândul la nemernicul ei bărbat, care s-a dus cu mulţi ani în urmă în America de Sud, „uitând-o” pe ea singură, cu copila, acasă. I se lumina din nou faţa când pomenea de fata ei, mare între timp, plecată la studii în Anglia, deci în siguranţă. Ea însăşi avusese noroc cu o prietenă ucraineancă, plecată mai de demult în Spania, care o chemase la ea când a izbucnit războiul, angajând-o la cabinetul ei cosmetic. Îndreptându-se de spate, lăuda dârzenia prietenelor ei, femei unite, puternice şi luptătoare, adevărate surori de suflet. Zicea că domneşte între ele un fel de frăţie.

Veneau şi plecau de la cabinet, trecând în trombă pe lângă mine ca nişte elicoptere umane, una mai aranjată şi mai cochetă decât cealaltă. Aflam în treacăt că aveau mulţi copii, mai multe joburi, familie în război, bărbaţi dispăruţi şi tot felul de necazuri, pe care nu le-ai fi ghicit când le vedeai aşa de mândre. Nu toate erau ucrainence, mai erau şi rusoaice printre ele. Unele proveneau din familii amestecate, cu origini incerte.

La sfârşit, cosmeticiana mi-a recomandat un lac de unghii de un roşu foarte aprins, într-o nuanţă cu nume predestinat: *Madrid.* Culoarea cu pricina ea o desemna drept *krasnyy red.* Plutea în ochii ei îndârjirea când pronunţa cuvintele acestea, de parcă ar fi vrut să-mi transmită mai mult decât o simplă recomandare.

Când am ajuns acasă, mi-am luat timp să cercetez în internet semnificaţia cuvântului *krasnyy* şi am descoperit că se foloseşte pe post de adjectiv în ucraineană, însemnând „roşu ca sângele, profund, viu”. Are semnificaţie asemănătoare şi în rusă, dar se scrie şi pronunţă un pic diferit (*Красный*). În slovacă înseamnă „frumos” (*kraszni*).

O lună mai târziu mă aflam din nou într-un cabinet cosmetic, de data asta pentru o pedichiură. Era Săptămâna Patimilor aici, în Spania. În seara respectivă urmau să aibă loc vestitele Procesiuni de Paşti, ocazii la care statuia Mântuitorului avea să fie plimbată pe străzile oraşului, ridicată pe piedestalele flancate de penitenţii ascunşi sub coifurile lor ascuţite, tipice *frăţiilor.* „Încă o frăţie care mişcă lucrurile pe lume”, mi-am zis în gând. Tronurile grele (*truenos*) se deplasează parcă de la sine, graţie truditorilor *costaleros* ascunşi sub perdelele de catifea. Practic din ei nu se văd decât vârfurile picioarelor.

În rând cu mine la pedichiură s-a aşezat un bărbat, dornic să i se răzuiască rapid tălpile şi călcâiele, asprite de truda muncii câmpului. În cinstea evenimentului, dorea să facă măcar cu picioarele o impresie bună la procesiune. Fetele cosmeticiene, în majoritate emigrante din America de Sud, îl învăluiseră în râsete şi îl tachinau, bucuroase că nimerise şi un bărbat curajos printre ele. Mai în glumă, mai în serios, i-au propus să-i lăcuiască unghiile, lucru pe care el l-a refuzat categoric. O rusoaică blondă se insinuă din spatele cabinetului, insistând inutil pe lângă acel vlăstar de ţăran valencian să-şi lăcuiască unghiile măcar într-un ton neutru, gen gri cernit sau negru (*chornyy*). Chiar dacă nu am idee de limba rusă, cuvântul mi-a sunat cunoscut, făcând analogie cu vestitul cântec rusesc *ochi chorny.*

Evident că băiatul nici n-a vrut să audă. Mie însă mi-a trecut prin minte gândul că situaţia era aproape suprarealǎ. La nivel interuman, oameni aparţinând unor popoare, sexe, păreri şi convingeri aparent incompatibile se înţeleg de minune, în timp ce reprezentanţii lor la nivel înalt îşi scot ochii unii altora, fără să bage de seamă că nu ei, ci „norodul de rând” mişcă lucrurile prin lume.

Mă tot gândesc la cosmeticiana aceea îndrăgostită de roşul nemuritor în care stă cantonată în Spania înflăcărată. Dar ea tot la cerul cernit de deasupra oraşului ei natal visează.

(Spania, mai 2023)

Poeme de jar – De la Nistru pân' la Tisa

Doină
Mihai Eminescu

**De la Nistru pân' la Tisa
Tot românul plânsu-mi-s-a,
Că nu mai poate străbate
De-atâta străinătate.
Din Hotin şi pân' la Mare
Vin muscalii de-a călare,
De la Mare la Hotin
Mereu calea ne-o aţin;
Din Boian la Vatra-Dornii
Au umplut omida cornii,
Şi străinul te tot paşte
De nu te mai poţi cunoaşte.
Sus la munte, jos pe vale
Şi-au făcut duşmanii cale,
Din Sătmar pân' în Săcele
Numai vaduri ca acele.
Vai de biet român săracul!
Îndărăt tot dă ca racul,
Nici îi merge, nici se-ndeamnă,
Nici îi este toamna toamnă,
Nici e vara vara lui,
Şi-i străin în ţara lui.
De la Turnu-n Dorohoi
Curg duşmanii în puhoi
Şi s-aşază pe la noi;
Şi cum vin cu drum de fier
Toate cântecele pier,
Zboară păsările toate
De neagra străinătate;
Numai umbra spinului
La uşa creştinului.
Îşi dezbracă ţara sânul,
Codrul – frate cu românul –
De secure se tot pleacă
Şi izvoarele îi seacă –
Sărac în ţară săracă!**

**Cine-a îndrăgit străinii,
Mânca-i-ar inima câinii,
Mânca-i-ar casa pustia,
Şi neamul nemernicia!**

**Ştefane Măria Ta,
Tu la Putna nu mai sta,
Las' Archimandritului
Toată grija schitului,
Lasă grija Sfinţilor
În sama părinţilor,
Clopotele să le tragă
Ziua-ntreagă, noaptea-ntreagă,
Doar s-a-ndura Dumnezeu,
Ca să-ţi mântui neamul tău!
Tu te-nalţă din mormânt,
Să te aud din corn sunând
Şi Moldova adunând.
De-i suna din corn o dată,
Ai s-aduni Moldova toată,
De-i suna de două ori,
Îţi vin codri-n ajutor,
De-i suna a treia oară
Toţi duşmanii or să piară
Din hotară în hotară –
Îndrăgi-i-ar ciorile
Şi spânzurătorile!**

(După Eminescu, *Opere.* I. *Poezii,* Academia Română, Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1999, ediţie îngrijită de D. Vatamaniuc)

Ţara mea de dincolo de Prut
Nicolae Dabija

**Ţara mea de dincolo de Prut,
Mi s-a dat poruncă să te uit.
Să te şterg din minte c-un burete,
Patria mea pusă la perete.**

**Şi, ca-n anii noştri cei mai trişti
Iar să mă prefac că nu exişti,
Iar să mă prefac că nu pot plânge
Şi că alta-i ruda mea de sânge.**

**Ţara mea de dincolo de Prut,
Numai lacrima dacă-ţi mai este scut,
Numai dorul te mai apără de rele,
Ţară tristă-a Pruturilor mele.**

**Mi se-ngăduie şi-acum, ca mai-nainte,
Să bocesc cu câteva cuvinte.
Trec pe stradă, necăjit, şi-mi zic:
Of, mai bine mut – decât peltic!**

**Iar scripturile gândite de străbuni
Mi se zice c-ar fi pline de minciuni
Şi că viitorul meu a fost trecut,
Ţara mea de dincolo de Prut.**

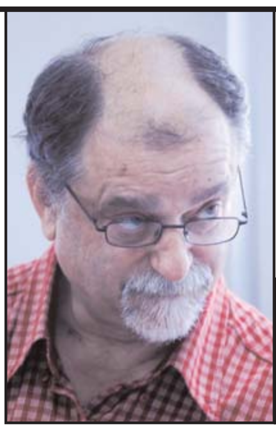
**Ţara mea de dincolo de Prut,
Am să-ncerc, dacă-am să pot să uit;
Şi, cum scriu la carte-naintaşii,
Am să-ncerc ca să-mi iubesc vrăjmaşii.**

**Dară dincolo de moarte, Ţară-a mea,
Nu mă părăsi, nu mă lăsa –
Când chema-mă-va la Dânsul, Dumnezeu,
Te implor să spui că sunt al tău.**

**Ţara mea de dincolo de Prut,
Mi s-a dat poruncă să te uit.
...Dar de-o fi să mi te uit, suflet al meu,
Uite-mă pre mine Dumnezeu!**

Sub crugul Eminescului

Mihai Eminescu, *Luceafărul* Traduceri ale capodoperei

Alexandra COSTACHE-BABCINSCHI, Lucian COSTACHE

Prima publicare în România: *Dunărea*, Brăila, 25 iulie 1883
150 de ani de la concepţie
140 de ani de la publicare

***Luceafărul* eminescian** a cunoscut, de-a lungul a peste 140 de ani, „transformări", în funcţie de felul în care au citit şi analizat poemul editori, mari critici şi istorici literari, esteticieni, filosofi, traducători. Dincolo de unele greşeli clare de tipărire, fiecare a încercat să stabilească acele forme gramaticale, ortoepice, de punctuaţie, ortografie, număr de strofe etc., care să corespundă coerenţei de analiză, aşa cum a considerat. Oricare a fost alegerea, toate aceste soluţii şi interpretări au sporit farmecul acestei capodopere.

Înainte de publicare, poemul a suferit transformările consemnate în laboratorul manuscriselor poetului, începând cu 1873, adică acum 150 de ani, prin versificarea basmului *Das Mädchen im goldenen Garten* (*Fata în grădina de aur*), cules şi publicat de germanul Richard Kunisch, în volumul *Bucharest und Stambul, Skizzen aus Ungarn, Rumänien und der Türkei,* Berlin, Nicolaische Verlagsbuchhandlung, 1861, pp. 180-203, în trei ediţii succesive: 1861, 1865 şi 1869; ediţia din 1869, cu titlul: *Eine Fahrt nach dem Orient. Reisebilder aus Ungarn, Rumänien und der Türkei*, Berlin. Cel de al doilea basm, *Die Jungfrau ohne Körper* a fost tradus ca *Miron şi frumoasa fără corp*, cu acest titlu de Ilarie Chendi în 1902 (în Mihai Eminescu, *Opere complete. I. Literatura populară,* Minerva, pp. 142-155) sau ca *Fata fără trup* ori *Fecioara fără corp* şi *Frumoasa fără corp,* în traducerea lui D. Caracostea (*Două basme necunoscute din izvoarele lui Eminescu, Studii şi materiale pentru înţelegerea lui Eminescu,* Editura Librăriei Socec & Co. Societate Anonimă, Bucureşti, 1926). Să reamintim că Eminescu însuşi indica sursa: „În descrierea unui voiaj în ţările române, germanul K. povesteşte legenda Luceafărului…" (mss. Academiei No. 2275 bis, p. 56) Întâia menţiune a basmului cules de Kunisch aparţine dr. Moses Gaster, *Literatura populară română,* Ig. Heimann, 1883, p. 549.

Culegerea lui Kunisch cuprinde mai multe texte referitoare la spaţiul românesc, începând cu *Orşova*, cu „intrarea în Orient" şi lumea cosmopolită de aici, şi sfârşind cu *Furtună,* în care relatează călătoria de la Galaţi la Constantinopol, pe Dunăre şi Marea Neagră. Între ele, *Frosinca, Pe pământ valah, Bucureşti, Şosea şi salon, O şedinţă de Divan, O vizită la o mănăstire valahă, Ţigani valahi, Şatre ţigăneşti, Aniţa, Bureaux d`esprit, O înmormântare*; sub titlul comun *Basme valahe/Poveşti valahe: Fata în grădina de aur* şi *Fecioara fără trup;* apoi, *Nunţi valahe* şi *Dâmboviţă, apă dulce.* Întreg volumul lui Kunisch a beneficiat de excelenta traducere din limba germană, de prefaţa şi notele Vioricăi Nişcov. (Richard Kunisch, *Bucureşti şi Stambul, Schiţe din Ungaria, România şi Turcia*, Bucureşti, Humanitas, 2014)

Trebuie să spunem că, în opinia noastră, dacă primul basm conţine fabulaţia preluată de Eminescu în poem, „cu adaosul de conţinut şi de măiestrie artistică ale poemului" (Perpessicius, *M. Eminescu. Opere VI, Literatura populară, Note şi variante,* Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1963, p. 505), cel de al doilea basm conţine esenţa înţelegerii ipostazelor Fiinţei, ca dublu, a diferenţei ce trebuie făcută între prea frumoasa cu „chip de aer", neîntrupată, ca Frumuseţe în sine, absolută, ca Idee a Frumosului, aşa cum o închipuie astrul hyperionic (prea frumoasa, cea mândră în toate cele, precum Fecioara şi luna, unică) şi frumuseţea întrupată a Cătălinei, cea de tină, de lut, ţărâna cea grea, care se făcu frumoasă, cea „doar" mândră, aşa cum o vede pajul. De asemenea, ne obligă ca în interiorul ipostazei lui Miron să vedem dubla „substanţă" a astrului, răscolit de oara de iubire terestră şi revenit la esenţa sa cerească. (Vezi pe larg: Lucian Costache, *Mihai Eminescu. Luceafărul. Eseuri deschise. Chipul de aer şi chipul de lut,* Editura Tiparg, Piteşti, 2009, şi *Mihai Eminescu. Luceafărul înainte de şi după Luceafărul,* Ediţia a II-a, revizuită şi adăugită, Editura Magic Print, 2021.)

Finalul celui de al doilea basm este ilustrativ pentru evidenţierea diferenţelor de ipostaziere: atât pentru prea frumoasa eterică şi întrupata Cătălină, ca şi între luceafărul coborât, întrupat, şi Hyperion, cu diferenţa de perspectivare a lui Miron: „Şi astfel rămase el un an întreg în castelul de diamant; de câte ori voia să plece, îl înlănţuia minunata frumuseţă a fecioarei, ce nu se putea asemăna cu nimic; dar, tot timpul cât rămase la ea, fu mistuit de dorinţi neîndestulate. În cele din urmă, nu mai putu să rămâie acolo. Îşi aminti de tânăra lui nevastă în floarea vârstei, de strângerea ei de mână, de sărutarea, de îmbrăţişările ei, şi-l cuprinse dorul de soţia părăsită. Cu hotărâre îşi luă rămas-bun de la fecioara fără corp şi părăsi muntele de diamant şi călători fără răgaz până ajunse la împărăţia socrului său. Aici fu primit de ai lui cu bucurie şi se făcu mare sărbătoare, şi nevasta lui îl copleşea cu desmierdări, care-l încântau. Dar peste câteva zile deveni tăcut şi trist. El privi în jurul său, dar toate i se părură sarbede, pe lângă măreţia părăsitului palat de diamant. Privea la nevasta lui, dar, oricât de caldă era strângerea ei de mână, oricât de dulce sărutarea ei, oricât de fierbinte îmbrăţişarea, domniţa i se părea urâtă celui care privise minunata frumuseţă a fecioarei fără corp. Şi se făcu tot mai tăcut, tot mai trist, iar ceea ce avea nu-l mişca: dar nici să se întoarcă nu mai vrea, căci se gândea la dorinţele-i neîndestulate, pe care le simţise lângă minunata fecioară. Şi atunci de multe ori ar fi dorit ori ca nevasta lui să fie atât de frumoasă ca stăpâna palatului de diamant, ori ca cea mai frumoasă din lume să aibă un corp ca tânăra domniţă. Însă aceasta era «dorinţă zadarnică». Şi astfel trăi el, tăcut şi nemângâiat, până la moarte." (*Frumoasa fără corp*, în D. Caracostea, *Două basme necunoscute din izvoarele lui Eminescu,* Editura Librăriei Socec & Co. Societate Anonimă, Bucureşti, 1926, pp. 44-46) D. Caracostea scria în 1910, în *Cum plăsmuia Eminescu*, I-II, despre cele *Două fase în creaţiunea „Luceafărului"* (I. în *Viaţa Nouă,* 17, din 15 Oct. şi II, Ibid., 18, din 1 Nov., acelaşi an). Leca Morariu, 1924, vorbeşte, în acelaşi sens, despre „arheologia" poemului, iar N. Iorga, un an mai târziu, scrie despre *Trei călători în Ţările Româneşti, Caronni, Rey, Kunisch, şi originea „Luceafărului" lui Eminescu* (*Analele Academiei Române,* S. III, Tom. 5, Mem. 5, 1925).

Două motive se disting aici: a celui ce a văzut idei şi e damnat de neputinţa atingerii Idealului, minunata frumuseţă, măreţia palatului de diamant, şi motivul înzădarului, al vanului: „dorinţă zadarnică". În basmul versificat: „Dar deşi de nuri e plină,/ Totuşi umbră-i ca din soare.// De dorinţa lui aprinsă/ Ce-a rămas neîmplinită,/ El un an trăi cu dânsa/ Cu viaţa-i mistuită… // Nimic ochiul nu-i mai fură,/ Nici simţirea lui în jele,/ Toate-i par urâte, sure,/ Într-un chip, într-o măsură,/ Închircite şi de rând,/ Şi nimic nu-i de măsura/ Celor ce avea în gând." Eminescu foloseşte o serie de expresii venite din graiul popular cu toată încărcătura lor de semnificaţii: a fi plină de nuri, a fi umbră ca din (a) soare(lui), a trăi cu cineva, a fura cu ochiul (din ochi) (pe cineva sau ceva), a avea simţirea în jele, a-i părea cuiva toate sure, a-i părea de rând şi închircite, după chip şi după măsură (străin la vorbă şi la port, parcă „de pe a lume", ca la Creangă), a fi de (pe) măsura cuiva, a avea în gând… [Sure, aici cu sensul figurat, „cenuşiu"; tot la Eminescu, în vremi apuse, sure, cu sensul fig. „străvechi"; închircit = „pipernicit", „lânced", „lipsit de atracţie", „mic", în sens figurat; de rând = „ordinar", „comun", „obişnuit", „lucru oarecare".] În context, toate aceste expresii spun mai mult decât simpla înregistrare de dicţionar, dar şi descifrarea lor trebuie să aibă un liman, căci, mergând mai departe, prea departe, riscăm să ajungem, cum spune G. Călinescu, la „bizarerii". Cititorul poate avea propria alegere sau să rămână în zona privilegiată a inefabilului. Basmele versificate de Eminescu sunt ele însele „creaţiuni originale, de întâiul ordin şi pătrunse întru totul de spiritul şi farmecul lexical şi ritmic, propriu creaţiilor eminesciene". (Perpessicius, *M. Eminescu. Opere II. Poezii tipărite în timpul vieţii, Note şi variante: Luceafărul*, Bucureşti, Fundaţia Regală Pentru Literatură şi Artă, 1943, pp. 370-455)

Istoria literară vorbeşte despre cele două perioade de creaţie privind elaborarea capodoperei. Una numită „forme anterioare", aparţinând perioadei berlineze, 1873-1874 (şi Iaşi, 1875), *Fata în grădina de aur*, şi, cea de a doua, „Versiuni autonome", începând cu 1880 până la publicarea poemului. Cf. manuscriselor: A. 2277 (1880-1881), cu precizarea „necomplet"; B. 2275B (1881) – 115 strofe (452 versuri); C. 2261. *Legenda Luceafărului* (10 Aprilie 1882), 105 strofe (420 v.); D. 2260 (28 Octomvrie 1882), 98 strofe (392 v.); *Rumänische Dichtungen*, ediţia a II-a (Mite Kremnitz, Ianuarie 1883), 93 strofe (372 v.); *Almanahul „România Jună"* din Viena (Aprilie 1883), 98 strofe (392 v.); *Dunărea* (Brăila, 25 Iulie 1883), 98 strofe (392 v.); *Convorbiri literare* (1 August 1883), 98 strofe (392 v.); *Poesii,* ediţia princeps, Maiorescu I (Decemvrie 1883-Ianuarie 1884), 94 strofe (376 v.).

Fata în grădina de aur are variantele din manuscrise: A. 2258 (1873-1874), Berlin; B. 2262 (1873-1874), Berlin; C. 2268 (1875), Iaşi; D. 2281 (1875), Iaşi, iar *Miron şi frumoasa fără corp* (i-am spune „Miron şi prea frumoasa"): A. 2259 (1873-1874), Berlin; B. 2262 (1873-1874), Berlin; C. 2281 (1875), Iaşi. Eminescu prelucrează aşadar cele două basme culese de Kunisch în aceeaşi perioadă şi prezenţa variantelor uneori în acelaşi manuscris vorbeşte de la sine. Pentru ambele basme versificate întărim ideea că acestea, la Eminescu, sunt „creaţiuni originale", care pot fi receptate separat şi, împreună, ca embrioni ai capodoperei *Luceafărului.* Textul primului basm apare şi în ediţia comentată a lui D. Murăraşu, *M. Eminescu, Literatura populară,* Scrisul Românesc, 1936, pp. 342-357 (+ variante, pp. 585-592).

În aprilie 1883, poemul e publicat în *Almanahul Societăţii Academice Socialŭ-Literare „România-Jună"* din Viena. Prima lectură a poemului, sub titlul *Legenda Luceafărului,* are loc la Junimea, la Maiorescu, în 24 aprilie 1882, după ce Eminescu o transcrisese Sâmbătă 17/ 29 Aprilie 1882. La 28 Octomvrie 1882, varianta „şlefuită" – cum nota Maiorescu –, definitivă, era terminată şi „putea fi expediată la Viena" pentru primul *Almanah al societăţii studenţeşti „România Jună".* Duminică 31 Oct. 1882, Maiorescu citeşte, între altele şi *Luceafărul,* în vizită la prinţul Ştirbei, la Buftea. Traducerea germană a Mitei Kremnitz se citeşte Miercuri 12/24 Ianuarie 1883, şi va fi reluată, „pusă la punct", la Kremnitz, Marţi 25 Ianuarie/ 6 Febr., acelaşi an.

→

Sub crugul Eminescului

În numărul din 25 iulie 1883, hebdomadarul *Dunărea* din Brăila reia poemul în aceeaşi variantă. În august, *Luceafărul* e publicat în revista ieşeană *Convorbiri Literare,* iar în Decembrie/Ianuarie 1883/1884, apare în volum în Ediţia princeps: Ediţia I Maiorescu: *Poesii // de // Mihail Eminescu* // – // Editura Librăriei // Socecu & Comp. – Bucureşti – // 1884. La Junimea se ştia că Eminescu se născuse în decembrie 1849, Maiorescu dorind astfel să-i facă un cadou poetului, bolnav fiind, şi un cadou limbii române, literaturii şi culturii române şi universale. Apariţia volumului, pus pe piaţă pe 22 decembrie, va fi semnalată imediat de revista *Convorbiri Literare*, Iaşi, de *Familia* lui Iosif Vulcan, din Oradea, în numărul din 1 ianuarie 1884, în ziarul *Contemporanul,* numărul din ianuarie. Ziarul *Românulu de Juoi* anunţa apariţia volumului, 22 decembrie 1883, la rubrica „Sciri d`ale zilei". Ziarul *România Liberă* din 23 decembrie, la rubrica „Cronica zilei", va anunţa, de asemenea, marele eveniment editorial, cultural, istoric.

Vor urma alte ediţii, critice sau nu, până la editarea monumentalei M. Eminescu, *Opere. Ediţie critică,* îngrijită de Perpessicius – primele şase volume (Bucureşti, Fundaţia Regală Pentru Literatură şi Artă), Vol. I (*Luceafărul,* pag.167-181): 1939, Vol. II. – *Poezii tipărite în timpul vieţii. Note şi variante: dela „Povestea codrului" la „Luceafărul"*) – 1943 (care cuprinde *Laboratorul variantelor la poemul Luceafărul*), de către Dumitru Panaitescu – Perpessicius, născut în Brăila, cel care şi-a închinat întreaga viaţă pentru a edita monumentala operă a poetului, iar casa sa, astăzi un valoros muzeu, cuprinde şi multe din cărţile dedicate lui Mihai Eminescu, piese autentice de mobilier, reviste, materiale iconografice şi peste 7000 de volume donate de marele editor-eminescolog acestui muzeu, şi Caietele Eminescu editate de către Academia Română sub coordonarea academicianului Eugen Simion, împlinind astfel dorinţa lui Constantin Noica. Pentru o discuţie mult mai amplă privind ediţiile şi deopotrivă ortografia şi punctuaţia poemului sunt obligatoriu de parcurs, pe de o parte, N. Georgescu, *Eminescu şi editorii săi,* vol. I-II (Editura Floare albastră, Bucureşti, 2000) şi, pe de alta, Mihai Eminescu, *Poesii. Ediţie critică, studiu introductiv, comentarii filologice şi scenariul probabil al ediţiei princeps,* Editura Academiei Române, 2012.

Facsimilarea celor 44 de Caiete s-a încheiat în anul 2009. Academicianul Eugen Simion, la 120 de ani de la moartea poetului, prezenta Academiei Române cele 24 de volume în care au fost cuprinse Caietele, volume realizate cu o înaltă calitate tipografică, pentru a fi cât mai lizibile pentru specialişti şi publicul larg. S-au tipărit câte 750 de exemplare din fiecare volum, pentru a fi trimise către bibliotecile şi instituţiile de cultură din întreaga ţară. De-a lungul timpului, s-a constituit o ştiinţă nouă, cu mii de volume şi zeci de mii de articole, continuând să producă şi astăzi descoperiri critice remarcabile: *Eminescologia*. Fiind o ştiinţă, ar trebui ca măcar o Catedră Eminescu să se înfiinţeze ori să se construiască un Institut Mihai Eminescu de sine stătător, care să-i poarte numele şi unde opera sa să fie disciplină de cercetare.

Textul din *Dunărea*, cu grafia epocii, e mai puţin cunoscut. Antetul ziarului cuprinde: „Dunărea. Anul I. – Nr. 12. 25 Iulie 1883 – Brăila. 10 bani exemplarul. Apare o-dată pe sĕptĕmână. Pentru Abonamente, Anunciuri şi Reclame A se adresa Piaţa Sânţii Arhangeli, Casele N. Ţexov. Abonamentele Pentru Brăila şi tótă ţera... pe anŭ 10 lei. Epistole nefrancate se refuză... Articolele nepublicate se ardŭ. – Pentru «Inserţiuni şi reclame» Redacţiunea nu este responsabilă." În publicarea poemului se pot observa unele oscilaţii de scriere, care nu necesită analiză în sensul că ar schimba sensurile interpretative. Notăm doar că a trebuit înlocuit cuvântul *cumnaţi,* pentru corectul *cuminţi* (*Vom fi cuminţi şi teferi*); am păstrat *nemurii, al nemurii nimb,* considerând că Eminescu face aici diferenţa între *nemurie* şi *nemurire.* Cu toate acestea, grafia *nemurii,* cu diftongul descendent *iĭ,* ne-ar îndreptăţi să considerăm că zeţarul a sărit o silabă *al ne-mu-ri-riĭ nimb.* Căci altfel, ar fi trebuit să scrie *ne-mu-ri-i,* cu al doilea *i* tot vocală. Pentru că *Reia-mi al ne-mu-riĭ nimb* e imposibil şi pierdem şi o silabă, şi cadenţa, ritmul. Dar asta nu înseamnă că tipograful nu ar fi putut greşi culegând un *ĭ* semivocalic în locul unui *i* vocalic-silabă distinctă. Ţinând cont că dubletele eminesciene sunt prilej de aprofundare a sensurilor, să admitem că un prilej de discuţie şi analiză se deschide şi aici cu destulă îndreptăţire. Sunt de păstrat *rĕsai*, pentru *răsai* (*răsari*), pentru că e prilej de discuţie; formele *sin* şi *strimt* pentru *sân* şi *strâmt.* Scrierea lui *ă, â (î), z, oa* ca atare sau prin *ĕ* (*Luceafĕrul,* de exemplu), *ê, ḑ, ó* erau la alegerea editorului/tipografului, la vremea respectivă. Este de păstrat punctuaţia, pe care o credem potrivită intenţiilor poetului, în finalul poemului, pentru ultimele şase versuri, care dau esenţa capodoperei: fără virgulă după *chip de lut* şi cu virgulă la sfârşitul penultimei strofe (strofa 97) –, nici punct, nici semnul întrebării, nici al exclamării: – „Ce-ţi pasă ţie, chip de lut/ „Dac`oiu fi eu sau altul,// „Trăind în cercul vostru strimt/ „Norocul vĕ petrece,/ „Ci eu în lumea mea mă simt/ „Nemuritor şi rece."

În păstrarea punctuaţiei în aceste versuri ne-am bazat pe versurile din manuscrise, care transmit clar intenţia de interpretare, care păstrează chipul de aer al Frumuseţii absolute, din „uvertura" poemului. Eminescu nu-l destramă, urmând modelul Frumoasei lacului din *Miron şi frumoasa fără corp*, pentru că una sunt întrupările relative multiplicate şi multiplicabile, şi alta e Frumuseţea în sine, ca Idee, neîntrupată, unică, Absolută; deci, fără apoziţia chip de lut şi, de aici, interpretarea femeii ca „uşuratică", incapabilă de aspiraţii mai înalte şi inferioară cu mintea. În *Note şi variante: Tot una-ţi este chip de lut/ Dac`oiu fi eu sau altul; Ce-ţi pasă ţie din pământ/ Dac` oiu fi eu sau altul; Tu nu poţi fi închipuit/ Din lacrimi şi din tină/ Făr de-asfinţire răsărit/ Lumină din lumină.* În poemul *Pierdută pentru mine, zâmbind prin lume treci!* frământarea îndrăgostitului ia forme dramatice, dar nu ca o lamentaţie sentimentală, lacrimogenă, ci tensionată de o serie de adevăruri generale puse în cumpănă: „Da, muritor… blestemul al lumii acesteia:/ Crezi că te-nchini la soare ş-ai adorat scânteia –/ Eu caut pe-nţeleptul cel mai nebun – arate-mi/ O singură femeie lipsită ce-i de patemi/ Şi eu… eu îl voi crede, în stare tot să cred:/ – Numai a ei făptură de înger dac-o văd." De aici exclamaţia ce ne duce direct la superlativul din uvertura *Luceafărului:* „Dar vai, *e prea frumoasă!"* (Subl. M.E.) Se delimitează apoi diferenţele şi conştiinţa incompatibilităţii nu cu prea frumoasa, ci cu alţii, prin diferenţa de perspectivă, de a privi şi de a vedea altfel: „Ca toţi să fiu? Ca dânşii să fiu viclean, făţarnic?/ Să cumpăr cu un zâmbet, un zâmbet iar zadarnic;/ Viaţa adoratei şi gingaşei copile/ Să o pătez cu umbra plăcerei unei zile/ Şi să iubesc ca dânşii… când partea cea mai bună/ Din inima-mi şi minte i-a ei pe totdeauna?// O, tu! tu dumnezeul şi viaţa vieţii mele…" Retorica rămâne aceeaşi, intens romantică, dragostea până la sacrificiu, la dăruirea totală, dar mereu privită şi trăită ca un ideal, voluptos, ducând spre cealaltă voluptate, complementară –, voluptatea morţii: „O, demone, viaţa-mi şi sufletul de vrei,/ De ce mai stai pe gânduri, de ce nu mi le cei?/ De ce mă-nşală ochiu-ţi cu zarea-i, cu seninu-i,/ De ce cu uşurinţă, atât, atât mă chinui?/ Ajungă-ţi… mă omoară mai bine… şi destul./ De vorbe şi de zâmbet să nu mai fiu sătul?" Dorinţa e în muchia alegerii: a o trăi până la capăt ori a-i pune capăt, un hotar (= „a face să înceteze", „a sfârşi"), ca în *Speranţa:* „La cel ce în carcere plânge amar,/ Şi blastămă ceriul şi soartea,/ La neagra-i durere îi pune hotar,/ Făcând să-i apară în negru talar/ A lumii paranimfă – moartea" [*Paranimfă* = „conducătoarea tinerilor căsătoriţi", „însoţitoarea miresei, cu anumite atribuţii, la cununie"; *talar* = „haină neagră şi lungă până la călcâie, purtată de preoţi şi călugări"; aici, ca imagine consacrată a morţii, în vestmânt negru.]; sau ca în bijuteria *Singurătate*, cu trecerea de la neant, de la prăbuşirea în deşert a emoţiei la viaţă – *Este Ea*: „Ah! de câte ori voit-am/ Ca să spânzur lira-n cui/ Şi un capăt poeziei/ Şi pustiului să pui." ↔ „Câte-odată… prea arare…/ A târziu când arde lampa,/ Inima din loc îmi sare,/ Când aud că sună cleampa…// Este Ea. Deşarta casă/ Dintr` odată-mi pare plină,/ În privazul negru-al vieţii-mi/ E-o icoană de lumină.// Şi mi-i ciudă cum de vremea/ Să mai treacă se îndură,/ Când eu stau şoptind cu draga/ Mână `n mână, gură `n gură."

***Pierdută pentru mine,** zâmbind prin lume treci!* construieşte cu aceeaşi filosofică paradoxie, în care se face diferenţa între un eu unic şi singuratic, dezamăgit, privind de-asupra şi departe un ideal, şi alţii, privind în limita zilei oarecare un interes imediat şi poate vulgar: „Şi tu? Îmi zâmbeşti mie, cum altora zâmbeşti,/ Cum poate-ai spus-o altor tu-mi spui că mă iubeşti –/ Şi eu? Eu sunt ca alţii? Şi tu vezi şi în mine/ Pe-amantul unei zile, pe-un Don Juan…?" Ridicarea femeii lutifere în icoană e o altă constantă a celui ce trăieşte în lumea idealurilor: „O, cât de bine ştii tu natura ce a vrut/ Când a făcut zăpadă şi diamant din lut." Mai mult, poetul închipuie două realităţi, a sa, plină de farmec şi „osândă", şi a altora, searbădă şi relativă, mască de ceară: „Spuneţi-mi cum că faţa o mască e de ceară/ Şi mai mult o să crească iubirea mea amară!/ Că-n lupanar văzut-o-aţi jucând, bătând din palme,/ Şi o să-mi par-un înger, în gândul lui cu psalme!/ Spuneţi de ea tot răul de vreţi să-nnebunesc:/ Că-i heteră, un monstru, că-i Satan – o iubesc!" [*Lupanar* = „local de perdiţie", „casă de femei pierdute": „La Paris, în lupanare de cinismu şi de lene,/ Cu femeile-i pierdute şi-n orgiile-i obscene" – *Scrisoarea* III; *Heteră/Hetairă* = „nume dat curtezanelor în Grecia antică".] Prima strofă a poemului ne dă întreaga esenţă a acestei viziuni diferite, dorită, conştientizată şi asumată ca un dar al superiorităţii celui ce priveşte şi vede altfel lumea: „Pierdută pentru mine, zâmbind prin lume treci/ Şi eu să-mi simt osânda… să te iubesc în veci,/ În veci dup-a ta umbră eu braţele să-ntind,/ De-a genelor mişcare nădejdea să mi-o prind,/ Zâmbirea gurei crude să-mi fie al meu crez –/ Purtând în suflet moarte, tu vesel să mă vezi.// Fii binecuvântată şi fericită tu,/ Copil cu păr de aur ce mintea mi-o pierdu." *Zâmbirea gurei crude* stă sub o dublă latenţă interpretativă; pe de o parte, gura crudă e cu referire la copila nevinovată, care nu cunoaşte atingerea buzelor, cea cuminte; pe de altă parte, atracţia crudă, ispititoare, blând-agresivă a instinctelor. În alt loc (poemul original *Miron şi frumoasa fără corp*), buzele sunt dulci şi coapte, adică „gata de iubit". În *Apari să dai lumină,* ridicarea din tină a femeii iubite, adevărată statuă, marmură, „chip tăiat de daltă", urmează modelul din *Sărmanul Dionis*, când Ieronim trece din realitate sub penelul, pe pânza lui Francesco, *Căderea îngerilor,* devenind chip imaginat, artă, chip ideal, aşa cum apare şi prea frumoasa în pervazul ferestrei sub privirea de raze a astrului: „Apari să dai lumină arcatelor fereşti/ Să văz în templu-i zâna cu farmece cereşti./ Prin vremea trecătoare luceşte prea curat/ Un chip tăiat de daltă, de-a pururi adorat./ Privi-te-voi cu ochii în lacrime fierbinţi…/ O, marmură, aibi milă de-a mele rugăminţi!" În *Luceafărul,* fata se-ndreaptă la fereastră din „umbra negrului castel". Aici e privită în propriul templu, dar imaginea închipuirii ireale, superlative, de zână, e identică şi se instituie ca atare tot sub tentaculele privirii.

În poemul lui Miron, aidoma, purtând gândul către acel nemuritor şi rece al întrupării lutifere imposibile, căci ar intra între realităţile relative, multiplicabile. Una e cea mai frumoasă dintr-o serie asemănătoare, cum e fata împăratului din *Fecioara fără corp,* fiinţa de-o clipă, şi alta unica, prea frumoasa, eterna, cum e duioasa, dulce arătare din palatul de diamant: „Pe când ochii lui o sorb,/ Dar nimic în braţ nu prinde –/ Căci frumoasa-i fără corp.// «Ah, gândi el cu turbare,/ Tremurând învăpăiet,/ Dulce zână, cum nu are/ Corp frumos precum o văd!»/ – Asta n-o pot, că ce pipăi,/ Numărul vieţii o pripă-i,/ Trecător, de unde-un şopot,/ Şi fiinţa lor o clipă-i,/ Eu eternă sunt şi n-o pot!" [*Pripă, în pripă* = „în grabă"; aici, „repede trecător", ca un şopot de undă; *a se pripi* = a se grăbi (cu o nuanţă de precipitare): cine se pripeşte, adesea se poticneşte; a pripi (Moldova) şi cu sensul „a arde" (vorbind de soare sau de foc, sau de o emoţie: obraji pripiţi de flăcări; „roşie ca mărul"); *şopot*, în Moldova = „şoaptă": râul cu blând şopot. *Tremurând învăpăiet* e o construcţie cu sens figurat şi metaforic, din câmpul altor construcţii: „mreajă de văpaie", „luminiş… se revarsă", „În aer rumene văpăi/ Se-ntind pe lumea-ntreagă" şi, ca în final, „El tremură ca alte dăţi…", doar că „nu mai cade ca-n trecut". Sburătorii vin şi ei „în rumenirea serii" – ca în *Peste codri, sta cetatea…*] Mai mult, în această ipostază, „umbra" nu mai e posibilă, şirul întrupărilor, „avatarilor", „dublul", multiplicările, înţelese astfel, nu mai sunt posibile, căci Frumuseţea în sine nu poate fi decât una şi nu are umbră, cum nici nu poate fi umbrită, e neîncărcată cu întuneric, chiar haina e o „ţesătură străvezie", picioarele, sânii şi umerii sunt „de zăpadă" – „un mândru chip de zână", „o duioasă arătare", „ceea ce-i desăvârşit" –, „frumoasa fără corp": „Dar deşi pe noaptea toată/ Peste lanuri luna tace,/ Arătarea-i luminată/ Nici o umbră ea nu face,/ Cu-ntuneric nu încarcă."

→

Sub crugul Eminescului

Poem simfonic, *Luceafărul* deschide linii armonice multiple, care îmbrăţişează semnificaţii multiple ce se întrepătrund. Între alte atâtea exemple, şi mitul Sburătorului autohton, atât de prezent: „Au mai ştiu povestitorii/ Ce sunt, oare, zburătorii?/ Vin din rumenirea serii/ Şi din fundul sfânt al mării./ Vin din ploaia cea cu soare/ Şi din dor de fată mare./ Iară umbra norilor,/ Calea zburătorilor,/ Căci îi vede/ Cine-i crede,/ Le năzare/ La oricare/ La chemat din noaptea mare./ De-ndrăgeşte vreo fată,/ Ca luceafăr i s-arată,/ Dar din nouri se repede/ La pământ unde o vede/ Şi-n cărare îi răsare/ De la creştet la picioare;/ Ochii negrii-ntunecoşi/ I se uită mângăioşi,/ În păr negru stele poartă,/ Dară albă-i faţa moartă,/ Ori se face nor de ploaie/ Care cade în şiroaie/ Şi burează-aşa de lin/ Prin perdelele de in;/ Şi-n fereastră, ca-ntr-un prag,/ Se arată nalt şi drag,/ Cu păr lung de aur moale/ Şi cu ochii plini de jale." – *Peste codri sta cetatea*…; poezia din care am citat trebuie mereu recitită când e vorba de a înţelege mai uşor unele versuri ale poemului suprem, „şlefuit" până la desăvârşire, la perfecţiune, fie că e vorba de *vise* ori *visuri* şi *visărie:* „Iese din senin cu ploaie,/ Şi din ploaie cu senin,/ Şi din lacul cristalin,/ Şi din ceruri, şi din mare./ A lui suflet e-o scânteie/ Din luciri de curcubeie,/ Din dragoste de femeie;/ A lui glas la miez de noapte/ E ca muzica de şoapte,/ Când se clatin rămurele/ Şi suspină păsărele./ Şi cum sta domniţa dusă/ Şi pe gânduri multe pusă" etc. În basmul versificat, *Miron şi frumoasa fără corp*, surprinde imaginea „îmbătării" fetei de visul visului, idee pe care *Luceafărul* o leagă de acelaşi sentiment al iubirii ca aspiraţie, rămas viu, trăit şi după stingerea visului din somn: „Ea plângea, râdea deodată,/ Cu-a ei buze dulci şi coapte/ `N-întuneric parcă-l cată,/ Îmbătat de-amor şi noapte." În *Luceafărul,* în oglindă, cu reciprocitate: „Ea îmbătată de amor/ Ridică ochii. Vede/ Luceafărul de-asupra ei…"

În *Fata-n grădina de aur*, „demonul", „geniul mândru", „smeul" (*der Geist*) se adresează lui Adonai, îndreptându-şi ruga „mile-i cei eterne": „Ce-ţi pasă ţie dac-a fi cu unul/ În lume mai puţin spre lauda ta,/ Ascultă-mi ruga, tu, Eternul, Bunul,/ Şi sfarmă-n aşchii veşnicia mea!" În *Miron şi frumoasa fără corp,* fata bălană a împăratului, cea mai râvnită din toată împărăţia, la care vin să se închine „sumedenii de voinici, şi boieri", nu e asemenea frumoasei fără corp, căci ursitoarele îi dădură flăcăului acel dor după ce-i desăvârşit în astă lume trecătoare, „arătarea fermecată", Frumuseţea în sine, absolută, eternă: eu eternă sunt, îi spune frumoasa lacului, „umbră ca din soare", neîntrupată. În comparaţie, lui Miron, „Toate-i par urâte, sure" şi „Nimic nu-i de măsura/ Celor ce avea în gând". Una e în gând, şi alta e în realitate. De aceea, această frumuseţe trebuie să rămână limpede şi în finalul *Luceafărului,* aşa cum se distingea în „uvertură". Miron se stinge adâncit în amintirea acestei minuni, „cu corpul ei eteric", „ca de fantasme", ce numai lui îi fusese menit să-l vadă: „O dorinţă are-adâncă,/ Neştiută decât lui,/ Dorul după ce-i mai mare/ `N astă lume trecătoare,/ După ce-i desăvârşit,/ Şi tot sufletul îl doare/ După cum a fost menit". O menire are şi Hyperion, în locul lui (lin) menit din cer.

În privinţa traducerilor facem comentariile necesare care arată şi măsura în care traducătorii au înţeles poemul. Retroversiunile nu mai traduc frumuseţea curgătoare, impecabilă ca semnificaţii şi sonorităţi, a limbii române filtrate şi de geniul eminescian. Urmărind, de exemplu, traducerea cuvântului *adânc* [Lucian Costache, *Gracioușe light (Lumină lină)*, New York], care apare de patru ori în textul lui Eminescu, de fiecare dată cu alt sens şi altă încărcătură semnificativă, oricare dintre traduceri pierde acest farmec lingvistic şi filosofic. Cât priveşte farmecul limbajului specific limbii române şi limbii poetice atât de muzicale, particulare a lui Eminescu, plăcerea estetică absolută cere cunoaşterea limbii române în toate compartimentele ei, sensibilitate muzicală şi capacitate de gândire şi aprofundare, performanţă lingvistică, surprinderea deplinei concordanţe între idei şi material, între conţinut şi formă.

Traducerile păstrează, în general, punctuaţia stabilită de Maiorescu, chiar dacă, şi la acesta, oscilează: în germană, în traducerea Mitei Kremnitz (1852-1916): „Und nie Verlässt er sein Gefild/ Er bleibt der Sphären Wandrer:/ «Was macht es dir, du Lehmgebild,/ Ob ich's bin, ob ein Andrer?// In eures Kreises engem Saum/ Ist Glück und Tod euch erblich,/ Ich bleib in meinem Himmelsraum/ So kalt, wie ich unsterblich»." (I.E. Torouţiu. *Eminescu în literatura germană*, în *Convorbiri Literare*, Numerele 6-7-8-9, Iunie-Sept. 1939)

Günther Deicke va traduce aidoma (*Der Abendstern* – „Astrul de seară", „Steaua de seară"): „Was macht dir, du Lehmgebild,/ Ob ich`s bin, ob ein Andrer?"; traducerea germană pentru *chip de lut, du Lehmgebild*, trebuie aprofundată pentru că *Gebilde* are şi sensul „creaţie" a minţii, „plăsmuire", aşa cum o plăsmuieşte, privind-o de săptămâni, ca Frumuseţe absolută, astrul hyperionic, dar şi *Lehm*, de „lut", de „humă", de „tină", adică muritoare – *mortelle*. Traducerea germană, aici, fără a lua în considerare punctuaţia stabilită de Maiorescu, este cea mai potrivită, pentru că presupune acele două ipostaze ale prea frumoasei, a Cătălinei „ca dublu", aşa cum o plăsmuieşte Luceafărul, privind de aproape, şi aşa cum o vede pajul că se făcu. *Faz de terra* şi *face*

de terre sunt, din acest punct de vedere, astfel, insuficiente pentru a tălmăci adâncul filosofic al versurilor.

Şi titlul poemului a produs diferenţe de traducere, care nu ţin numai de specificul unei limbi sau a alteia, ci şi de felul cum a înţeles traducătorul esenţa semnificativă a *Luceafărului.* De exemplu, în limba latină se va traduce *Hésperus* (în *Şezătoarea,* numerele 1-8, Statius, Nicolaus S.; *apud. Dacoromania, Buletinul Muzeului Limbei Române,* condus de Sextil Puşcariu, VI, 1929-1930).

În franceză [Publicaţia *Revue Universelle Internationale* (Paris, 1884) este menţionată drept prima revistă din Franţa care acorda atenţie poemului, creaţiei poetului nostru naţional. Aici era publicată traducerea *Luceafărului* sub titlul *L'Astre de Venus.*], în traducerea lui Mihail Bantaş, *Vesper.* Traducătorul optează pentru semnul exclamării la finalul penultimei strofe: „Mais il demeure, sans émoi,/ Comme il faisait naguère, à sa place eternelle/ Du ciel. – «Que t`importe de moi/ Ou d`un autre, mortelle!»." Bantaş nu traduce *face, figure* sau *visage de terre,* ci *mortelle* şi pune, în finalul penultimei strofe, semnul exclamării. Chiar dacă *figure* ne-ar sugera şi semnificaţia „chip", ca închipuire, ca plăsmuire. Retroversând, „(De) ce ţi-ar păsa de mine/ Sau de un altul (ca de oricare altul), muritoareo (ţie, muritoareo)"; se notează insensibilitatea fetei, indiferenţa, şi nu imposibilitatea conştientizată de a-şi părăsi condiţia. Nu putem anula semnificaţia versurilor anterioare: Cătălina ridică ochii şi vede luceafărul deasupra ei, dorinţele-şi încrede (se pierde înţelesul verbului a (se) încrede = „a se lăsa în buna-credinţa-altuia", „a-şi pune credinţa în…" „Dar el rămâne, netulburat (rece, fără emoţii)/ Cum era nu de mult în locul său etern/ Din cer". Traducerea, cum e firesc, până la un punct, notează ideea generală, dar pierde amănuntele care fac din Eminescu un poet genial, care măsoară cuvintele în profunzimea lor semnificativă, lingvistică, culturală şi muzicală: „Dar nu mai cade ca-n trecut/ În mări din tot înaltul:/ «Ce-ţi pasă ţie, chip de lut/ Dac` oi fi eu sau altul,// Trăind în cercul vostru strâmt…»"

Traducerea pierde conotaţii esenţiale pentru că e înlocuit *a cădea* cu *a rămâne*, oricâtă sugestie s-ar propune, anulând ideea întrupărilor în lumea de jos, a „avatarilor", coborârile, căderile (şi în sensul diferenţei deveniri succesive-esenţă imutabilă); *ca-n trecut* e complet anulat pentru că nu se mai susţine aceeaşi temporalitate, ducând la timpuri primordiale; imaginea căderii în mare, ca „substanţă" metamorfotică şi cu imaginea eminesciană, de farmec particular, a proiecţiei stelare în apă, vorbind deopotrivă de oceanul cel de stele, clar izvorând în/din fântâne, se pierde definitiv. „Tot înaltul" e cerul tot, marea puzderie stelară, genezic, născător, nu doar cerul, generic, locul etern, imobil. Cufundarea în mare e cum e şi cufundarea în vis sau în gând, în altă realitate; *a se cufunda* e un verb cu impact filosofic şi imaginativ la Eminescu: „Iar te-ai cufundat în stele/ Şi în nori şi-n ceruri nalte? […] // În zadar râuri de soare/ Grămădeşti în a ta gândire…" – *Floare albastră;* „Când privesc zilele de-aur a scripturelor române,/ Mă cufund ca într-o mare de visări…/ Şi văd…" – *Epigonii;* în *Luceafărul* nuanţele se multiplică: de la „a aluneca în odaie" (strofa 8), „Pe trupu-i se revarsă" (s. 10), „O urma adânc în vis" (strofa 11), „Cobori în jos…,/ Pătrunde-n casă şi în gând" (strofa 13), „Şi s-arunca fulgerător/ Se cufunda în mare" (strofa 14), „Şi apa unde-au fost căzut" (s. 15), „Din sfera mea venii cu greu" (s. 19), „Am coborât cu-al meu senin" (s. 20), „Şi din a chaosului văi/ Un mândru chip se-ncheagă" (s. 29), „Dar cum ai vrea să mă cobor?/ Au nu-nţelegi tu oare,/ Cum că eu sunt nemuritor,/ Şi tu eşti muritoare? (*immortel* şi *mortelle*) şi răspunsul: „Deşi vorbeşti pe înţeles,/ Eu nu te pot pricepe…// Tu te coboară pe pământ,/ Fii muritor ca mine." (s. 38-40), „S-a rupt din locul lui/ lin (= „netulburat", conform Cuvântului de-ntâi) de sus" (s. 43), „Pătrunde trist cu raze reci" (s. 61), „Întoarce-te, te-ndreaptă/ Spre-acel pământ rătăcitor" (s. 85), până la repunerea (ca repetabilitate simbolică, mitică) fiecăruia unde îi e „locul menit": Hyperion vedea de sus; ea ridică ochii şi vede luceafărul deasupra ei (s. 92): „Cobori în jos, luceafăr blând (lin)/ Alunecând pe-o rază,/ Pătrunde-n codru şi în gând,/ Norocu-mi luminează!" (s. 95). De aici concluzia: „Dar nu mai cade ca-n trecut/ În mări din tot înaltul" (s. 97) –, pentru a pune numai astfel în lumină semnificaţiile verbului *a cădea* şi negaţia, *nu mai cade,* şi a întregii structuri, parcă recapitulative, a întregii alegorii care să pregătească ultimele şase versuri şi care duc direct în semnificaţia alegorică a geniului, notată de Eminescu în manuscris. Nu e o polemică cu traducerile, ci un prilej pe care ni-l dau tocmai acestea de a observa, de a explora alte şi alte adâncuri ale gândirii poetice eminesciene.

Petre Niculescu (Pierre Nicolesco, *Michel Eminesco, Poëmes, version française de*…, Bucureşti, 1931, Lucifer, pp. 10-28), produce o traducere „discutabilă", iar traducerea Luceafărului prin Lucifer i se părea lui Alexandru Elian „de reprobat, pentru că, fără să sugereze cu nimic unui străin ideea stelei serii, aduce cu sine imaginea adventice şi dăunătoare inteligenţii poemului a spiritului diabolic, răzvrătit împotriva Creatorului". (Al. Elian. *Cu privire la traducerile franceze ale poeziilor lui Eminescu,* în *Convorbiri Literare,* Numerele 6-7-8-9, Iunie-Sept., 1939)

Dacă privim cererea astrului hyperionic ca o posibilă răzvrătire, ideea unui geniu căzut, parte a nemuririi, ar fi absurd să admitem că divinitatea ar putea renunţa la o entitate primordială veşnică şi atunci ideea unui simbol pentru îngerul căzut e mai mult decât acceptabilă. P. Niculesco traduce, speculând sensul verbului *a cădea* (înger căzut, „alungat"): „Mais il ne tombe plus comme les autres fois/ Dans les mers de toute sa distance:/ – «Visage de lut, que t`importe-t-il à toi/ Si c`est un autre à ma place?// Dans votre cercle étroit vivant,/ Vous êtes entourés de joies,/ Mais moi, dans mon monde je me sens/ Immortel et froid.»" Coroborând cele două traduceri, antonimele *mortelle* (feminin) şi *immortel* (masculin) pot produce speculaţii interesante!

Nicolas Blithikiotis (*Mihaï Eminescu, Lumière de Lune. Poèmes choisis, Édition bilingue roumain-français,* Editura Geea, 2008, *Luceafărul/ L`astre du soir* (1883), pp. 271/ 272-304/ 305) traduce: „Mais il ne plonge plus, agile,/ En mer, comme autrefois:/ – Qu`emporte, en fait, être d`argile/ Si c`est un autre ou moi? // Vivant dans votre cercle étroit/ Vous subissez vos sorts,/ Mais moi, ici, lointain et frois,/ Je ne connais la mort."

→

Sub crugul Eminescului

E curios că traducătorul precizează la sfârşitul traducerii 1883 Aprilie/ 1883 Avril, adică data publicării în *Almanahul „România Jună”,* traduce textul aşa cum apare el aici, impersonal totuşi (ca o cugetare proprie, nu ca adresare către cineva), cu înţelesul: „Ce importanţă are dacă fiinţă de lut (*d`argile*), de tină, de pământ, e altul ori eu”, eliminând apoziţia din textul românesc ([,] chip de lut [,] cu referire doar la Cătălina, ci nu la întreaga „specie” lutiferă), păstrând însă semnul întrebării din ediţia princeps Maiorescu I, deci nerespectând, aici, punctuaţia din *Almanah.* Traducerea franceză a lui Nicolas Blithikiotis, dincolo de aceste observaţii, cel puţin cu referire la aceste două ultime strofe ale poemului, convin punctului nostru de vedere. Să consemnăm şi traducerea în limba greacă a aceluiaşi *(Luceafărul – L`astre du soir – O Εσπερος, Édition trilingue roumain-français-grec,* Édition Geea, Editor Elena Condrei, Botoşani, 2003). [*O Esperos;* ca în latină: *Hésperus; Hesperos,* grec. *Ηoπερος, Luceafărul de seară.* Personificarea greacă a Luceafărului în mitul principal sau un frate al Titanului Atlas. A fost adorat ca zeu al stelei celei mai strălucitoare. Alte mituri, târzii, îl confundă cu Heosphoros (Phosphoros), ca fiu al cuplului Astraios, părintele vânturilor şi al stelelor, şi Eos – Eos, Zeiţa dimineţii, fiică a cuplului Hyperion-Theia, sora lui Helios şi a Selenei (Soarele şi Luna); Aphrodita a blestemat-o să fie mereu îndrăgostită, aşa că va avea numeroase aventuri galante, răpind orice bărbat dorit. În această formă era numit de romani Hesperus sau Vesperugo (ca stea a zeiţei Venus) şi identificat cu Lucifer. Coborârea în mitologie explică şi diferitele traduceri: *Vesper, Lucifer, Aurore, The Evening Star, L`astre du soir, L'Astre de Venus, Hypérion* etc.]

George Pruteanu traduce (*Ateneu,* nr. 6, iunie 1970) versurile finale cu aceeaşi punctuaţie privind chipul de lut, *visage de glaise,* şi cu semnul exclamării la finele versului 388, urmând una din variantele lui Maiorescu: „Mais sans plonger comme autrefois/ Des yeux lui fait escorte:/ – «Un autre ou moi, visage de glaise,/ Pour toi, si peu importe!»// Dans votre vie sans horizon/ Trop de hasard se mêle./ Dans l'univers à moi, je reste/ Glacial et immortel.” Ar fi de luat în considerare şi alte traduceri, numeroase în limba franceză, engleză sau italiană, precum excelenta traducere a lui Emanoil Marcu, traducător de mare profunzime şi înţelegere a creaţiei eminesciene, dar „modelul” maiorescian, în privinţa punctuaţiei, aici, e deosebit de puternic, de influent, şi pentru editorul ori criticul român, şi pentru traducător. Numai cunoscătorul de limbă română poate înţelege cuvântul *chip* şi un bun cunoscător al universului poetic eminescian, pentru că aici se opune chipul de lut al Cătălinei şi al tuturor lutiferilor, eu ori altul, eu şi altul, şi altul…, cei ce trăiesc în cercul strâmt, unde norocul petrece şi imaginea închipuirii „prea frumoasei”, asemenea unui chip de marmură frumos –, tot cu expresia lui Eminescu. Chip înseamnă şi „imagine”, şi „formă” (componentă esenţială a oricărei arte, cum e sculptura, de exemplu, imagine a gândirii, a închipuirii artistului), nu numai figură, faţă, înfăţişare. Nicio traducere nu poate fi astfel suficientă, Eminescu obligându-ne să privim, să ne cufundăm în abisurile semnificative ale limbii române şi abia atunci să începem să vedem: *când privesc…, mă cufund…, văd…* (parcurgând cele trei trepte ale constituirii artei, închipuirilor –, urmând „lecţia” *Epigonilor*).

O traducere de excepţie realizează Paula Romanescu. În privinţa ultimelor două strofe ale poemului, traducerea sa este poate surprinzătoare pentru obişnuinţa celor mai mulţi de a citi poemul cu apoziţia *chip de lut,* caracteristică atribuită doar Cătălinei şi prin extensie doar femeii, şi cu semnul întrebării la sfârşitul penultimei strofe. Traducerea ne mulţumeşte pe deplin, chiar dacă noi am preferat varianta din *Almanahul „România Jună”* din Viena (aprilie 1883) şi a primei publicări în ţară a poemului, la 25 iulie 1883, în hebdomadarul *Dunărea* din Brăila, cu virgulă după penultima strofă şi continuarea ideii în ultima strofă, ca raţionament coerent şi neîntrerupt de o întrebare care, din punctul nostru de vedere, nu se motivează şi nu are un interlocutor căruia să i se adreseze. O întrebare aruncată în eter nu are aici niciun sens. Semnul exclamării, preferat de traducătoare, credem că este oricum mai potrivit, pentru că înregistrează mai puţin o atitudine, cu retorismul implicat, cât o remarcă privitoare la un adevăr fundamental, al diferenţelor categoriale sub specie şi nu individual, doar la adresa Cătălinei ca femeie: „– Descend vers moi, astre doré/ Sur un serein rayon/ Viens dans le bois, dans ma pensée/ Et éclaire mon bonheur!// Lui, il tremblait comme autrefois/ Sur des plaines et forêts/ Montrant aux solitudes le pas/ Sur les vagues mouvementées;// Mais il ne tombe plus dans les mers/ Comme autan du ciel neutre:/ Ne t`en fais pas, être de terre/ Si c`est moi ou un autre!// Vivez dans votre cercle étroit/ Poursuivant votre chance,/ Dans mon ciel je reste froid,/ Immortelle existence.” (*Mioriţa, Legenda Meşterului Manole, Luceafărul: trilogie = Mioritza, The Master Manole`s legend and Lucifer: trilogy, = Mioritza, La Légende du Maître Manoli et Hypérion: trilogie. Luceafărul – Lucifer – Hypérion. Mihai Eminescu.* Translated by Corneliu M. Popescu. Traduit par Paula Romanescu, Editura Arhiepiscopiei Argeşului şi Muscelului, Curtea de Argeş, 2013.)

Noi am preferat punctuaţia din *Almanah* şi *Dunărea,* pentru că micşorează ideea de implicare emoţională a astrului după revenirea la cer, menită primordial, prin ceea ce Eminescu numea „legea Creării”. Paula Romanescu nu aşază „rostirea” hyperionică între ghilimele şi nici nu o introduce prin linie de dialog, ceea ce poate fi o alegere judicioasă,

chiar dacă modelele, cele mai multe, folosesc această punctuaţie (cu precizarea că mai ales linia de dialog a avut parte de analize diferite, pentru că aici nu mai poate fi vorba de dialog, de vreme ce visul fetei se sfârşise). Traducerea *être de terre* pentru *chip de lut* ne duce direct către o versiune de manuscris: „Ce-ţi pasă ţie din pământ/ Dac` oiu fi eu sau altul”. *Être de terre* o înţelegem nu atât ca „fiinţă”, cât ca „făptură de pământ”, şi chiar ca „făptură pământeană”, aceasta între alte traduceri: *figure/ face/ visage de glaise, d`argile, être d`argile, mortelle,* chiar *visage de lut.*

N u numai variantele din manuscrise ne arată că Hyperion nu ar putea avea decât o vorbire interioară, adresarea către un anumit interlocutor e imposibilă: „Hyperion vedea din spaţ/ În ochii lor nesaţul” > „Hyperion vedea de sus/ Uimirea-n a lor faţă”. Or, e absurd să ne închipuim un reproş direct adresat fetei, chiar dacă ea răspunde amorului pajului, îmbrăţişării lui, îmbrăţişându-l: „Abia şi `ntinde el un braţ/ Şi ea l`a prins cu braţul” > „Abia un braţ pe gât i-a pus/ Şi ea l-a prins în braţă.” Mai mult, gândul lui Hyperion e gândul A-Tot-Puterniciului ce sună în esenţa lui luminoasă: „Îl trec adânc fiorii cruzi/ Ai nefiinţei crude/ Şi izvorându-i în auz/ Un glas adânc se-aude:” > „Şi i se naşte în auz/ Un glas ce-abia se-aude:// – Hyperion ce din genuni/ Răsai c`o `ntreagă lume…” (Cf. Ms. C. 2288, v. 313-318.). Restabilind în gând menirea fiecăruia, se dizolvă complet şi ideea de răzbunare a *smăului,* a duhului, mândrului geniu (*der Geist*) din basm.

Varianta din manuscrisul C. 2261, *Legenda Luceafărului,* cea mai apropiată de forma finală, nu pune ultimele şase versuri între ghilimele, chiar dacă ele sunt introduse prin linie de dialog. Fiind o constatare a unui adevăr esenţial care diferenţiază în categoriile Fiinţei, o punctuaţie mai puţin restrictivă e de admis şi credem că aceasta era şi intenţia lui Eminescu, un fel de exprimare oraculară definitivă: *– Ce-ţi pasă ţie chip de lut/ Dac`oiu fi eu sau altul// Trăind în cercul vostru strimt/ Iubirea vă petrece/ Ce eu, în sufletul meu simt/ E nemurirea rece.* > *Trăiţi în cercul vostru strimt/ Şi în favoarea sorţii/ Căci ceea ce în suflet simt/ E voluptatea morţii.* (*Legenda Luceafărului*); – „Ce `ţi pasă ţie, chip de lut/ „Dac-oiu fi eu sau altul,// „Trăind în cercul vostru strimt/ „Norocul vă petrece,/ „Ci eu în lumea mea mă simt/ „Nemuritor şi rece.” (*Luceafărul,* cu punctuaţia din *Almanah* şi *Dunărea,* cu o punctuaţie foarte curgătoare, fluidă, minimum restrictivă şi în cadrul versurilor penultimei strofe şi între cele două ultime strofe. Ghilimelele sunt puse conform scrierii epocii, la începutul fiecărui vers.) În Ediţia I Maiorescu: – «Ce `ţi pasă ţie, chip de lut,/ «Dac` oi fi eu sau altul! // «Trăind în cercul vostru strimt/ «Norocul vă petrece –/ «Ci eu în lumea mea mă simt/ «Nemuritor şi rece.» În alte ediţii Maiorescu, penultima strofă va avea în final fie semnul întrebării, fie semnul exclamării, fie punct. Editorii care au urmat au ales dintre aceste trei variante. Noi am ales, aici, punctuaţia pentru care am argumentat, cea din *Almanah* şi *Dunărea.* E curios că şi Perpessicius, deşi considera „la încheierea că textul *Luceafărului,* aşa cum a fost modificat de Maiorescu în ediţia sa, acceptat, după aceea, de mulţi dintre editori, nu are niciun temeiu să fie admis” şi că „singura versiune valabilă e aceea a *Almanahului,* pe care o reproduce şi ediţia de faţă, vol. I, pag. 167-181.” (*Opere.* Vol. II, p. 454), în ediţiile 1956, 1958 (M. Eminescu. *Poezii,* ESPLA), va prelua parţial punctuaţia lui Maiorescu pentru ultimele două strofe ale poemului, cu apoziţia [,] chip de lut [,] (nu liber de punctuaţie după versul 387, cf. *Almanahului* şi *Dunărea*), cu semnul întrebării la sfârşitul penultimei strofe (nu cu virgulă, ca în *Almanah*), sub linie de dialog şi ghilimele toată rostirea lui Hyperion (Maiorescu punea ghilimele, dar nu şi linie de dialog).

E curios cu atât mai mult, cu cât Perpessicius va data, în aceste ediţii, la sfârşitul poemului „1883, aprilie” (data publicării în *Almanah* şi nu a vreuneia din ediţiile Maiorescu). Călinescu va prelua pentru finalul poemului varianta lui Maiorescu, cu apoziţie şi cu semnul întrebării. Garabet Ibrăileanu pare cel mai supus „înnoirilor” lui Maiorescu, pentru ediţiile cu semnul întrebării şi cu eliminarea a patru strofe din rostirea Tatălui –, Eternul, Bunul. Nici el nu pune pentru cele şase versuri finale linie de dialog. Preface însă strofa 81, supusă la numeroase dispute, din „Iar tu, Hyperion rămâi/ Oriunde ai apune…/ Cere-mi cuvântul meu de-ntâi –/ Să-ţi dau înţelepciune?” în „Iar tu, Hyperion, rămâi/ Ori unde ai apune…/ Tu eşti din forma cea de `ntâiu,/ Eşti vecinică minune.” Nici strofa aceasta din Ms. *Legenda Luceafărului,* nici versiunile la aceeaşi strofă din acest manuscris (v. 349-352) şi nici din celelalte nu cunosc varianta lui Ibrăileanu, nicăieri forma *cea de `ntâiu* şi nici *vecinică minune:* „Însă luceafăr tu rămâi/ Ori unde te-ai şi pune/ Din chiar puterea mea de `ntâiu (a)/ Sorbind înţelepciune” > (a) „Şi din gândirea mea de `ntâiu” > „Dar tu Hyperion rămâi/ Ori unde te-ai şi pune…/ Vrei din cuvântul meu de `ntâiu/ Să-ţi dau înţelepciune?” În varianta D. 2260, un singur vers schimbat parţial: „Când tu Hyperion rămâi,/ De nu mai poţi rămâne…” Celelalte cuvinte sunt, până la unele diferenţe de nuanţă, sinonime: puterea mea (= „puterea minţii”, „puterea gândirii”, „a cuvântului”), gândirea mea, cuvântul meu. Forma *cea de `ntâiu* nu e în afara gândirii poetice a lui Eminescu, dar e riscant, aici, de a vedea o formă, chiar iniţială, pentru că în text aici nu e vorba de o existenţă materială, ci de gândul zămislitor, de cuvântul zămislitor, de însuşi Cuvântul, de Idee, de Esenţa care va da „substanţă” tuturor celor făcute, Înţelepciunea primordială care toate le face, stabilind de la început diferenţele categoriale şi toate paradoxiile devenirilor succesive. Această înţelepciune şi-o reaminteşte Hyperion, el însuşi redevenind Gând, nemuritor şi rece, lumină din lumină.

În engleză (*The Evening Star*): „But he falls not as he did once/ From his height into swells:/ – «What matters thee, clod of dust, if/ Tis me or some one else?»” *Clod of dast* s-ar traduce „bulgăre (de pământ) de pulbere, de praf, de ţărână” (cuvinte din vocabularul lui Eminescu, simboluri pentru ceea ce e trecător: „ţărâna cea grea” – *Epigonii;* „noroiul greu al prozei”). [În spaniolă (*El Lucero*): „Pero no cae como el pasado/ En mares desde las alturas:/ – ¿Qué te importa, faz de terra,/ Si soy yo o cualquier otro?”] Corneliu M. Popescu tălmăceşte titlul *Luceafărului,* în traducerea sa în limba engleză, ca *Lucifer* – „înger căzut”, „coborât”, avatar, întrupat în lumea de jos – şi păstrează apoziţia *fair face of clay* (*faz de terra; face/ figure de terre/ mortelle; volto di polve*), aşezată între virgule. *Fair face of clay* e o traducere foarte interesantă, traducătorul intuind parcă mai mult: *fair* înseamnă şi „frumos”, dar şi „blond”, *face* = „chip” şi, poate, „închipuire”, iar clay = „lut”, „pământ”, „tină”.

→

Sub crugul Eminescului

Deci: „frumos chip de lut”, „frumoasă închipuire de lut” (muritoare), „blond chip de tină” (fata „cu blonde plete”, cu plete lungi bălaie), dar şi chipul ca de ceară, palid, de copilă: „And Lucifer, alone in space,/ Her tender summons heard,/ A planet o'er the ocean's face/ That trembled at her word,// But did not plunge as in former day,/ And in his heart did cry:/ «O, what care you, fair face of clay,/ If it be he or I?// Still earth shall only earth remain,/ Let luck its course unfold,/ And I in my own kingdom reign/ Immutable and cold.»” Se traduce *Immutable* pentru *Nemuritor,* dar cuvântul în engleză pare a da exact sensul nemuririi/nemorţii (nemoarte, la Cantemir, cu semnificaţia „etern”) astrului, în deplin consens cu semnificaţiile de profunzime, însemnând şi „neschimbător”, „mereu de aceeaşi esenţă” nemuritoare, ceea ce nu devine, ceea ce este, imutabilitate = „fixitate”, „imuabilitate”, „permanenţă”. Hyperion cerea schimbarea într-o fiinţă umană muritoare: *Şi pentru toate dă-mi în schimb*, şi primeşte răspunsul: *Noi nu avem nici timp, nici loc/ Şi nu cunoaştem moarte*. Acest *immutable* se coordonează cu începutul ultimei strofe, făcând diferenţa între norocul ce se petrece, ce „trece peste”, schimbător în cercul strâmt al sorţii omului, şi regatul eternităţii *immutabil: Still earth shall only earth remain,/ Let luck its course unfold.* Corneliu M. Popescu pune între ghilimele gândirea, meditaţia hyperionică, în concordanţă cu lecţia reamintită a Tatălui. Nu pune punct după antepenultimul vers al poemului (v. 396), care să despartă caracteristicile diferite ale sale faţă de lutiferi, înainte de conjuncţia adversativă, ci, continuând cu virgulă, cum e firesc şi gramatical, şi logic. Considerăm că traducătorul a intuit o diferenţă între a traduce *eu sau altul* şi *el sau eu* („Îf it be he or I”).

Geo Vasile traduce în italiană sub titlul *Èspero: Ma più non piomba come allora/ Nei mari dagli alti:/ – Che importa te, volto di polve/ Se fossi io od altri?* Păstrează integral punctuaţia impusă de Maiorescu. Reţinem, deşi referinţa este la astru, că acesta e palid la faţă, la chip: *E pallido in faccia. Luceafărul* va fi tradus şi de profesorul Clark încă din 1931 şi publicat în *Suplimentul literar al ziarului „New York Herald”.* Să notăm că poemul a fost tradus şi în aromână: Eminescu, Mihai, *Poezii = Puizii:* Ediţie româno-aromână de Chirata Iorgoveanu – Bucureşti: Editura Minerva, 1981. Acad. Adam Puslojič traducea în limba sârbă, cu titlul sugestiv, magistral tălmăcit: *Lucearnic, Luceafărul,* „pe care – cum ne spune – parţial l-am tradus, publicat, dar e intraductibil. Pentru că Luceafărul nu e stea, nu e Venus, Venera, e masculinul. Şi nu doar atât. Este stea de seară şi stea de dimineaţă. La unirea luminii cu întunericul. Am găsit pe 18 februarie, pe când m-a lovit Dumnezeu cu pumnul, fiindcă am căutat cuvintele în limba sârbă. Trebuia să le inventez. Aşa s-a născut «Lucearnic». E şi masculin, şi lucitor, şi ciornâi – negru, întuneric.” Nume ce îmbină ideea de astru al serii, al înnoptării, dar şi al zorilor.

Traducerea în bengali a Amitei Bhose în 1969 şi studiile critice ale acesteia au adus preţioase informaţii privitoare la înţelegerea mai profundă a poemului *Luceafărul* şi din perspectiva filosofiei Hyndustanului, a *Upanişadelor* şi *Vedelor.* Cercetătoarea făcea şi observaţia că „Eminescu e singurul poet european care a făcut India nemuritoare în ţara sa”. Între altele, să reţinem mărturisirea referitoare la lectura *Luceafărului* care i-a sugerat „de la început că repaosul dorit de Hyperion e tot una cu cuvântul sanscrit *nirvrti* din filosofia indiană”. De aceea, va traduce *repaos* prin acest cuvânt, cu înţelesurile date de Legile lui Manu şi înrudirea cu procesul cosmogonic descris de Manu: „Când acest Dumnezeu se deşteaptă, lumea îşi împlineşte îndată funcţiunea; când adoarme, spiritul afundându-i-se într-o adâncă odihnă, atunci lumea se descompune; căci în timpul somnului său liniştit, fiinţele însufleţite şi înzestrate cu principii de acţiune îşi încetează funcţiunile şi simţirea cade în nemişcare. Şi când ele au fost absorbite în sufletul suprem, atunci acest suflet al tuturor fiinţelor doarme fără grijă în cea mai deplină linişte” – *Mānava-dharma-śāstră.* (Apud Amita Bhose, *Eminescu şi India,* Junimea, Eminesciana 12, Iaşi, 1978, p. 127) În *Dunărea: chaos, repaos şi repaus:* „Din chaos, Doamne-am apărut/ „Şi `maş (m`aş) întoarce `n chaos.../ „Şi din repaus m`am născut,/ „Mi e (mi-e) sete de repaos” (cu cele două greşeli de tipărire (*maş* şi *mi e*).

„The union of kavyapurusha with sahityavidya in vaidarbhi riti could be for a modern poetical mind the correspondence of heaven with earth. Diabolical or paradisaic, the poetic correspondences – rasa-dhvaniah – reveal, through the prayoga of the poet, a selfpoetry as rasavada and sarasvatyasattvam, an alchemy of grief and of verb. In Kalidasa's comparison of poetry to Ardhanariswara, the goddess Parvati is vak or sabda and god Paramesvara is artha, their union is Ardha narishvara signifying, as V. Raghavan reminds it, the greatest ideal of poetry variously emphasized as sahitya sammitatva etc. Or, the love between Hyperion and Cătălina in Eminescu's «Luceafărul» evokes beyond the myths a neoteric Ardhanarishwara. One can see Lucypherus as a biblical Ravana, but Eminescu's Hyperion is closer to Jayadeva's Krishna and one can read «Luceafărul» as the «Gitagovinda» of Romanians.” Toate aceste asocieri sunt încă o dovadă a unui Eminescu transmitic, transcultural, transistoric, a unei opere unificatoare a gândirii umane dintotdeauna, integrată în spiritualitatea românească şi cu aparatul poetic, istoric, profund, al limbi române –, creaţie românească desăvârşită, intrând ea însăşi în universalitate.

În limba maghiară, în traducerea Mariei E. Berde: *Az esticsillang* (*Luceafărul*): „De meg nem ejtic a szavak/ Elhagyni fönt a kéket:/ – «Hogy én vagy más, te saralak,/ Oly mindegy az tenéked// Élvén belül egy szük körön/ Halál vár üdvötökre –/ Hideg hazámban nincs öröm,/ De élek én örökre».” Se păstrează apoziţia, între virgule, chip de lut, dar punctuaţia la sfârşitul penultimei strofe e prilej de analiză, dacă nu e vorba de o preluare deficitară.

Traducerile diferă şi în funcţie de cum înţelege fiecare textul, fie că e vorba de luceafărul de dimineaţă, fie de luceafărul de seară, de Venus, *L`Astre de Venus, Lucifer, Luceafer, the day-star, the morning star, the evening star* sau *Vesper, Aurore, Vésper* (în portugheză). Versurile „Şi cât de viu s-aprinde el/ În orĭ şi care seară,/ Căci este sara `n asinţit/ Şi noaptea o să `nceapă” ne trimit la astrul-răsărit de seară şi prelungit în noapte şi în somn. Dacă aprofundăm versurile momentului întâlnirii cu pajul, avem imaginea unui astru-răsărit de zi, a cărui lumină continuă să o tulbure pe Cătălina: „Dar un luceafĕr, resărit/ „Din liniştea uitărĭ,/ „Dă orizon nemărginit/ „Singurătăţiĭ măriĭ…” În final, „Ea, îmbătată de amor,/ Ridică ochiĭ. Vede/ Luceafărul. Şi `ncetişor/ Dorinţele-ĭ încrede…” Adam Puslojič va găsi, înţelegând această dublă „ipostază” în interiorul astrului, aşa cum e şi „dubla” ipostază a astrului, Luceafărul şi Hyperion, şi va traduce *Lucearnic,* pentru a le cuprinde pe amândouă: astrul de seară şi astrul de dimineaţă, sub raza cărora va adormi şi se va trezi prea frumoasa, dar şi astrul nopţii.

În rusă, *Лучафэрул*, în traducerea lui Vladimir Sosnin, se păstrează apoziţia şi semnul întrebării la sfârşitul penultimei strofe (Mihail Lupaşco traduce *Лучафэр* în cartea *Заездка Эминеску,* 2015): „Но не сорвался с высоты,/ Не пал на дно морское.../ – Не все ль равно, с кем будешь ты?/ С другим или со мною?” Cele mai multe traduceri urmează textul lui Maiorescu şi în privinţa numărului de strofe (94). Traducerea în bulgară [Boris Kolev: M. Eminescu: *Hiperion* (*Luceafărul*), Dobrici, 1933, 32 p.], de exemplu, care numerotează fiecare strofă, sub titlul *Hiperion: XCIII.* „No nivga ne šte pomisli pak/ Da sleze ot nebeto tuk:/ – «Kavko za tebe, o zemen prah/ «Ako săm azili drug?// *XCIV.* «Života vi kratak I nerad/ «Nek I ot štast e ozaren,/ «A azi se čuvstvam v moja svjat/ «Bezsmărten večen I studen».” (Apud. Alexandru Iordan. *Eminescu în literatura popoarelor din Peninsula Balcanică. I. În literatura bulgară;* în *Convorbiri Literare,* Anul LXXII, Numerele 6-7-8-9, Iunie-Sept., 1939. Academia Română. „În şedinţa solemnă din 16 iunie a.c., prezidată de M.S. Regele Carol al II-lea, Academia Română a comemorat cincizeci de ani dela moartea poetului Mihai Eminescu.” Şedinţă deschisă de Cuvântarea M.S. Regelui şi Cuvântarea D-lui Prof. C. Rădulescu-Motru, Preşedintele Academiei Române.)

Portugheza traduce titlul ca *Aurore,* „Zori de zi” (dar şi *Vésper*), ceva mai aproape de francezul *aube,* „revărsare de zori”, „răsărire”, dar sugestia este şi „Astrul de dimineaţă”, „Luceafărul de dimineaţă”. Traduceri s-au făcut în peste 150 de limbi, în peste 250 de state de pe toate continentele, interesante fiind traducerile în hindy şi bengali, limbile asiatice, chineză, de exemplu, sau în limbile arabe şi slave.

Să precizăm că fata *din rude mari* îşi înţelege exact condiţia existenţială, de fiinţă muritoare, cu minte şi cuminte (cum îi propune pajul: *Vom fi cuminţi şi teferi*). Când ea spune *Deşi vorbeşti pe înţeles/ Eu nu te pot pricepe* nu e semnul neputinţei ei raţionale; dimpotrivă, ea spune că înţelege foarte bine dorinţa astrului, chemarea sa, dar nu poate pricepe cum ar putea fi posibilă trecerea ei între nemuritori, când, ca orice fiinţă din „registrul median” al Fiinţei, omul, şi animalitatea, „registrul de jos” al Fiinţei, sunt destinate doar norocului şi fericirii efemere şi nu nemorţii, aşa cum hotărâse Cuvântul de`ntâiu. (Animalitatea nu cunoaşte nici fericirea, nici norocul, neavând conştiinţa sinelui şi a lumii; doar fiinţa umană este fiinţă tragică şi numai în măsura în care este conştientă de propria limită; divinitatea e nemuritoare şi conştientă de propria eternitate, iar animalitatea nu poate fi tragică pentru că nu conştientizează că e fiinţă muritoare. Ori tocmai acest lucru ne arată o copilă care are limpede conştiinţa apartenenţei, devenind astfel un exponent al tragismului fiinţelor lutifere.) *Oda (în metru antic)* făcea trecerea de la „Nu credeam să-nvăţ a muri vrodată:/ Pururi tânăr, înfăşurat în manta-mi,/ Ochii mei nălţam visători la steaua/ Singurătăţii.” la „Ca să pot muri liniştit pe mine/ Mie redă-mă!” (Ediţia I Maiorescu, Decemvrie 1883) Nu e întâmplătoare punerea alături a *Luceafărului, Odei (în metru antic)* şi *Glossei.* Unele versiuni ale *Glossei* figurează în acelaşi manuscris (ms. 2275B) cu *Luceafărul*, iar unele sentinţe pot fi un îndreptar de analiză şi pentru poemul simfonic al *Luceafărului:* „Numai oamenii se-ndeasă –/ Cer pomeni de la prè înnaltul”; „Vreme trece, vreme vine/ După moarte zori de zio,/ Şi e rău şi e şi bine/ După cum vei socoti-o…” Versurile au produs o veritabilă polemică între ediţia Mazilu, Gh. Bogdan-Duică, pe de o parte, şi Perpessicius, pe de alta. Bogdan-Duică opina că *„Glossa* a ieşit ca o rămurică, din trunchiul *Luceafărului*”, în timp ce marele editor considera că „departe de a fi «o rămurică ieşită din trunchiul *Luceafărului*», *Glossa* e mai curând trunchiul”, cu concluzia că „în fond, ne aflăm în faţa unor altoiuri reciproce între două varietăţi cu fizionomia lor diferită”. (Perpessicius, *Op. cit.*, Vol. III, p. 103)

Strofele următoare cuprind ideea formulată de Demiurg privind diferenţele categoriale ontologice, dar şi ideea din final, în care rezonează în gândul lui Hyperion gândurile Părintelui („Parcă lui de susu-i pasă/ De-o fi unul de-o fi altul”): „Tot ce-a fost or o să fie/ De apururi faţa este/ Stingerea pe vecinicie/ E părere şi poveste// Treacă stelele de sară/ Ca şi frunzele pe vânturi/ Şi pământurile piară/ Şi s-or naşte iar pământuri// Numai omul se atârnă/ De speranţă şi părere/ Ca şi când ar fi o bârnă/ Visul rece care piere” (a. ms. 2277); „În zadar şi sori şi stele/ S-ar părea că-s trecătoare/ Învălişuri toate cele/ Sunt fiinţei ce nu moare// Lumi urmează cu grăbire/ A lor sferice ocoluri/ Pe când zeii-n neclintire/ Nu au timp şi nu au goluri” (b. ms. 2275B); „În sămânţa prizărită/ Sunt păduri întregi şi neamuri/ Pe-orice frunză-i zugrăvită/ Un întreg copac cu ramuri// Numai timp de-i da să crească/ Numai spaţiu să se-ntindă/ E-o pădure bătrânească/ [Într-un] singur fir de ghindă// Numai oamenii se-ndeasă/ Cer pomeni la prè înnaltul/ Parcă lui de susu-i pasă/ De-o fi unul de-o fi altul” (c. ms, 2275B) – „Ei doar au stele cu noroc/ Şi prigoniri de soarte,/ Noi nu avem nici timp, nici loc/ Şi nu cunoaştem moarte”. Peste tot în gândirea poetică a lui Eminescu ideea de singularitate (timp şi spaţiu) e prezentă. Construcţia *nici timp* [,] *nici loc,* din punctul nostru de vedere, ar trebui să evite virgula intermediară, înţelegând formularea ca nici-timp-nici-loc şi contrariul, pentru fiinţele muritoare, cu-timp-şi-cu-locul determinat pentru fiecare.

Versurile „Numai zeii-n nemurire/ Nu au timp şi nu au goluri” ne îndreptăţesc să considerăm că golurile sunt cu referire la loc, la spaţiu, timpul şi spaţiul privite mereu împreună, nedespărţite. Toate acestea sunt exemplificări ale gândirii unitare şi profunde a poetului, adânci şi subtil nuanţate în forme poetice impecabile. În *Luceafărul* putem astfel înţelege exact sensul cuvântului *goluri* din versurile „Şi vremea-ncearcă în zadar/ Din goluri a se naşte”, versuri ce completează imaginea metaforică cuprinzătoare a timpului şi căilor (spaţiului) împreună: „Şi căi de mii de ani treceau/ În tot atâtea clipe” ori a „anulării” deopotrivă: „E un adânc asemene/ Uitării celei oarbe”, adânc şi uitare cu latenţele semnificante şi asociate de timp şi de loc pentru fiecare dintre ele şi împreună: adânc = uitarea cea oarbă, adânc ↔ uitare oarbă, precum vremea ↔ goluri; căi ↔ mii de ani ↔ clipe.

Sub crugul Eminescului

În ziarul *Dunărea* sunt interesant de urmărit, fie şi numai din punct de vedere al ortografiei din epocă, caracterele folosite pentru anumite litere, dar care conţin uneori şi latenţe interpretative (N. Apostolescu). *I* semivocală (*miĭ* de ani, florile *argintiĭ*), *ĭ* nesilabic (*azĭ, toţĭ, pă-rinţĭ, a-răţĭ, bu-căţĭ, mânĭ, săp-tă-mânĭ*) şi în silabe conjuncte (*ce-aĭ deschis, te-aĭ potrivi, acu-ĭ acù, ţi-aşĭ, viţele(-)ĭ* sunt scrişi ca *ĭ* scurt, spre deosebire de *i* vocală. Uneori, nu apare cratima între conjuncţie, subst., pronume şi cliticul pronominal ori vb.: *să mĭ, mĭ e, viţele ĭ, reia mĭ, te oiu duce,* dar prezenţa lui *ĭ* (*mĭ*) ne spune clar că acolo trebuia să fie cratimă, exemplarul pe care l-am consultat fiind în unele locuri destul de precar. Tot aşa cum în versul *Şi m-aş întoarce `n chaos…* nu se mai păstrează nici pauza: *Şi maş întoarce`n chaos…* Evident, greşeli de tipărire! Versul *Căci amândoi vom fi cuminţi* se citeşte ca atare, şi nu *Căci amândoi vom fi cumnaţi* –, mai mult decât evident o neatenţie a zeţarului, a culegătorului tipografic.

O discuţie se poate face privind folosirea apostrofului şi cratimei, dar şi a folosirii liniilor de dialog şi a ghilimelelor, problemă clar şi îndelung explicată de prof. univ., editor, istoric şi critic literar, eminescologul Nicolae Georgescu (Mihai Eminescu. *Poesii. Ediţie critică,* Editura Academiei Române, 2012).

În trei locuri *u* final e accentuat: *Trecù o zi, trecură treĭ; Dar ce frumoasă se făcù; Eĭ Cătălin, acu-ĭ acù…* Accentuarea nu ţine aici numai de ortografia epocii, ci şi de accentuarea stilistică, de o nuanţă interpretativă vizibilă, aşa cum trebuie ţinut cont de folosirea apostrofului, ghilimelelor, liniilor de dialog sau a unor structuri, construcţii, punctuaţie –, toate adânc vorbitoare: „Luceafărul aşteaptă"; „Şi din oglindă luminiş/ Pe trupu-ĭ se revarsă" etc. În *Dunărea:* „Şi din oglindă luminişĭ/ Pe trupu-ĭ se revarsă". Să reţinem şi formele *te voiu duce, ţi-oiu întinde, îl voiu iubi, de` ntâiu, ceriu, rătăcitoriu, nici ochiu.* Verbul *a străbate* e scris *a strebate,* dar cu siguranţă s-a dorit a fi scris *strĕbate,* cu *ĕ* (citit *ă*).

Textul publicat atât în *ARJ*, cât şi în *Dunărea* are 98 de strofe, şi nu 94, cum stabilea (incorect) Maiorescu sau prin eliminarea unor structuri, cuvinte care puteau părea „nepotrivite" geniului poetic eminescian. 98 de catrene înseamnă 392 de versuri. 98 este multiplu de 7 (2×7×7), cifră magică (formulă „veşnică, ca cuvintele lui Dumnezeu, pe care el le-a rostit la facerea lumii, formule, pe care le ai toate scrise în cartea pe care ţi-am împrumutat-o"), cu impact semnificativ în creaţia eminesciană (în *Sărmanul Dionis,* de exemplu): ca în ciudatul raţionament al maistrului (citeşte: *ma-is-tru-lui*) Ruben: „– […] Pe fila a şaptea a cărţii stau toate formulele ce-ţi trebuiesc pentru asta. Şi tot la a şaptea filă vei afla ce trebuie să faci mai departe. […] Dar vei fi băgat de seamă o împrejurare: cartea mea cetind-o în şir rămâne neînţeleasă… dar ori de unde-i începe, răsfoind tot la a şaptea filă, o limpezime dumnezeiască e în fiecare şir. – Aceasta e o taină pe care nici eu nu o pricep, şi se zice, că unui om încredinţat despre fiinţa lui Dumnezeu nici nu-i poate veni în minte cugetul ascuns în această ciudată numărătoare."

Am mai adăuga, cu rezerva îndrăznelii analitice, că „uvertura" *Simfoniei Luceafărului* (D. Caracostea) cuprinde 7 strofe; că partea a cincea a poemului de la „Porni luceafărul. Creşteau…", la „Şi vezi ce te aşteaptă", cu zborul hyperionic şi Cuvântul Părintelui, cuprinde 21 de strofe (3×7); că ultimele 7 strofe (de la „Hyperion vedea de sus" – strofa 92, până la punctul final, revin la idila dintre Hyperion şi prea frumoasa, deschisă în „uvertură", obligându-ne să vedem că frumuseţea ei este, trebuie să rămână absolută, unică, ca Frumuseţe în sine şi să păstrăm modelul frumuseţii neîntrupate, de aer, a frumoasei lacului din basmul *Miron sau frumoasa fără corp* (*Die Jungfrau ohne Körper*), de fapt, esenţa semnificaţiilor poemului, care construieşte diferenţele categoriale şi punctul de întâlnire, Central, dintre cosmic şi terestru: Ideea.

Nu mai e vorba de frumuseţea ce se făcu, aşa cum vede pajul, adică de devenire, şi de relativitatea, efemeritatea oricărei deveniri, şi despre care se va putea spune „se trecu", ci de Frumuseţea neîntrupată, una, nepieritoare, ca niciodată. În *Dunărea: o dată,* scris *nici odată* (*A fost ca nicĭ odată*) şi, apoi, *nici o dată: Dară pe calea ce-ai deschis/ N`oiu merge nicĭ o dată!* –, ceea ce pare a conţine un accent distinct, întărit de semnul exclamării: nici măcar o dată, pentru că ceea ce-mi ceri tu nu mi-a fost dat!

Eminescu surprindea exact diferenţierea în absolut a frumuseţilor relative întrupate şi Frumosul în sine, ca idee, devorator, dându-i în poem un conţinut profund filosofic: „…de câte ori voia să plece, îl înlănţuia minunata frumuseţă a fecioarei, ce nu se putea asemăna cu nimic; dar, tot timpul cât rămase la ea, fu mistuit de dorinţi neîndestulate. În cele din urmă, nu mai putu să rămâie acolo. Îşi aminti de tânăra lui nevastă în floarea vârstei, de strângerea ei de mână, de sărutarea, de îmbrăţişările ei, şi-l cuprinse dorul de soţia părăsită…" (*Miron şi frumoasa fără corp*)

Credem că volumul princeps ar fi cuprins 70 de poeme, dacă o coală tipografică, din cele 20 trimise la tipografie, nu s-ar fi rătăcit. Asta ar fi constituit un argument al împărţirii volumului în septade, structuri de câte şapte poeme (7×10 = 70), ce s-ar fi citit astfel pentru a căpăta coerenţa necesară.

În toate analizele ar trebui să ne bazăm pe textul din *ARJ* şi pe cel din *Dunărea,* la care se adăugă variantele din *Caiete,* din atât de cuprinzătorul şi epuizantul *laborator al gândirii poetice eminesciene.* Textul din *Dunărea* este prefaţat de un scurt comentariu, semnat A.D. (Alexandru G. Djuvara), pe care-l considerăm primul text critic publicat, referitor la poem. În oraşul Brăila s-a publicat pentru prima dată în ţară poemul *Luceafărul,* după ce în luna aprilie 1883 se publicase în *Almanahul Societăţii Studenţeşti „România Jună"* la Viena. Să reţinem şi faptul că în *Almanah,* conform datelor confirmate în documente, s-a păstrat ortografia autorului, că „ortografia originală s-a păstrat cu sfinţenie", ca şi „confruntarea celor două autografe – Eminescu, încorporate în alegoria reginei, Carmen Sylvei". (Cf. Perpessicius, *op. cit.*, II, p. 444.)

La Brăila, poemul *Luceafărul* este publicat de Alexandru G. Djuvara (A.D.), în nr. 12 din 25 iulie 1883 al ziarului *Dunărea,* ziar şi tipografie înfiinţate în anul 1838 de cărturarul Ioan Penescu. Tot Alexandru G. Djuvara va traduce poemul *Luceafărul* în limba franceză, înainte de traducerea lui în limba germană de către Mite Kremnitz (Marţi 25 Januarie/ 6 Fevr., 83, seara la Kremnitz, Mite reciteşte, „pusă la punct desigur", traducerea *Luceafărului* – cf. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, II –, ce va apărea în *Rumänische Dichtungen*, ediţia a II-a, în două locuri – Leipzig, Wilhelm Friedrich, şi, respectiv, Bonn, Emil Strauss).

Luceafărul este publicat la Brăila înainte de a fi publicat în revista Junimii, *Convorbiri Literare* (XVII, 5, 1 August 1883), care reia integral versiunea din *Almanah.* E posibil ca Al.G. Djuvara să fi preluat şi el poemul din *Almanahul* apărut la Viena şi să fi predat tipografiei fie un exemplar al publicaţiei studenţeşti, fie o transcriere proprie. Perpessicius considera că „singura versiune valabilă este cea a *Almanahului",* pe care o reproduce în ediţia sa critică, în vol. I, pp. 167-181.

Eminescu a cunoscut oraşul-port la Dunăre, unde fratele său, căpitanul Matei Eminovici, a lucrat şi locuit ceva timp. Mihai Eminescu a trecut de cel puţin două ori prin oraşul Brăila; prima dată cu trupa de teatru condusă de Iorgu Caragiale, în vara anului 1867, şi, a doua oară, în 1869, în drum spre Galaţi, cu trupa de teatru condusă de Mihail Pascaly. Este sigur, în afara discuţiilor care se vor fi purtat la Junimea, de la prima lectură a poemului în 1882, după ce Eminescu îl va fi citit aici, că aceasta este prima apreciere critică publicată într-o revistă.

Alexandru G. Djuvara (1858-1913), politician şi ministru de Externe român (1909-1910), om politic liberal, publicist şi orator de mare talent, a editat ziarele în limba franceză *L'Étoile Roumaine* şi *La Liberté Roumaine.* El îl cunoaşte pe Mihai Eminescu la Bucureşti, iar la moartea sa apare pe lista de subscripţie pentru înmormântare, cu suma de 60 de lei, imediat după Maiorescu.

Brăilenii cinstesc memoria poetului prin manifestări culturale sub genericul *Eminesciana*, ridicarea unui bust în parcul oraşului, realizarea unor expoziţii şi materiale filatelice etc. Ediţiile *Eminesciana,* ţinute fără întrerupere la Brăila, începând cu 1983, sunt un exemplu de omagiere a poetului care le-a vizitat oraşul şi unde s-a publicat, prima dată în ţară, poemul *Luceafărul.* Revista *Lui Eminescu*, editată aici, a devenit un important factor de cultură şi de exprimare a opiniilor privind opera eminesciană.

Publicarea poemului *Luceafărul* acum 140 de ani este un moment de referinţă în istoria literaturii române şi universale. Poemul impune prin armonia formei înalt estetice, dată de farmecul limbii române, prin adânca, profunda cugetare filosofică şi prin sensibilitatea înălţătoare a emoţiei, a trăirilor pe care le produce, deopotrivă, omului oarecare şi cărturarului, esteticianului şi filosofului.

Semn(al) de carte

Angela Dina-Moţăţăianu, *Ursuzisme. Prozopoeme,* Ed. Biscara, Bucureşti, 2023

Criticul Ionel Bota afirma despre un alt volum de *flash*-uri literare al scriitoarei Angela Dina-Moţăţăianu, *Povestiri atomice*, premiat în 2020: „Eul auctorial e în dialog febril cu acest suflet misterios al textelor, ...ceea ce rezultă depăşeşte stadiul unui simplu exerciţiu de scris sau al unui experiment literar". Remarca rămâne perfect valabilă şi pentru prozopoemele de faţă!

Apetenţa scriitoarei pentru transcenderea graniţei dintre proză şi poezie este întrecută doar de spiritul său ludic. Minievocările şi minimonologurile incriminează starea capacităţii contemplativ-reflexive a omului din prezent.

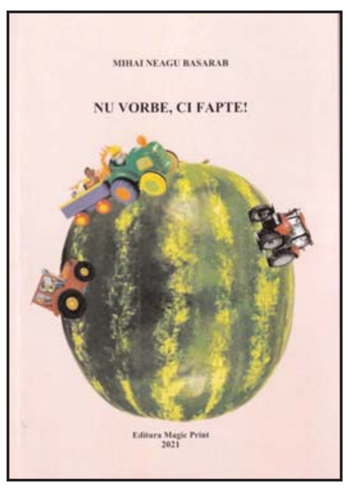
Citite cu glas tare, prozopoemele trec printr-un clivaj senzorial, alături de nuanţa de absurd auditiv, ivindu-se distinct şi efervescentul imaginar vizual al scriitoarei."

Fiecare dintre cele o sută de meditaţii lirice ne poate face să trecem printr-o succesiune de stări nebănuite ale propriului nostru sistem etic şi estetic. Căci, dacă ar fi să mă raportez la o altă afirmaţie a lui Ionel Bota despre scrierea Angelei Dina-Moţăţăianu, volumul de faţă probează la scară micro faptul că „omniscienţele eului său auctorial se mişcă între a fi, a trăi, a visa, a crea". (Sara Mina, pe coperta a patra)

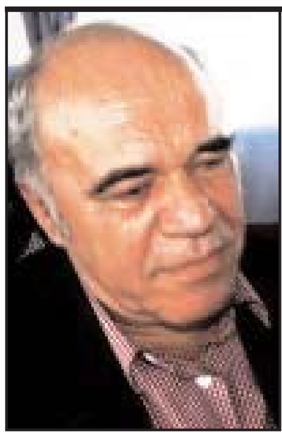
Mihai Neagu Basarab, *Nu vorbe, ci fapte!*, Ed. Magic Print, Oneşti, 2021

Mihai Neagu Basarab (n. 3 mai 1946 în Bucureşti, absolvent al Facultăţii de medicină, de profesie medic psihiatru) este un experimentator, în piese foarte scurte, de obicei într-un act, al teatrului absurdului, în descendenţă ionesciană şi beckettiană. Cu excepţia câtorva, (…) compunerile dramatice ale lui Mihai Neagu Basarab par a fi destinate mai degrabă cititorilor decât spectatorilor, prin dialectica concentrată de idei pe care o practică autorul, ca şi, aparent, lipsa lor de pitoresc. Aşa misogina *Laleaua galbenă* (1967) sau monologul dramatic *Profesorul şi restul lumii,* altă parabolă mizantropică, *Într-un spital* (1971)... Cea mai bună dintre toate prin chiar caracterul ei popular, ni se pare a fi piesa într-un act *Nu vorbe, ci fapte!* (1972), unde verva ironiei de sorginte Jarry sau Urmuz, asezonată pentru circumstanţe, atinge una din culmile ei şi indică în autor un posibil prozator cu totul remarcabil. Caragiale, de asemenea, se află în vederile lui. Căci în această mică piesă transformă în curată proză ceea ce numim prezentarea personajelor, acţiunea, decorul etc., textul dramatic propriu-zis fiind limitat la trei replici finale, foarte scurte, ca spre a sublinia ideea demagogică din titlu. (…) (Ion Rotaru, *O istorie a literaturii române*, volumul 3, Ed. Minerva, 1987, reluare pe coperta cărţii)

Urmuziana

Urmuz, înrâuriri antume şi postume

Florentin POPESCU

Deşi, cum se spune, a curs multă cerneală „critică“ şi „analitică“ pe marginea creaţiei urmuziene, a noutăţii şi primatului ei în avangarda românească şi europeană, cred că acum, la împlinirea a 140 de ani de la naşterea scriitorului şi la centenarul trecerii lui în eternitate, este util şi totodată interesant să zăbovim puţin şi asupra valului de imitatori, de epigoni ai săi ori (şi) asupra înrâuririi pe care stilul său a avut-o asupra unor scriitori încă din timpul vieţii acestuia, cu prelungiri până azi.

Motivaţia tuturor ecourilor şi înrâuririlor se află în cel puţin două cauze.

Ele ţin, pe de o parte, de dorinţa scriitorului român (ca de altfel şi a celorlalţi creatori de bunuri spirituale) de a avea succesul literar al lui Urmuz, iar, pe de alta, de o pornire cu rădăcini „istorice“ la noi: imitaţia. Aceasta a existat şi înainte de Urmuz şi după el. Şi mai există şi azi. Dacă cineva, vreodată, ar avea curiozitatea şi răbdarea de a studia fenomenul, ar constata că imitaţia la români este ceva aproape generalizat. În materie de literatură, imitaţia era sesizată, între alţii, încă de prin 1935, de un coleg şi prieten al lui Urmuz, poetul V. Voiculescu.

Dând un interviu, autorul *Poemelor cu îngeri* semnala, între altele, faptul că dacă în Occident e la modă un anume gen de poezie, cea a lacurilor, zice el, numaidecât barzii de la noi devin şi ei „lachişti“, forţând mâna destinului spre a deveni la fel de cunoscuţi precum confraţii lor de aiurea.

În ce-l priveşte pe Urmuz, recunoscut drept un înnoitor, un revoluţionar în literatură, apreciat ca atare atât de critica literară, cât şi de confraţi, acesta a reuşit (fără voia lui, fireşte) să stârnească un adevărat val de „urmuzieni“ încă de prin anii '20 ai veacului trecut. „Între ei – notează Paul Cernat în articolul pe care i-l consacră în *Dicţionarul general al literaturii române*, literele T-Z, ed. a II-a, Editura Univers enciclopedic, 2021, se numără Jacques G. Costin, autor în 1931 al unui volum, *Exerciţii pentru mâna dreaptă*, unde experienţa urmuziană cunoaşte o derivaţie existenţială şi ezoterică, F. Brunea (viitorul reporter F. Brunea Fox), Grigore Cugler (în microromanul fantezist din 1934 *Apunake şi alte fenomene,* dar şi în alte proze cu caracter comic experimental), Vasile Dobrian ş.a. În fapt, aproape toată proza primilor avangardişti români, inclusiv cea a lui Ion Vinea, Saşa Pană sau Ilarie Voronca, «urmuzianizează» într-o mai mare sau mai mică măsură.“

Este interesant de observat că, pe măsură ce anii au trecut de la moartea lui Urmuz şi până azi, fascinaţia operei lui nu numai că nu a încetat, ci, dimpotrivă, a cunoscut noi şi noi ipostaze, transfigurate artistic de la o generaţie la alta, din acest punct de vedere Urmuz rămânând de departe cel mai „influent“ avangardist, un fel de generator al multor înrâuriri literare. Poezia şi proza de la noi au evoluat pe multe paliere şi sub varii forme, de la o generaţie la alta, însă opera lui Urmuz, fără a se perima, a căpătat noi străluciri, viziunea şi maniera lui de a scrie au sporit numărul emulilor, fără ca ei să poată fi, totuşi, catalogaţi drept epigoni. O afirmă, între alţii, acelaşi Paul Cernat care, în locul amintit, mai notează: „...de la «generaţia războiului» (Iordan Chimet, Constant Tonegaru) la unii şaizecişti (Nichita Stănescu, Marin Sorescu) până la prozatorii Şcolii de la Târgovişte (Radu Petrescu, Mircea Horia Simionescu, Costache Olăreanu, mai puţin Alexandru George), de la «oniricii» Leonid Dimov, Vintilă Ivănceanu, Emil Brumaru sau ludicul Şerban Foarţă la optzecişti (Florin Iaru, Mircea Cărtărescu, Traian T. Coşovei) şi nouăzecişti (Cristian Popescu) şi la douămiişti, influenţa catalitică a acestui autor e majoră; textele sale au cunoscut zeci de ediţii, iar unele au fost puse în scenă, între alţii, de Tompa Gábor, David Esrig, Radu Macrinici... Schiţele şi nuvelele sale apar ca nişte mutanţi ai prozei foarte scurte ilustrate de I.L. Caragiale şi de moderni ca Al. Macedonski.“

Ciudată, imprevizibilă şi în orice caz mereu fascinantă este soarta unei opere literare în posteritatea autorului ei, dincolo de perenitatea ei (câtă există!) care o poate face nemuritoare.

Literatura română n-a dus niciodată lipsă de scrieri valoroase, care şi-au păstrat, nealterată de trecerea timpului ori de conjuncturi sociale, politice etc., valoarea şi mesajul peren valabil şi profund umanist, însă puţine dintre ele au văzut/au o înrâurire atât de puternică asupra scriitorilor care i-au urmat/îi urmează lui Urmuz.

Poate doar epigonii lui Eminescu să-l fi egalat. Dar aceia au rămas îngropaţi, dimpreună cu scrierile lor, în negura timpului, pe când Urmuz continuă să existe cu şi printre noi, nu prin epigoni şi nici prin pastişe pe marginea operei lui, ci prin creaţia unor confraţi ai săi, ca să-i numim aşa.

George Corbu, arhicunoscut poet, epigramist şi împătimit iubitor al operei urmuziene (pe care cred că a citit-o cu creionul în mână şi a adnotat-o pagină cu pagină) s-a înscris şi d-sa în şirul celor care, printr-o înţelegere *ad litteram,* în spirit şi literă a moştenirii avangardistului ivit pe lume la Curtea de Argeş, a cutezat să dea la iveală două cărţi (*Urmuzeu poetic. Epigrame în manieră absurdă,* Editura Tiparg, 2020, şi *Caragiale versus Urmuz,* Editura Leviathan, Bucureşti, 2023).

Cea dintâi este o ediţie revăzută şi adăugită a unui alt volum (*Corbigrame. Urmuzeu poetic. Epigrame în manieră absurdă,* Editura Paideia, Bucureşti, 2013). Volumul de acum (în versiune românească şi o versiune în limba franceză, aparţinând d-nei Paula Romanescu) conţine, transfigurate artistic şi subtil, texte despre care autorul a simţit nevoia să precizeze: „Epigrama absurdă este grefată pe una obişnuită în urma unei «operaţii chirurgicale» pe care o poate executa cu succes numai un familiar al genului. Voluptatea actului se suprapune «durerilor facerii», iar o astfel de creaţie poate fi rodul unei virtuozităţi exersate de posesorul unei certe măiestrii artistice.”

Că însuşi domnul George Corbu este „posesorul unei certe măiestrii artistice“ nu mai încape îndoială. Epigramele din cartea cu pricina sunt spumoase, pline de umor, cu poante şi sugestii neaşteptate, surprinzătoare.

La fel de incitantă, încărcată de miez, de aluzii şi de umor, concepută aidoma unui tratat de critică literară versificat, comparatist, elaborat într-o viziune originală, este şi cel de al doilea volum, *Caragiale versus Urmuz.* Cartea are o bătaie lungă, vizând „mofturi“ de pe vremea lui Caragiale, dar şi fapte nelalocul lor din imediata noastră vecinătate – prin aluzii mai mult sau mai puţin transparente, pe care cititorul inteligent, căruia i se adresează autorul, le percepe ca atare şi, fireşte, subscrie la ele.

Hazul de necaz, cum se zice, este subliniat încă din *Motto*-ul cărţii: „Mărire ţie, Caragiale,/ Şi ţie, bravule Urmuz,/ Români ce-aţi plămădit din jale/ Pe *homo humoristicus!“*

Urmează, de aci încolo, un adevărat spectacol, un fel de lung, dar deloc obositor sau plictisitor recital în care autorul se întrece pe sine. „Cum să nu rămâi mofluz/ Când, nedumerit, în cale,/ Dai tot timpul de Urmuz/ Deghizat în Caragiale?“ declară poetul, iar ceva mai încolo, aluziv la vremurile de azi, scrie: „Într-un circ «corect confuz»,/ Predispus la dandanale,/ Preşedinte-i Caragiale,/ Prim-ministru e Urmuz!” Ori – şi mai la obiect, sub un titlu ce elimină orice interpretare (*România la Centenarul Marii Uniri*) adaugă: „Dacă-ar vedea Caragiale/ Cum îi merge ţării sale,/ Cu Urmuz multiplicat,/ Ar simţi că-i războinat!“

În astfel de versuri, ca şi în altele (destule la număr) autorul stabileşte o legătură directă între umorul lui Caragiale şi cel al lui Urmuz, scriitorul care sub masca absurdului a surprins, ca nimeni altul, strâmbătatea şi lipsa de orânduială a lumii noastre şi, prin extrapolare, a celei universale. De aci şi lipsa de echivoc: „Unde eşti, Caragiale,/ Ce cu stilu-ţi ne-ai sedus?/ Dar răspunsul epocal e:/ În Urmuz!“ Totul se conjugă cu opţiunea autorului: „Nenea Iancule, matale,/ Humorist pilduitor,/ Rogu-te să-mi ieşi în cale/ Cu Urmuz, însoţitor!“

Scriam ceva mai sus că noul tom al d-lui George Corbu conţine şi unele aluzii sau trimiteri directe la realităţile de azi. Iată o mostră: „Să nu pară un abuz/ Aceste diplome normale:/ Mi-am dat licenţa în Urmuz/ Şi doctoratu-n Caragiale!“

Este adevărat, aci putem vedea şi o justificare a întregului demers editorial de acum, dar şi o trimitere – de ce nu? – la „diplomadiada“ ultimilor ani, răspândită ca un virus de la cele mai înalte vârfuri ale politicii şi până la straturile de jos ale societăţii.

Iată şi o constatare de ordin general, un loc în care „exegetul“ celor doi mari scriitori notează cu amărăciune: „Dincolo de Caragiale/ Şi chiar dincolo de-Urmuz,/ Universul slut, confuz,/ Şi-a ieşit din balamale!“ Şi, pe aceeaşi linie: „Trăim vremuri speciale:/ Universul e ursuz –/ Eu votez cu Caragiale,/ Restul lumii – cu Urmuz“. Şi încă: „Nici pe vremea lui Urmuz,/ Nici chiar pe-a lui Caragiale,/ Neamul meu – deloc ursuz –/ N-a trăit atâta jale!“, sau: „Orice-aţi spune de Urmuz/ Şi chiar de Caragiale,/ E ştacheta mult prea sus/ Pentru nişte mangafale!“

Cu o dexteritate demnă de remarcat şi totodată de invidiat, dl. George Corbu „exploatează“, ca să zicem aşa, cam toate rimele posibile pentru Urmuz, orânduindu-le în catrene ce conferă deliciu lecturii.

La dubla marcare a prezenţei lui Urmuz în cultura română (naşterea şi moartea), un poet, Romulus Sălăgean, ne oferă *Ultimele fabule închipuite ale lui Urmuz în imaginarul autorului* (Editura Eikon, Bucureşti, 2022).

Modelul cu „Ultimele... închipuite“ pare să fi fost V. Voiculescu, cu ale sale *Ultime sonete ale lui Shakespeare în traducere imaginară de...* (În treacăt fie spus, în urmă cu vreo cincisprezece ani, un alt poet, Vasile Preda, publica şi el *Ultimele sonete închipuite ale lui V. Voiculescu,* o carte care, din păcate, a trecut aproape neobservată. În fine...)

Că dl. Romulus Sălăgean este ceea ce cu un termen comun numim fan al lui Urmuz nu încape îndoială. Şi nu de azi de ieri, ci din urmă cu câţiva ani (*Absurdistan sau Tzara lui Urmuz,* 2000) – ceea ce cu volumul de acum îi acordă un plus de credit în ochii cititorului.

Dl. Romulus Sălăgean, scriitor cu destulă experienţă literară la activ, lasă dintru început impresia că ar fi un filolog căruia în pauza dintre două studii academice îi place să se joace cu vorbele, să ia cuvintele şi ca într-un puzzle să compună şi să recompună imagini şi întâmplări care de care mai neaşteptate, mai absurde şi mai ingenioase, din „piese“ pe care generosul Urmuz i le-ar fi pus la dispoziţie, ca şi cum i-ar fi zis: „Ia să vedem, acum, domnule, cum te descurci? Ce eşti în stare să faci?“

Şi cum autorul prezentelor fabule trăieşte într-o altă lume decât aceea a lui Urmuz, este firesc ca şi „temele, „ideile“, „subiectele“ să fie altele – de o actualitate incontestabilă şi totodată de un „absurdistan“ mereu şi în tot locul generator de literatură pentru cei înzestraţi cu harul de a o scrie.

Dl. Lucian Costache (el însuşi un expert în Urmuz), prefaţatorul cărţii de faţă, trece în revistă, ca să zicem aşa, temele volumului, iar simpla lor consemnare ne scuteşte de o selecţie, fie ea şi fugară, de titluri din carte.

„Ludicul, înţeles ca *joc cu cuvintele* – scrie d-sa –, e o dimensiune cultivată de autor, care produce maximă expresivitate a genului pe care-l cultivă, persiflare a unor aspecte altfel dramatice: comunismul, bolşevismul, dictatura, jagardelele, galinaceele, puşlamalele, miticii, ciripitorii, condeierii, moftangii, cacofoanele, sifonarii, rinocerii, politrucii, catindaţii, kagheboşii, jivinele, moscoviţii etc. etc. Citind doar titlurile fabulelor s-ar putea crea impresia unei revolte existenţiale, de evenimente trăite. Iniţial lucrurile stau ca atare, dar până la stabilirea *Moralei,* fabula îşi satisface caracteristicile genului: satira, ironia, umorul, absurdul unor situaţii, anecdoticul afabulatoriu.“

Fabulele d-lui Romulus Sălăgean pot fi, pe alocuri, interpretate şi ca pastişe după Urmuz. Nu ştim, însă, în ce măsură „şablonul“ la care se opreşte (cu acel „Cică...“ din incipitul textului) nu cumva poate duce la o anume monotonie prin repetiţia lui de o sută de ori. Credem că dacă Urmuz ar mai fi trăit ar fi propus şi alte neaşteptate şi surprinzătoare formule.

→

Dialoguri şi reflexii poetice

Ana DOBRE

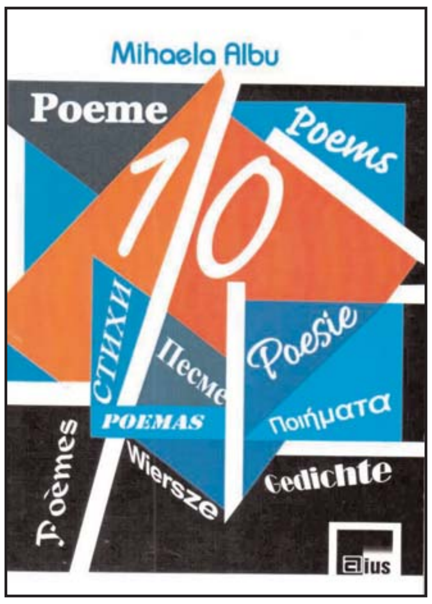
Sensibilitatea şi capacitatea de exprimare lirică, dincolo de preocupările de istorie şi critică literară, ale Mihaelei Albu, care-i solicitau, mai ales, acribia şi rigoarea raţiunii ordonatoare de idei şi situări concrete în tabloul literaturii române contemporane, se manifestă din plin şi cu surplus de ingeniozitate în volumul *10 Poeme* (Editura Aius, Craiova, 2020).

Sagacitatea, ştiinţa de a construi edificii literare trainice, evidente în studiile şi eseurile dedicate exilului românesc din perioada 1945-1989, se relevă şi în acest volum, conceput simfonic, cu o amplitudine a sentimentului care cucereşte şi spaţiile altor limbi – engleză, franceză, germană, greacă, italiană, polonă, rusă, sârbă, spaniolă.

Uvertura este constituită de cele zece poeme în limba română, concepute, în vibraţia ludic-gravă a postmodernismului, intra- şi inter-textual, ca dialoguri imaginare cu Gabriela Melinescu, Nichita Stănescu, Constanţa Buzea, Spiridon Popescu, Ilarie Voronca, Gheorghe Grigurcu, Fernando Pessoa, Rainer Maria Rilke, Dan Angelescu sau ca prelungiri ale unor sugestii, ecouri empatice ale unor stări, trăiri cu care poeta Mihaela Albu consonează, integrându-le modului propriu de a fi, de a simţi şi vibra în faţa universului promiţător al cuvântului. E un mod de a se vedea pe sine prin ceilalţi, de a se reflecta în oglinzile virtuale ale imaginarului poetic, de a găsi căi de intersectare, căci literatura, în general, poezia, în special, sunt modalităţi de cunoaştere şi de autocunoaştere. Esteticul, cu categoriile frumosului, nu poate fi conceput în afara eticului, cu categoriile de bine şi adevăr. De aceea, sinceritatea spunerii este maximă, apropie confesiunea de spovedanie. Scriind, asemenea lui F. Pessoa, poeta se dedublează, se multiplică, imaginând ipostaze virtuale, pe care le contemplă, le priveşte, le apropriază, în care îşi lasă semnele de gând, în speranţa rodirii în conştiinţa şi în sufletul celuilalt, cititorul posibil.

Prima poezie, *Îţi scriu...*, cu un motto din *Dulapurile de poezii* ale Gabrielei Melinescu, centrată pe tema relaţiei interumane şi a scriiturii, adoptă linia melodică a celeilalte, dar dezvoltă ideatica în felul său propriu. Nu influenţă modelatoare, ci catalitică, aceea care produce revelaţia şi conduce la descoperirea de sine, la revelaţia eului: „Îţi scriu, îţi scriu mereu scrisori –/ în gând. (...)// Scrisorile din gând/ sunt în versuri/ rostogolesc rime şi metafore romantice". Interiorizat, dialogul cu Gabriela Melinescu punctează şi coroborează idei şi stări, apropiindu-le în virtualitatea stării poetice: „*Te asigur:*/ Niciodată nu mă voi opri/ să-ţi scriu scrisori/ în gând// Ştiu că tu poţi să le citeşti// Ştiu/ că numai tu poţi depozita în casa ta/ *toate dulapurile de poezii*/ cu poezii/ nescrise vreodată/ dar totdeauna visate..."

La fel stau lucrurile în *O poveste neştiută,* cu punct de plecare în *Poveste sentimentală* a lui Nichita Stănescu. Mihaela Albu scrie, în ecoul poveştii lui Nichita, partitura propriei poveşti, lăsându-se atinsă de poeticitatea mesajului acestuia, fără a se pierde pe sine. Ecourile poveştii sentimentale au amprentă stilistică proprie, problematica, frământările, interogaţiile sunt ale poetei Mihaela Albu: „...mi-a trecut prin minte o întrebare:/ *care e distanţa de la postmodernism la kitsch?/* N-am întrebat/ Am dezbătut pe mai departe alte teorii// Ne îndepărtam tot mai mult de gândul nerostit/ Ţi-am recitat două versuri/ (nu ştiu de ce mi le-am amintit)/ *Ne privim tăcuţi luminaţi de-un mac/ Te cunosc de-o zi, te iubesc de-un veac..."* Consonantă tematic este poezia *Atelier de cuvinte,* cu ancoră în poezia lui Gh. Grigurcu, *Atelier,* centrată, acum, pe condiţia creatorului, a relaţiei cu cuvintele: „Cârmaciul îi oprea legănarea/ studia atent/ cantitatea de metaforă în poezie/ o trăgea apoi cu creionul/ uşor/ la ţărmul generos de hârtie."

Când, în *Întâlnire de taină,* se opreşte asupra stării poetice din *Numele răpit* al Constanţei Buzea, Mihaela Albu identifică starea eului, focalizând luminile pe senzaţia de gol pe care o resimte cealaltă, care, golită de suflet, se simte ca o peşteră, ca o scoică golită de perlele ei, ca o carcasă sub *gheţarul* întâmplărilor rele, în care celălalt, iubitul pierdut, a rămas doar un nume. Sentimentul vidului sufletesc este depăşit de Mihaela Albu, care umple prozodia cu universul poeziei, univers compensatoriu care poate răscumpăra o viaţă. Ea înţelege empatic şi *transportă* metaforic în această întâlnire de taină, propunând o modalitate de a depăşi temerile, stăpânindu-le prin puterea ficţiunii care reordonează şi dă sens vieţii: „Ne-am întâlnit/ la răscrucea dintre două străzi/ la conjuncţia dintre două anotimpuri// Străzile îşi schimbaseră numele..."

Dulapurile cu poezii se convertesc, în dialogul interiorizat cu Spiridon Popescu, în *lada cu îngeri*, identificând inefabilele odată cu aspiraţia îndătinată de a afla *cuvântul ce exprimă adevărul: „Naturalistul* suprem, el însuşi/ îi adusese *lada cu îngeri//* De atunci/ Poetul stă în dreapta Lui// şi caută/ tot caută/ Cuvântul/ *ca să exprime Adevărul/* neaşteptat/ nesperat/ întâmplat..."

Daţi-mi vin..., cu prelungirea ecoului poetic din *Ultimul poem* al lui F. Pessoa („Mai daţi-mi vin, căci viaţa nu e nimic"), creează sugestia unui dublet liric, pe ideea confruntării permanente dintre efemer şi peren, amplificate de ridicarea propriei existenţe la nivelul conştiinţei: „Aş bea cupa, aş goli paharul/ Aş dansa pe muzică de sfere/ Mi-aş căuta toţi îngerii/ Le-aş cere să mă ia de mână/ Să-mi desluşească ne-nţelesul/ şi... poate.../ răspunsul/ la Marea Întrebare/ a trecerii."

Tristeţile lui Ilarie Voronca îi inspiră două ipostazieri lirice în *Corabia I* şi *Corabia II.* Abisalul nichitian „tristeţea mea aude nenăscuţii câini pe nenăscuţii oameni cum îi latră", vibrează în tristeţea de început de secol XX a lui Ilarie Voronca – „aud cum creşte nelinişţea începutului de toamnă departe", ca proiecţie într-un viitor al neliniştii, ecou *auzit,* perceput de Mihaela Albu: „*Nelinişţea* tremură-n frunze, în aripi,/ în catargul îndreptat spre ţărm", care desenează propriul tablou liric, coroborat de nostalgia trecerii, sugerat prin metafora dinamică a corabiei: „Corabia se apropie de ţărm./ Pot să descriu vasul –/ dimensiune, formă şi aşa mai departe,/ dar cum să cuprind în cuvânt/ strigătul marinarului întors obosit?"

Expresionistul Rainer Maria Rilke este apropriat şi interiorizat prin ideatica din *Amintire* şi *Căci noi suntem doar coajă,* frunze rare, în *Necuprinsul.* Spaţiul infinitului cuprins cu mintea este conturat prin aglomerare de substantive, într-un eleatism ardent fără senzaţia heracliteană a curgerii dată de verbe: „Drum oarecare./ Îmi pare cunoscut...// Taina întâmplărilor nedesluşite/ împletită cu misterul lui «va urma»/ un întreg univers// În seara de iarnă/ poveştile sunt desprinse din miracol/ înainte şi înapoi/ distanţa: neştiutul." Când verbele se aglomerează: „Locuim într-o casă de sticlă/ peretele dinspre apus – opac/ dau să-i şterg întunericul/ încerc să privesc în zarea/ cu cărări abia ghicite/ privirea mi-e atrasă/ spre ţărmul rămas/ tot mai în urmă", senzaţia de mişcare pune în relief ideea ispitei, a tendinţei omului de a înainta, de a nu sta pe loc. Echilibrul celor două secvenţe este dat de meditaţia asupra vieţii şi a morţii: „*Coajă* sunt./ *Fructul, al firii miez,*/ vine din primul strigăt/ se împlineşte cu ultimul suspin.// Începutul – întregul cuprins în necuprinsul din faţă!"

Simetria componistică a celor zece poeme este dată de revenirea la simbolismul *dulapurilor* Gabrielei Melinescu, dublu reflectat şi în poezia lui Dan Angelescu, *şi ce dacă a apărut cartea*, prelungit în ideatică proprie în poezia *Dulapul din Muzeul Literaturii.* Dulapurile cu sentimente, cu trăiri, stări, transfigurate, transcend realul, produc catharsis-ul şi devin stări poetice sublimate în cuvântul-metaforă individualizatoare, deopotrivă, plasticizantă şi revelatorie.

Aerul polemic se instalează în/prin opţiunea poetei pentru poezia vie, poezia care să invadeze lumea: „...uşile dulapurilor s-ar deschide/ prin încăperi ar putea dansa împreună/ în deplină armonie/ sonete cu catrene, haiku-uri cu balade/ trena clasicelor epitete ar atinge/ în treacăt/ avangardiste versuri", şi s-o conştientizeze asupra dimensiunii spiritualităţii. Acel cineva numit prin pronumele nehotărât: „Cineva, cândva, poate va deschide/ toate dulapurile/ din muzee/ şi uşile muzeelor// ar da drumul Poeziei să umble prin lume/ să cumpere oameni/ să cumpere îngeri care să caute oameni", poate fi chiar poeta Mihaela Albu, cea care crede în poezie şi care, contrar lui Platon, îl vrea pe poet înapoi în cetate: „De dincolo de lume/ Poeţii şi-ar contempla cărţile în vitrine. (...)// Din când în când un muritor/ s-ar visa poet".

Poeta Mihaela Albu este cea care deschide colivia şi o lasă să zboare în lume pentru a ajunge la toţi cei însetaţi de ea, de ideal.

Oricum am lua lucrurile şi oricum am eticheta fabulele d-lui Romulus Sălăgean, ele rămân un exerciţiu de virtuozitate poetică în care au fost „puse la bătaie" situaţii absurde şi un întreg dicţionar de nume inventate.

Toate, luate în ansamblu, alcătuiesc un spaţiu în care totul pare a fi posibil. Ca la Urmuz.

Când fabula ca specie literară părea să-şi fi încheiat existenţa ei milenară, iată că prin acest volum asistăm la revigorarea ei în straie noi, mesaje şi personaje noi – fapt cu totul remarcabil.

După primii o sută de ani de eternitate, lui Urmuz i-a fost dat să revină în rândul concitadinilor – printr-o piesă de teatru, *Urmuz,* de Valeriu Butulescu, prezentată în premieră la Centrul Cultural „G. Topîrceanu" din Curtea de Argeş, în interpretarea unui grup de actori de la Teatrul „Al. Davila" din Piteşti.

Deşi nu sunt opere beletristice în înţelesul strict al termenului, adică scrieri inspirate, ca stil şi manieră (înrâurite), de Urmuz, nu pot fi în niciun caz trecute cu vederea monografia în două volume *Urmuz sau despre paradox* (Editura Tiparg, 2020) a dlui Lucian Costache şi volumul *Urmuz 140 – 100, Simpozion Internaţional*, 17-19 martie 2023, Curtea de Argeş, România (Editura Tiparg, 2023), care încununează eforturile de valorificare, sub toate aspectele, a operei şi personalităţii celui mai mare avangardist român, scriitor de anvergură internaţională, deschizător de drumuri noi în literatura naţională. Volum masiv (aproape 400 de pagini, format academic), acest op cuprinde comunicările ştiinţifice semnate de cercetători şi istorici literari, scriitori, traducători, publicişti din România, Moldova, Croaţia, Italia, Franţa, SUA.

În foarte concisa prefaţă a cărţii, dl. Gheorghe Păun precizează:

„Cu prilejul Simpozionului au avut loc trei importante evenimente tematice:

1. O expoziţie internaţională de portrete, *Urmuz văzut de graficienii lumii,* organizată – de la invitarea graficienilor la selectarea lucrărilor şi editarea volumului aferent – de dl. Nicolae Ioniţă, Ploieşti, sub egida Muzeului Literaturii Române din Bucureşti, Bibliotecii Academiei Române şi Uniunii Ziariştilor Profesionişti din România. Apar în album peste 180 de lucrări, de tot atâţia graficieni din 60 de ţări ale lumii.

2. Reprezentarea, pe scena Centrului de Cultură şi Arte „George Topîrceanu" din Curtea de Argeş, a piesei *Urmuz,* de Valeriu Butulescu, în interpretarea Teatrului „Al. Davila" din Piteşti.

3. Prezentarea timbrului şi completului poştal Urmuz, dedicate filateliştilor, şi a albumului *Pe Argeş în Sus. De la Meşterul Manole la Urmuz*, iniţiativă a Consiliului Judeţean Argeş, pusă în practică de Romfilatelia, Bucureşti."

Cărţi şi autori

Reactualizarea ontologică a „mitului Eminescu”

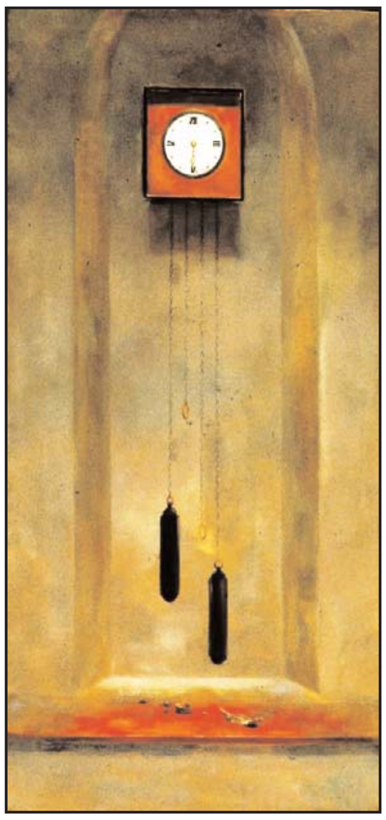
Florian COPCEA

Unul dintre eruditii culturii naţionale, Zenovie Cârlugea, în vastul/solidul său studiu *Mihai Eminescu – dicţionar esenţial. Oameni din viaţa lui* (Editura TipoMoldova, 2019), reuşeşte să pună la temelia istoriei literare româneşti o „ipostaziere poliedrică şi multirelaţională” a complexului, grandiosului şi paradigmaticului *mit Eminescu.* Spirit al sintezei, cercetătorul Zenovie Cârlugea se angajează într-un demers spectacular-substanţial de reflecţie şi de reconsiderare a celui mai inconfundabil fenomen literar românesc care, să fie clar, a salvat şi consfinţit esenţial identitatea şi fiinţa miraculoasă a neamului în mijlocul căruia a apărut şi s-a dezvoltat. Proiectul istoricului literar Zenovie Cârlugea, din perspectivă palimsestic-caleidoscopică, se adaugă riguros continuării celui al eminescologului Mihai Cimpoi – *Mihai Eminescu. Dicţionar enciclopedic* (Editura Gunivas, Chişinău, 2013), contribuind astfel atât la reificarea/reversibilitatea, cât şi la descifrarea „enigmei lui Eminescu” (Rosa de Conte, *Eminescu sau despre Absolut,* Cluj-Napoca, 1990).

Fire vizionară, exegetul are meritul de a grăbi şi legitima necesitatea antropologică de identificare a noi, sintagmatice dimensiuni biobibliografice ale Marelui Poet. Analogia cu Mihai Cimpoi, care este de părere că „unghiurile exegetice, mereu înnoite, determină (în cazul lui Mihai Eminescu – n.n.) o renunţare categorică la vechile şabloane interpretative”, nu este deloc forţată. Ne bazăm, trăgând această concluzie, pe convingerea lui Zenovie Cârlugea că numai în anumite „oglinzi ale alterităţii” „personalitatea lui Eminescu se reflectă, dincoace de o mitizare care a lucrat spornic şi, mai ales, dincolo de imaginarul specios din anumite construcţii exegetice, cu întregul freamătul mundan şi epidermic al fiinţei omeneşti, cu preferinţele, cutumele, angoasele, complexele, reacţiile, implicările şi evitările, atragerile şi respingerile, dar mai ales cu iluziile uitătoare de sine şi deziluziile amarelor regăsiri de sine”. Se poate chiar avansa ideea că reconstituirea metodică a „lumii lui Eminescu”, de către cel din urmă, printr-un altfel de construct memorialistic, contribuie fundamental „la rotunjirea mitului privind Omul în manifestări şi implicări contigente”. Manifestarea de către Zenovie Cârlugea a unei persuasiuni temeinice, deliberative, tematice, transcende contextul istoric al contestării actualităţii celui care metamorfozează şi înnobilează „realitatea realului” (Nietzsche). „Eminescu, constata Svetlana Paleologu-Matta (*Eminescu şi abisul ontologic,* Editura Augusta, 2007), atinge tonalităţi şi armonii înalte, care se află în noi, dar pe care va trebui să le descoperim”. De la acest deziderat porneşte Zenovie Cârlugea în întreprinderea sa de a evoca critic vremurile şi oamenii care l-au înconjurat pe Mihai Eminescu, cu care acesta a intrat meteoric în contact, astfel încât să desluşim mai bine splendoarea chipului său fizic, spiritual şi moral, dar şi înţelesurile unui inegalabil „poet naţional” (G. Călinescu) în care, stabileşte Z. Cârlugea, sălăşluia deopotrivă o conştiinţă de român adevărat şi una de artist genial, de reformator al Poeziei şi deschizător de epocă literară.

Reflecţiile impozantului autor al *dicţionarului* în discuţie ilustrează mai mult decât capacitatea deosebită a unui intelectual-elitist de a genera un pretext de revizuire a „cestiunii lui Eminescu” şi de a putea răspunde fără echivoc întrebării (consacrată deja de Adrian Dinu Rachieru în *Eminescu după Eminescu,* Editura Augusta, 2009): „Ce facem cu/din Eminescu?”, imperativele menţinerii culturii române atât de şubrezită de ostilii, aberanţii săi detractori de serviciu, ca să-l cităm pe Eugen Simion.

Fără a urma vreun model în construcţia amplei lucrări, fără a experimenta, istoricul literar Zenovie Cârlugea, cu un pronunţat caracter enciclopedic, defineşte „organicist” şi programatic, pe de o parte, fenomenologia sacră a „mitului Eminescu”, pe de altă parte, modelul cultural pe care acesta l-a impus din „zilele de-aur a scripturilor române” până în această perioadă plină de fantasmagorii, tensiuni şi absurdităţi de tot felul cu care suntem contemporani. Fixând clar ideea definitorie că orice mecanism al actului de creaţie pune în valoare intrinsecă arhetipuri monografice indubitabile, el sublimează statuia *demiurgului Eminescu.* Incursiunea exegetică a distinsului cercetător în istoria literară românească în devenire, deopotrivă intertextuală şi raţională, marcată de apariţia providenţială a celui „mai important mit cultural românesc” (T. Codreanu), a devenit, dincolo de un fascinant excurs documentar, un test al culturii. El îmbogăţeşte, aplicativ şi epistemologic, bibliografia eminesciană cu schiţe de portrete literare realizate cu o înaltă rigoare ştiinţifică, cu personalităţi celebre şi minore, cu figuri şi figurine care, într-un fel sau altul, au influenţat existenţa poetului.

Echilibrat în judecăţi, căutând în tainicul univers în care s-a format şi a evoluat M. Eminescu repere biografice necunoscute sau laconic exploatate, exegetul, autoritate de marcă în istoria literaturii, conferă travaliului său estetic un stil original, astfel fiind rezolvate o serie de dileme sau luând naştere alte provocări de receptare *altcumva* a vieţii acestuia, de evidenţiere, dacă vreţi, a unor „trăsături şi linii umane pe care mulţi aşa-zişi confraţi nu le-au văzut sau le-au ignorant de-a dreptul”, evident, atunci când s-au aplecat să decripteze opera sau să elucideze enigmatica biografie a „românului absolut” (P. Ţuţea).

Privită din acest unghi, lucrarea *Eminescu – dicţionar esenţial. Oameni din viaţa lui* se dovedeşte a fi o preţioasă bancă de informaţii care consolidează bazele *mitului culturii române – Eminescu*. Fără complexe şi inhibări, eseistul valorifică memorabil, şi iconografic îndrăznim să afirmăm, cu precizie caracteriologică, biografiile a peste 200 de personalităţi celebre sau nu, intrate, în pofida trecerii timpului sau a dezinteresului nostru bolnăvicios de a ne ignora înaintaşii, în palmaresul literaturii române: Vasile Alecsandri, Tudor Arghezi, Ion Luca Caragiale, Ion Creangă, Regina Elisabeta, Nicu Gane, B.P. Hasdeu, Nicolae Iorga, Mihail Kogălniceanu, Alexandru Macedonski, Titu Maiorescu, Veronica Micle, Iacob Negruzzi, Aron Pumnul, Ion Heliade Rădulescu, Ioan Slavici, Elena Văcărescu, Alexandru Vlahuţă, Iosif Vulcan, A.D. Xenopol ş.a.m.d. Privirea profundă şi iscoditoare, animată de spirit critic şi istoric, a lui Zenovie Cârlugea, este concentrată, observăm, cu predilecţie, asupra spiritelor care formează/tezaurizează panteonul culturii române. Declicul hermeneutic al hagiografului, focalizat pe arhitectura unui „univers în semicerc” (G. Călinescu), reconstruieşte istoria unui timp ascuns, trecând peste obstacole, animozităţi şi nebuloase dificil de interpretat. Deşi „este greu să scrii istoria unei literaturi naţionale, ca artă, când întreg cadrul te ispiteşte să faci referiri esenţialmente neliterare, să te dedai la speculaţii despre etica şi despre caracteristicile naţionale care n-au aproape nimic de-a face cu arta literaturii” (René Wellek), Zenovie Cârlugea, fără să ia în seamă avertismentul, îşi asumă cu luciditate avatarul creaţiei (acesta revendicat de la Mihai Cimpoi) şi, cu gest iconoclast, aparent fragmentar, investeşte, fără somaţie, în mitogeneza spiritualităţii româneşti.

Pe această direcţie se poate susţine că exegetul nu operează cu idei de-a gata, ci tratează incisiv, prin prisma analizei amănunţite a vieţii şi operelor *oamenilor din viaţa lui Eminescu,* elementele şi trăsăturile reale ale acestora care, subliniază, au complicat „portretul personalităţii lui Eminescu cu aproximări şi aluvionări de tot felul, haşurând fie tezist şi romanţios, fie prin naive şi inconştiente abuzări, faţete ale condiţiei biografice”.

Şirul persoanelor prezentate în dicţionar, destul de impunător şi semnificativ, nu urmează ordinea cronologică a momentului narativ în care au interacţionat, pe lungă sau scurtă durată, cu Mihai Eminescu, autorul preferând să-i menţioneze, desigur pentru a respecta rigurozitatea reclamată/impusă de elaborarea lucrării, în ordine alfabetică (criteriu obligatoriu în conceperea unui astfel de tip de lucrare enciclopedică), ceea ce îi sporeşte importanţa, relevanţa şi utilitatea. Este locul să tragem o linie de demarcaţie clară între modelele de biografie eminesciană în vogă în secolele XIX şi XX şi modelul propus de Zenovie Cârlugea care, printr-o asiduă documentare, cum se explică, a ilustrat „un portret moral, intelectual şi artistic incomparabil, uşor de întrevăzut în «catagrafierea» de faţă a «oamenilor din viaţa lui»”. Fără a-i aduce vreun reproş, suntem de părere că ar fi trebuit să fi insistat cu mai multe amănunte asupra împrejurărilor în care aceştia l-au cunoscut pe „omul deplin al culturii româneşti” (C. Noica).

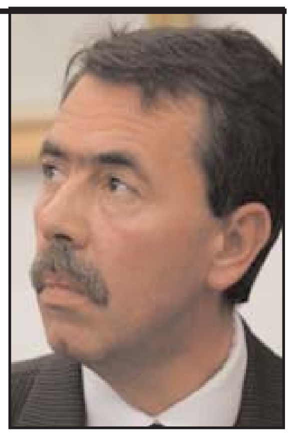
Punctul iradiant al exegezei *Mihai Eminescu – dicţionar esenţial. Oameni din viaţa lui* constă în învederarea aproape sintetică şi integralistă (absenţa unor nume din anturajul poetului nu este în măsură să-i scadă din valoare) a generaţiilor de literaţi întemeietori, mai mult sau mai puţin, ai geografiei literare româneşti. Nu încap dubii, întreprinderea lui Zenovie Cârlugea a modernizat parametrii istoriei literare prin utilizarea noilor metode de investigaţie ontologică şi de ierarhizare a valorilor clasice, anticipând, în chip programatic, mutaţii generoase, paradigmatice în istoria literaturii române.

Manifestarea spiritului mito-istoric al lui Zenovie Cârlugea se produce reductiv, prin recul, deschizând actul interpretării spre idei, ipoteze şi concepte proprii care servesc direct la conceptualizarea spirituală a *mitului eminescian.* Aşadar, criticul literar reface imaginea unui *altfel de Eminescu,* pe cât de ritualizat pe atât de contestat şi relativizat, acoperind goluri şi fisuri exegetice. Adrian Dinu Rachieru (*op. cit.*) este de părere că „o istorie a eminescologiei, mereu ademenitoare, obligă la chestionarea acestui pachet problematic/problematizant, fără a ne slei curiozitatea”. Cum se vedea Eminescu pe sine însuţi?, se întreabă teoreticianul A.D. Rachieru, şi continuă: Cum l-au primit şi l-au privit contemporanii, de la Iosif Vulcan la Titu Maiorescu? Şi, în fine, cum îl receptăm noi azi, la noua vârstă a eminescologiei, aflată, se zice, în impas?

Din fericire, cercetările de o viziune amplă iniţiate aristotelic de Zenovie Cârlugea, de extracţie lovinesciană, răspund, explicabil şi justificabil, acestor întrebări, să le calificăm – de tranziţie, în speranţa că va exista, totuşi, în viitor, o unitate de opinii, un flux ontologic şi epistemologic unanim în receptare lui Mihai Eminescu şi în recuperarea contingentă a unor scriitori canonici, dar uitaţi în sertarele clasice ale culturii naţionale. Tocmai de aceea considerăm că temerara, moderna, minuţioasa, argumentativa analiză metodică a criticului, desigur, supusă ordinii ştiinţifice, satisface cerinţele postulatului sugerat de Eugen Simion la un eveniment consacrat celor 125 de ani de la moartea poetului: „Cei care se supără pe poporul român, se supără pe Eminescu. Este şi aceasta o dovadă că este un poet care ne exprimă. Şi ne regăsim nu numai în poezia lui, ci şi în proza lui, o proză romantică. Ne regăsim în articole politice. Ce greşeală fac unii când contestă articolele politice ale lui Eminescu!”

→

Confesiunile unui fin literat

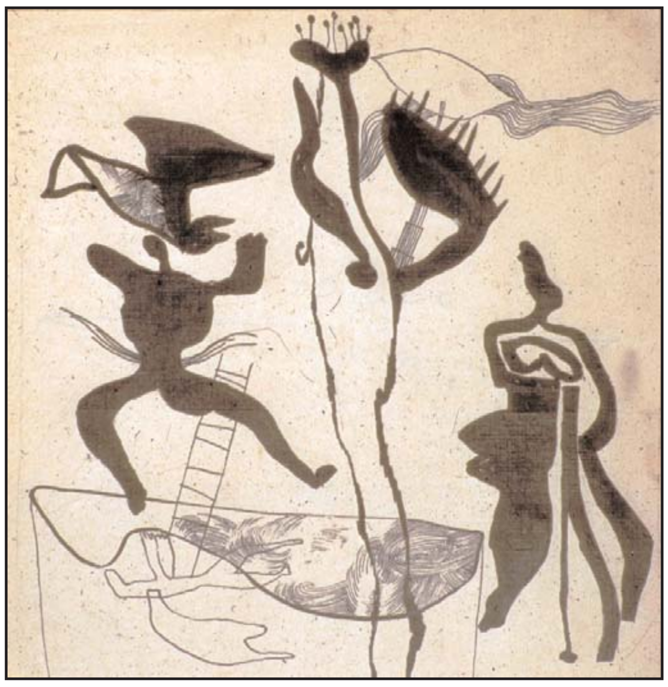
Marcel LUCACIU

Dincolo de literatura propriu-zisă, rostul lecturii jurnalelor, memoriilor, amintirilor şi interviurilor este acela de a reconstitui spiritul viu al epocii şi, nu în ultimul rând, acela de a pătrunde în laboratorul de creaţie al unor scriitori, cel mai adesea, solitari şi hipersensibili. Unul dintre aceştia este incomodul, pasionalul şi ultralucidul Camil Petrescu, poet, dramaturg, prozator, publicist şi eseist ce s-a remarcat, în epoca interbelică, prin inteligenţa tăioasă, prin sinceritatea lipsită de menajamente şi – mai ales – prin nonconformismul şi originalitatea principiilor sale estetice.

Aurel Sasu şi Mariana Vartic au reunit, într-o carte monumentală (*Romanul românesc în interviuri,* vol. I-IV, Editura Minerva, 1985-1991) o serie de interviuri culese din presa vremii. Camil Petrescu se află, aşa cum era şi firesc, alături de numeroase alte nume ilustre ale scrisului românesc: Liviu Rebreanu, Mihail Sadoveanu, Mircea Eliade, Marin Preda, Augustin Buzura, Nicolae Breban etc. Din răspunsurile la multitudinea întrebărilor adresate de ziarişti, le-am selectat doar pe acelea menite să pună în lumină realizările literare şi personalitatea intransigentului scriitor.

O întrebare, pe cât de simplă, pe atât de incitantă pentru orice autor este şi aceasta: *Cum scrieţi?* Iar răspunsul celui care „a văzut idei" nu s-a lăsat mult aşteptat: „Nu ştiu dacă are importanţă lucrul acesta, căci eu cred că un interviu nu are numai scopul unei autobiografii, ci mai mult prilejul unei profesiuni de credinţă exprimate lapidar şi sintetic (…). Dar, în sfârşit, (…) pot spune că timpul joacă un rol foarte precis în modul meu de a scrie. N-am publicat, de pildă, niciodată o poezie pe care să n-o fi cercetat cel puţin timp de doi ani, de trei ani, de asemenea. Asta din cauză că n-am nicio încredere în prima versiune, în care predomină pasiunea. E necesar acest timp pentru ca să pot vedea de la distanţă această primă şi subiectivă versiune. E necesar acest timp pentru a o echilibra şi obiectiva." (*Romanul românesc în interviuri*, volumul II, partea II, p. 784-785)

Chiar dacă a cochetat, la început, cu poezia, combatantul din Primul Război Mondial a fost, înainte de toate, un romancier modern ce a manifestat unele rezerve faţă de Balzac şi Tolstoi, recunoscând, în schimb, geniul unui singur prozator, Marcel Proust, pe care l-a admirat, permanent, pentru celebrul şi grandiosul roman *În căutarea timpului pierdut.* Ceea ce nu înseamnă că publicistul redutabil care susţinea, printre altele, cauza *muncitorului intelectual,* a rămas la stadiul discipolului umil ori că n-a avut propriile lui convingeri de neclintit. Esenţială, în acest sens, ni se pare concepţia lui Camil Petrescu despre roman ori despre artă şi credem că numai dintr-o asemenea perspectivă ar trebui privită şi înţeleasă, atât proza, cât şi dramaturgia sa: „Romanul nu poate fi decât o întâmplare cu oameni excepţionali. Ciocnirile între cotigi n-au nicio importanţă, cele dintre maşinile mari, dintre locomotive zguduie. Romanul trebuie să meargă în profunzimile psihicului, adică să meargă, în ambele direcţii, până la semnificaţie. Cu alte cuvinte, să aibă substanţă." (*ibidem*, p. 817) sau: „Pentru mine, arta stă sub zodia conştiinţei şi conştiinţa e în funcţie de personalitate" (*ibidem*, p. 794). Sunt principii de estetică pe care autorul le va transfigura odată cu primul său roman, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* (1930); un roman prodigios, la a cărui apariţie unii critici literari s-au grăbit să denunţe lipsa de legătură între cele două mari părţi, considerând că ele ar putea fi – tot atât de bine – două romane independente. Evident, o eroare similară cu aceea a unui jurnalist ce dorea să afle, neapărat, „cheia" romanului şi corespondenţii reali ai personajelor. Spre deosebire de Gustave Flaubert, care n-a ezitat să mărturisească: „Madame Bovary c'est moi!", lui Camil Petrescu îi displac astfel de supoziţii şi ţine să precizeze cu fermitate: „Gheorghidiu nu sunt eu; de altfel, n-am fost niciodată însurat. Romanul n-are nicio cheie, dar aproape toate gesturile, dacă vrei şi cele mai multe incidente sunt culese din mediul în care am trăit şi asta duce la confuzii între cunoscuţi şi prieteni. Toate incidentele sunt aproape autentice, dar sunt altfel organizate decât au fost ele prezentate de realitate. Eroii mei nu sunt fotografii după natură. Structura sufletească a fiecăruia este o rezultantă a structurii lor sufleteşti, a mai multor persoane; nu spun că eu m-am exclus" (*ibidem*, p. 797).

Astfel, mult discutata problemă a raportului realitate-ficţiune este, oarecum, elucidată, cel puţin în privinţa acestui prim mare roman. În fond, e o problemă asupra căreia prozatorul va reveni, deseori, menţionând, printre altele, că un punct de plecare în elaborarea celei de-a doua părţi a romanului *Ultima noapte de dragoste…* l-au reprezentat traumatizanta experienţă a frontului şi mărturiile lui Norton Cru: „Mi s-a părut o monstruozitate artistică să povestesc un război abstract sau chiar nelocalizat numai. În privinţa aceasta, reproşul pe care Norton Cru îl face lui Remarque mi se pare cu adevărat capital. Prin urmare, am împrumutat celui care povesteşte la persoana I romanul toate notele mele de război, cu foarte mici modificări de amănunte, menite să evite situaţiile gingaşe. Am păstrat chiar cea mai mare parte din numele autentice. Dar trebuie să precizăm că aceasta e valabil numai pentru volumul doi, care are drept cadru războiul. Volumul întâi (…) e însă în întregime, absolut în întregime, ficţiune" (*ibidem*, p. 793). Interesant este faptul că semnatarul *Tezelor şi antitezelor* respinge, totuşi, presupusa influenţă a lui Proust în privinţa monologului interior, arătând că a recurs la acesta „numai dintr-un fel de repulsie de a reda la persoana a treia gânduri de esenţă intimă" (*ibidem*, p. 794-795).

La cel de-al doilea mare roman (*Patul lui Procust,* 1933), Camil Petrescu scria încă din anul 1928, adunând, cu timpul, un număr mare de note, fişe, reviste de modă, reviste vechi, gazete de specialitate necesare (după propria-i mărturisire) redării fidele a vestimentaţiei personajelor şi descrierii cât mai exacte a mobilierelor. Pe lângă noianul de fişe, adevărate „dosare de existenţă" ce lasă impresia că scriitorul e un alt procuror (căci, în esenţă, „fiecare personaj îşi are cazierul şi mapa sa"), un moment întrucâtva subsidiar în arhitectonica romanului l-a constituit întâlnirea cu „eleva de conservator", elevă ce i-a arătat prozatorului „scrisorile celor care o iubesc". Suspicios şi circumspect din fire, Camil Petrescu ne avertizează: „E de prisos să spun că această elevă de conservator nu are totuşi alte elemente în compoziţia eroinei romanului meu de care diferă total" (*ibidem*, p. 816). Cealaltă protagonistă, doamna T., se pare că a existat în realitate şi a scris delicatele epistole, „modificate mult" de autor. Paradoxal, Camil Petrescu refuză sintagma „roman de analiză", atunci când e vorba de *Patul lui Procust,* considerându-l „un roman substanţial, în sensul unei reconstruiri prin cunoaştere"; un roman străbătut de „sentimentul metafizic al existenţei" (*ibidem*, p. 811).

Referitor la modalităţile de a scrie un roman, Camil Petrescu precizează: „Sunt unii literaţi care încep cu începutul, continuă cu mijlocul şi – când au ajuns la capăt – pun *fine* şi gata, au sfârşit romanul. Pe urmă îl predau direct şi cu beatitudine tipografiei. Să numim tehnica asta, a tricotajului. Ştii cum se face un pulover? Odată lucrul început jos, urcă spre gât şi se încheie cu mâneca (…). Mărturisesc, nu pot să folosesc această tehnică a tricotajului." Refuzând să adere la o asemenea tehnică, scriitorul subliniază necesitatea unui număr de corecturi succesive, fiecare cu o menire precisă, regretând faptul că niciodată timpul nu i-a permis să efectueze toate corecturile ce se impuneau de la sine: „Întâia constă în adăugarea episoadelor menite să fixeze caracterele; această operaţie dublează manuscrisul. A doua corectură e sortită să adâncească momentele de interpretare psihologică. A treia corectură urmăreşte numai adăugarea elementelor care caracterizează atmosfera. A patra corectură urmăreşte tranziţiile. A cincea are de scop să pieptene frazele şi să lămurească nuanţele, realizând o cât mai mare expresivitate şi – fireşte – mai sunt necesare încă două corecturi normale" (*ibidem*, p. 807).

Fiind convins că „artistul ce se ţine departe de treburile publice este un laş ori un învins dezamăgit", din *Cetatea literară,* de pe meterezele căreia a luptat până în ultima clipă, războinicul noocrat a aruncat, în permanenţă, săgeţi împotriva imposturii, a mediocrităţii şi a blazării sociale. Când a obosit, după *Săptămâna muncii intelectuale şi artistice*, s-a retras în *Turnul de fildeş,* dar n-a capitulat. A continuat să lucreze la proiectele lui literare şi, mai apoi, filosofice.

Uşor atinse de patina vremii şi, poate, tocmai de aceea, cuceritoare prin eleganţa şi sobrietatea rostirii lor, confesiunile lui Camil Petrescu probează o viaţă interioară vulcanică, o rarisimă acribie şi orgolioasă meticulozitate, o supleţe a limbajului specifică numai unui fin literat.

Toate aceste puncte de vedere sunt definitorii pentru „sanctificarea" autorului *Luceafărului* într-o monumentală, iconografică lucrare cum se dovedeşte a fi exegeza *Eminescu – dicţionar esenţial. Oameni din viaţa lui.* În complexitatea şi vastitatea ei, aceasta este, la urma urmei, proiecţia magică a unei gândiri meşteşugite, intuitive, pusă inspirat, de la început, să interfereze, sub semnul sacrului, spiritele, textele şi senzorialitatea lucrurilor în jocul oglinzii (în care realitatea devine profund spiritualizată) şi să creeze cititorului privilegiul de a pătrunde în existenţa fiinţială a miturilor care au străbătut epoca istorică a lui Mihai Eminescu. Eseistul este un generator de veritabile „imagini" al căror sens, după prof. Nicolae Georgescu, nu mai este „scoaterea lui Eminescu din contextul său istoric şi privirea lui în sine", ci „readucerea lui Eminescu în lumea lui", potenţând astfel interesul funciar al românilor de a apăra şi respecta cu orice risc simbolul. Odată cu accesul nostru la *epoca Eminescu,* graţie lui Zenovie Cârlugea, avem marea şansă de a recupera, optimişti, esenţele ei spirituale şi mitice identificate în actele trăitoare ale unor figuri istorice dintr-un *timp retrăit,* în desfăşurare, care, vrea sau nu vrea careva, readuce *centrul de gravitaţie al culturii româneşti* într-un punct universal, contemporan. În concluzie, *Eminescu – dicţionar esenţial. Oameni din viaţa lui* este panorama *cu rost* a unei istorii literare deschise, „la răspântie" (M. Cimpoi), care ne vorbeşte despre identitatea limbii şi a literaturii române. Ideile lui Zenovie Cârlugea, discursul său metacritic, expuse intelectualmente, cu precizie de bijutier în pagini mai mult decât savuroase, stabilesc o conexiune fenomenologică între un trecut dominat de isterii literar-istorice paradigmatice şi o contemporaneitate, paradoxal, în delir. Este clar pentru toată lumea, „Eminescu a fost, aparent, romantic – ultimul mare romantic al Europei – de fapt, primul şi unicul care a realizat în cadrul istoric al spaţiului românesc dimensiunea ontologică" (Svetlana Paleologu-Matta, *op. cit.*). Acesta este, presupunem, şi crezul după care s-a ghidat Zenovie Cârlugea în conceperea programaticului său studiu, temeinic şi fundamental pentru istoria şi literatura română.

La pas prin satul global

De la Paris la Răşinari, pe urmele umbrelor-lumini (II)

Paula ROMANESCU

Între timp, a apărut, venind din oraş, şi Marie France. Avea un aer sever, circumspect: *ce acritură neocomunistă s-a mai fofilat pe aici?,* părea a glăsui privirea ei, luând-o aproape în primire din ochi pe Rodica, toată numai zâmbet.

Cred că nou-venitei îi era foame. La fel de nervoasă sunt şi eu când mi-e foame.

Era deci timpul să mă retrag.

M-am ridicat din fotoliu, Rodica mi-a făcut semn să aştept puţin, a întins mâna şi a luat din bibliotecă volumul *Victimes du devoir* (pseudo-dramă), éditions Gallimard, 1954, ca să mi-l ofere. Abia a avut timp să însăileze o dedicaţie eliptică în limba română: *Cu toată simpatia, Rodi Ionescu* şi, conducându-mă spre ieşire, a îngânat ca pentru sine: *Toţi suntem într-un fel sau altul victime ale datoriei…*

Şi, iată-mă acum, când *Paris est au mois de mai,* la mormântul lor. Îi „luminez” cu un gând bun drumul spre strada bucureşteană în pantă din cartierul Cotroceni, stradă în susul căreia odihneşte întemeietorul Şcolii de Medicină din Bucureşti, dr. Carol Davila şi, respectiv, Ana lui.

Când va veni din nou iarna (înainte ca *iarna* să m-ajungă!), voi merge iar până acolo, voi lăsa săniuţa veche să alunece goală pe mica stradă de lângă Academia Militară şi sunt sigură că umbra celei care a fost Rodica Ionesco va veni la întâlnire zburând printre nămeţi pe sania care răzleţilor trecători li se va părea lunecând singură…

Mă înclin (deşi îmi vine să aplaud) în memoria genialului creator al lui Béranger, nemuritorul dramaturg Eugène Ionesco, omul muritor Eugen Ionescu.

Il ne se repose plus. Il repose tout simplement./ Aici, în Montarnasseul de umbre, el nu se mai odihneşte; odihneşte doar…

Ajung la Baudelaire. Şi aici mare aglomerare de nume. Şi multe flori proaspete. Şi scrisori, scrisorele, răvăşele şi versuri „aduse” în toate limbile pământului din creaţia poetului de către cei care au trecut să i se închine, versuri pe care le păstrează drept moştenire culturală strânsă cu grijă în scurta/lunga lor trecere printre cărţi. Tot aici s-a oprit să-şi vremuiască veşnicia şi cel de al doilea soţ al mamei sale, deloc agreatul de poet – generalul Aupic.

Poate şi din această pricină (dar cu siguranţă nu doar pentru asta!) Oraşul-Lumină i-a înălţat poetului undeva la un capăt de alee din Montparnasseul de umbre un monument simbolic – un mormânt pe a cărui lespede „doarme” o marmură căreia îi va fi fost menit să devină formă de trup omenesc cu, de-a dreapta şi de-a stânga, două aripi large de albatros, desfăcute într-un semicerc plin cu flori din care nu va fi rămas nici urmă de rău, pentru prea greul mers pe pământ, mormânt vegheat la rându-i de o sculptură reprezentând o făptură hyperionică răstignită parcă pe zidul înalt, ca o solară vamă între un neant şi altul.

Nu întâlnesc pe nimeni pe aici dintre cei care încă sunt. Am deci vreme să stau pe îndelete la taifas cu poetul. M-a… recunoscut: – *Tu eşti aceea care mi-a răstălmăcit zicerea către cititor de-a ajuns „Hypocrite poète, mon semblable, mon frère”? – Iertare, da, n-am găsit un titlu mai potrivit… – Chiar aşa? Şi ai tăi ce-au spus? – Ai mei nu prea mai citesc… Şi-apoi, franceza a pierdut bătălia cu engleza, limbajul s-a osificat până la limita neînţelesului, poezia a ajuns o rudă săracă şi desuetă a unei scriituri în monorimă gen bani/ duşmani/barosani/gugumani – mod predilect de exprimare a faunei bufone bipede de pe la noi... – Deci nu se mai citeşte poezie în lumea voastră,* a îngânat el trist… – *Ba da, citesc în continuare expiraţii… – Adică?! – Adică cei care încă mai ştiu citi. Şcolarii, liceenii, studenţii, au dus la perfecţiune incultura. Azi alfabetizatul trece drept un geniu…*

Mi s-o fi părut sau cu adevărat Poetul – făptura hyperionică – şi-a încordat aripile ca pentru zbor, cât mai departe de lumea străină lui de-acum?

Frunzişul se răsfaţă-n soare, păsări se cheamă şi-şi răspund. *Florile Binelui din Răul zilelor* la fel au mireasmă de linişti… Pe aleile pustii la această oră de trecători, „întâlnesc” cu vie emoţie pe mulţi dintre aceia care, fără ca măcar să fi bănuit că aveam să fiu şi eu sub cer, îmi sunt prieteni: Maupassant, Pierre Larousse, Camille Saint-Sans, Zadkine, toţi înscrişi în miezul fierbinte al vieţii literare şi artistice a omenirii fără de care viaţa noastră n-ar fi decât vieţuire.

Un poliţist (de imediată proximitate!) păzeşte „cetatea”. Mă apropii de încaschetata autoritate şi îl întreb unde se află *Sărutul.* Ştie, îmi dă informaţii prompt şi eficient.

Ajung la celebra operă brâncuşiană care veghează mormântul unei tinere rusoaice – Taniuşa Raşevskaia – un fel de Julietă slavă pe care Romeo al ei, un student român la medicină care iubea prea mult viaţa, n-a urmat-o sub greul *Sărutului,* lăsându-i ei toată veşnicia, el mai întârziind nişte ani printre săruturi fără importanţă. Sau poate…

Exilat şi el, *Sărutul* de la Montparnasse este plasat între zidul cenuşiu al unui bloc de locuinţe (cine-or fi privilegiaţii cu această comoară sub ferestre?), separat la rându-i de „cetatea pietrelor tăcute” de un gard de ciment. Este un fel de fundătură îngustă. Gândesc: Oare tânăra rusoaică va avea de înfruntat pe vecie o concurenţă din care va ieşi mereu înfrântă, ori poate doar umbra ei – aureolă de azur cât cerul de vastă – va lumina de-a pururi privirea celor care tot vin şi vin să-şi boteze sufletul în apele adânci ale sărutului de piatră care o veghează?

Aud că nişte moştenitori recenţi din ţara ierbii de sidef ai Taniuşei cea fără urmaşi au cerut de curând (anul 2021!) de la Statul francez să le fie retrocedată sculptura… Or fi vrând s-o pună la mormântul lor?! O vreme *Sărutul* din Montparnasseul de umbre chiar a fost pus într-un sicriaş vertical de scânduri în aşteptarea luării lui în posesie de rusnacii aceia iubitori de artă aducătoare de arginţi… Numai că francezii nu-s români!

Alt *Bonjour, monsieur,* altă întrebare din parte-mi: *Cioran?* Omul ordinii îşi scoate cu un gest larg cascheta (vrea să mă salute ceremonios, îmi zic, dar greşesc!) şi, cercetând o hartă pusă pe fundul „couvre-chef”-ului său, îmi transmite eliptic: *Parcela 13.*

Unde naiba o mai fi şi asta, îmi zic în gând şi, iată gândul meu auzit şi luminat de un îngrijitor de alei şi morminte, unul dintre numeroşii *émigrés venus de leur plein gré vider les poubelles à Paris/ emigranţi veniţi de bunăvoie, fericiţi nevoie mare, să golească pubelele din Paris…* Acesta conducea o maşinuţă dotată cu măturici rotative, furtun de stropit prin spaţiile unde nu se putea ajunge decât cu pasul, o cisternă miniaturală, pubele. Îmbrăcat curat, în albastru integral, el îşi face datoria cu responsabilitate (şi cu mănuşi).

Găsesc parcela cu număr purtător de ghinion (parcă cei care au fost „cazaţi” la numere faste au nimerit-o mai bine!), dar nu-l găsesc prin *Mont-Parnasse*-ul… locuit de foşti alungaţi din Paradisul numit Paris (după ce ei înşişi se vor fi exilat mai întâi din limba lor în altă limbă) pe căutatul care deţine taina absolută de *l'inconvénient d'être né…* Cercetez cu atenţie piatră cu piatră, dar marele singuratic, studentul etern din *mansarda cu vedere spre moarte* despre care ne-a povestit în felul său Vişniecul Matei, el, feciorul popii din Răşinari, nu dorea se pare să fie inoportunat de vizita niciunui rătăcit de prin plaiul mioritic…

Omul cu tulumba din alee mă vede *en embaras* şi mă întreabă de caut un mormânt anume.

Atentă şi mărţişoreană, umbra lui Arghezi îmi şopteşte: *Aici nu e mormântul nimănui…*

Răspund viului din alee: – Cioran!

– *Serait-il un peu philosophe?/ E puţin filosof,* întreabă la rându-i omul negru în albastru, care cu siguranţă nu se omora cu cititul cărţilor de filosofie. Dau din cap cum că, da, *era* şi filosof, ba chiar precizez, accentuând imperfectul: *Philosophe, oui, il l'était/ Da, era filosof…* Imperturbabil, fără să mă privească pieziş (cum aş fi meritat!), omul cu măturici şi perii, mi-a replicat: *Quand on est philosophe, on l'est pour toujours!/ Când eşti filosof, aşa rămâi pe veci.*

Mulţumesc pentru lecţia oferită, omule păstrător de curăţenie pentru vii!

Şi, iată-mă ajunsă lângă o lespede de marmură neagră, fără cruce, strălucind de curăţenie (*mon pote l'Africain* îşi făcuse datoria cu responsabilitate!), cu, drept îngeri veghetori (prezenţi acolo anume ca să deruteze privirile scormonitoare!), două ghivecele cu flori mici, roşii/albe, plasate peste numele înscrise în carnea pietrei răbdătoare: *Emil Cioran & Simone Boué* – partenera lui vremelnică de sub cer şi, pe vecie, sub pământ…

De l'inconvénient d'être né à l'inconvénient d'être mort…/ De la inconvenientul de a te naşte la inconvenientul de a muri, timpul de a cărui măsură ştiu doar cei care n-au cunoscut acest al doilea „inconvenient”, spune că *vor trece anii cum trecură,* dar că uitarea nu se va aşterne peste numele celui care a întors pe toate feţele silogismele amărăciunii cum că *omul nu-i decât un nimic raportat la infinit.*

Şi cam ce-ar fi trebuit să fie, răşinăreanule de Montparnasse? Egalul Marelui Anonim? N-o fi prea îndeajuns că îi seamănă la chip? O, dar chipul este atât de schimbător!... Iată, chiar eu: *Eram copil, o, Doamne, sub cerul Tău înaltul,/ La fel şi-acum, doar învelişul altul!*

Îmi ofer un ceas de taifas cu Emil al nostru din Răşinari, plecat în Oraşul-Lumină într-o vreme când peste România se abătuse greul blestemului comunist devastator, criminal, ca să nu se mai întoarcă niciodată pe Coasta Boacii – Paradisul lui dintâi, păstrat în memorie – icoană de puritate pe care nu se cuvine s-o atingi nici măcar (sau mai cu seamă!) cu o privire întinată de prea multele rele văzute prin lumea asta ca un carnaval de *măşti râzânde* şi scălâmbe.

Şi vorbele ni se-mpletesc într-un vacarm de linişti grăitoare.

E greu de purtat caratele geniului când drept bagaj nu ai decât cuvântul, şi acela străin de graiul mamei?, îl întreb curioasă. Dar de ce mi se pare că a tremurat o petală de petunie din ghiveciul care străjuieşte lespedea Simonei şi că un strop de apă ascuns în corola fragilă reinventează greul unei lacrimi… de admiraţie! Şi, aşteptând răspunsul, rememorez: *Les larmes d'admiration – l'unique excuse de cet univers, puisqu'il lui en faut une./ Lacrimile de admiraţie – unica scuză a acestui univers, fiindcă îi trebuie una…* Blaga a spus-o parcă şi mai bine: Dumnezeu i-a dat omului lacrima ca ochiul lui să poată îndura întreaga frumuseţe care-l înconjoară!

Apoi, ca şi cum ar fi lăsat universul tot să-şi vadă de lacrimile lui, Emil Cioran ştiutul mă luminează asupra geniului cu ale lui carate: *Ce n'est pas par le génie, c'est par la souffrance, par elle seule, qu'on cesse d'être une marionnette./ Nu prin geniu, ci prin suferinţă doar, încetezi de a mai fi o marionetă.* Chiar aşa îmi tălmăceşte dintre *Aveux et Anathèmes* umbra lui, aruncându-mă în *neînţelesuri şi mai mari,* fiindcă, da, *şi eu iubesc şi flori, şi ochi, şi buze, şi morminte,* poete de pe Valea Frumoasei, şi n-aş prea vrea să cred că fără suferinţă omul nu ar fi decât o marionetă (în mâna cărui păpuşar?!) fără însemnătate.

De parcă mi-ar fi auzit nedumerirea, filosoful care este (!) îmi spune mai departe cum că omul n-ar mai accepta să trăiască *à la remorque de Dieu/ la remorca lui Dumnezeu şi că el, l'homme, n'est pas content d'être homme. Mais il ne sait pas à quoi revenir ni comment réintégrer un état dont il a perdu tout souvenir distinct. La nostalgie qu'il en a est le fond de son être, et c'est par elle qu'il communique avec qui en lui subisse de plus ancien./ Omul nu se mulţumeşte de a fi om. Dar nici nu ştie la ce să se întoarcă, nici cum să reintegreze o stare despre care nu i-a mai rămas nicio amintire distinctă. Nostalgia după acea stare este fondul fiinţei sale, şi prin ea comunică doar cu acel ceva care există în el dintru început.*

→

Singur, votul nu dărâmă o dictatură

Nicolae MELINESCU

Pentru Nigeria, ca, de altfel, pentru majoritatea ţărilor sub-sahariene, alegerile au fost încă de la independenţă, în anii 1960, o speranţă deşartă, o operetă pusă în scenă de noii dictatori, agreaţi sau nu de fostele puteri coloniale. Aceşti auto-intitulaţi „părinţi ai naţiunii" au mimat un sistem politic modelat de pretenţiile sponsorilor politici externi, ca să cadă rapid în formula partidului unic, susţinut de poliţia politică şi finanţat de marile corporaţii transnaţionale, orbite de propriile interese în faţa abuzurilor sângeroase ale noilor conducători. Iar şi iar, alegătorii au fost amăgiţi că votul lor va mări distanţa politică şi istorică dintre starea actuală şi cascada guvernărilor militarizate precedente.

Scrutinul prezidenţial din Nigeria, de la începutul lui martie anul acesta, promitea să fie altceva decât confruntarea dintre doi candidaţi, unul din partea puterii şi altul din partea opoziţiei, sau a unui fragment al acesteia. Ceea ce părea să devină „a treia cale", l-a adus în vârtejul politic pe Peter Obi, un om de afaceri în vârstă de 61 de ani, dispus să adopte o atitudine nonconformistă şi să iniţieze reforme fundamentale care să pună „uriaşul Africii", pe o direcţie constructivă şi reforme radicale orientate spre valorificarea în interes naţional a potenţialului enorm al ţării. Cel care părea să aibă şanse reale prin campania viguroasă şi convingătoare nu a putut să învingă sistemul cutumiar şi să ajungă succesorul validat de votul popular al preşedintelui încă în funcţie, generalul Muhamadu Buhari. Acesta avea o carieră politică violentă. În urma unei lovituri de stat, el a condus federaţia nigeriană din 1983 în 1985, când i-a venit rândul să piardă puterea în urma altei lovituri de stat, a generalului Ibrahim Babangida, şi să petreacă trei ani într-o închisoare din Benin. Intrat în afaceri cu petrol, Buhari a câştigat prezidenţialele din 2015 şi a fost reales în 2019, în ciuda buharismului, o guvernare autoritară susţinută de comandaţii armatei. Faţă de un personaj cu o asemenea zestre electorală, Obi părea un novator de nestăvilit. Fost guvernator al statului Anambra (12 milioane de locuitori), el a migrat de la democraţi spre laburişti, a devenit apreciat în rândul tinerilor, cu sprijinul cărora spera să răstoarne sistemul paternalist al militarilor politicieni. Propunerile lui de temperare a consumismului risipitor i-a cucerit pe mulţi votanţi, după cum remarca publicaţia *Business Day:* „Ceea ce-i atrage pe susţinătorii lui Obi este cumpătarea, productivitatea eficientă şi nu super-consumul şi risipa. El vrea să promoveze managementul eficient şi investiţiile în sectoarele cheie care să accelereze creşterea economică şi dezvoltarea." (https://businessday.ng/ news/article/ the-obi-dients-and-new-political-consciousness-of-nigerian-youths) Oricât de promiţătoare au părut astfel de ambiţii în campanie, Obi a ieşit pe locul al treilea, răpus de maşina electorală a viitorului preşedinte Bola Timumbu, politicain versat (71 de ani), fost senator şi guvernator al statului Lagos (1999–2007). Ca la mai toate alegerile precedente, învinsul a acuzat fraude, intimidări şi mistificarea rezultatelor. Acelaşi festivism post-electoral a fost singurul răspuns al învingătorului, care i-a chemat pe susţinători şi pe adversari să-şi dea mâna pentru reconstrucţia patriei-mamă.

Opoziţia a lansat critici dure din cauza proastei organizări, a condamnat logistica defectuoasă şi manipulări mai ales în procesul de agregare a rezultatelor venite din cele treizeci şi şase de state ale federaţiei nigeriene şi a constatat că „oamenii buni şi muncitori ai Nigeriei au fost jefuiţi din nou de presupuşii noştri conducători pe care i-au crezut." (https://edition.cnn.com/2023/03/02/africa/peter-obi-nigeria-elections-intl/index.html)

În memoriile sale din perioada în care a fost ambasadorul Statelor Unite în Nigeria, John Campbell prezenta concluziile proprii după alegerile precedente: „A existat o fraudare succesivă a votului, de la nivel local la cel statal până la cel federal, la care au participat oficialităţi şi politicieni. Cu toţii au modificat numărătoarea propriu-zisă, înregistrarea rezultatelor parţiale şi asamblarea rezultatelor finale. Totul a culminat cu anunţarea clasamentului politic oficial." (John Campbell, *Nigeria, Dancing on the Brink,* Rowman and Littlefield, Lanham, Maryland, p. 107)

O serie de cascadorii mediatice provocate de un sistem electoral viciat, incomplet şi defectuos ajunge să mobilizeze nu numai opinia publică nigeriană, ci şi pe cea internaţională. Nigeria, cu o populaţie de peste 230 de milioane de locuitori, este al doilea mare producător şi exportator de petrol şi gaze naturale din Africa şi unul dintre cei mai importanţi la nivel mondial. Turbulenţele politice din interior afectează economia globală prin variaţiunile imprevizibile ale propriei economii. Federaţia este expusă instabilităţii din cauza violenţei politice din cele douăsprezece state islamice din nord, a terorismului formaţiunii Boko Haram şi a pirateriei din estuarul fluviului Niger şi din Golful Guineei. Cei opt ani de buharism au însemnat corupţie generalizată, derivă socială şi dezamăgire populară. Mult-aşteptata schimbare de direcţie spre o democratizare reală şi durabilă a fost pusă din nou la conservare.

Partidele tradiţionale, în special Congresul Partidelor Progresiste şi Partidul Democrat Popular, au ajuns în poziţia oligarhiei federaliste bazându-se pe reţelele tribale, de clan, paternaliste şi au apelat la solidaritatea etnică sau religioasă ca să controleze mecanismele extinse din teritoriu şi să-şi facă propagandă electorală pe cheltuiala finanţelor publice. Opoziţia, mobilizată mai ales de laburiştii lui Obi, a apelat la nehotărâţii uitaţi în falii sociale şi regionale, inclusiv la populaţia cea mai defavorizată din insulele sărăciei urbane şi a conturat o alternativă electorală complet diferită, încă firavă, cu influenţă redusă. În principiu, aceasta ar putea deveni un bazin electoral promiţător şi pentru alte ţări din vestul Africii, mai ales acolo unde democraţia a cunoscut doar variante formale, lipsite de conţinutul unor reforme economice şi sociale profunde. Cauzele sunt cele vechi – regimuri represive sudate cu încăpăţânare de puterea naţională, de poliţia politică, beneficiarele toleranţei marilor agenţi internaţionali. Nu este un dat permanent şi noile elite intelectuale luptă să elimine dinozaurii politici, aflaţi abuziv la putere de decenii întregi. Candidaţii opoziţiei încă mai au, în primul rând, probleme de vizibilitate în condiţiile cenzurării media şi a sabotării campaniilor lor de promovare. Numai susţinerea din partea tinerilor şi a alegătorilor din mediul urban nu a devenit încă determinantă într-o perioadă în care populaţia rurală este majoritară. Noua opoziţie promite şi trebuie să respecte ceea ce promite dacă vrea să convingă, să abandoneze cadourile şi concesiile electorale pentru că nu are la dispoziţie mijloacele puterii. Ea nu poate oferi alternativa convingătoare dacă încearcă să-şi extindă influenţa prin prelungirea practicilor de corupţie, prin intimidări sau prin favoritisme şi privilegii pentru grupuri de interese sau pentru sindicatele crimei organizate

Alianţa dintre serviciile secrete, poliţia politică şi sistemul de control electoral a provocat tentativele aspiranţilor politici să se facă cunoscuţi în rândul electoratului propriu prin presiunile executate din exterior de către mass-media internaţională, aşa cum s-a întâmplat în Republica Democrată Congo sau în Zimbabwe, ţară aflată încă în umbra fostului dictator Robert Mugabe. Cotidianul britanic *The Guardian* informa: „Luna trecută [februarie, n.a.], Nelson Chamisa, cel mai tânăr membru al parlamentului din Zimbabwe, fost lider al tineretului reformator a chemat comunitatea internaţională să «stea cu ochii» pe această ţară africană frământată, nu numai pe alte crize din lume şi să dea dovadă de solidaritate cu cei care luptă pentru schimbare în această zonă." (https://www.theguardian.com/world/2023/mar/05/africa-dinosaur-leaders-urban-youth-polls-winning)

Una dintre structurile de forţă care obstrucţionează schimbarea şi transformarea democraţiilor din nisip într-o formă de organizare durabilă inclusivă şi interactivă este populată cu conservatorii din serviciile secrete. Menajaţi, subvenţionaţi şi apăraţi decenii întregi de sisteme dictatoriale, aceştia sunt ultimii combatanţi pe aliniamentul de rezistenţă al regimurilor paternaliste autocrate. Prin reţele surprinzător de bine organizate, acestea au căpătat o eficienţă brutală în controlarea teritoriului şi a resurselor strategice prin teroare şi intimidare. Sprijinul pentru noile elite a început să corodeze capacitatea de manipulare, pentru că forţele împinse oficial spre marginea terenului de joc politic au devenit tot mai prezente, nemulţumirile lor tot mai cunoscute şi dincolo de limitele teritoriului african.

Demonstraţiile, mitingurile populare, ciocnirile de stradă cu forţele de ordine, contactul cu mass-media internaţională, sprijinul unor entităţi pro-democratice din ţările influente în relaţiile globale reduc spaţiul de manevră al anti-reformiştilor. Deocamdată, progresele nu sunt spectaculoase, dar germenii forţei dominante a votului sunt tot mai vizibili. Menţinerea presiunii asupra conservatorilor depinde de sinceritatea noii generaţii de politicieni africani şi de angajarea lor într-un efort întârziat de decenii întregi de toleranţa statelor donatoare de asistenţă financiară şi militară faţă de regimurile totalitare şi de interesele marilor corporaţii care au închis ochii în faţa încălcării drepturilor omului atâta timp cât investiţiile şi operaţiunile lor erau protejate de regimuri dictatoriale. Pentru Africa, votul a apărut de multe ori ca o unealtă a mimării reformei. De la Mobutu până Idi Amin şi Bokassa, tiranii post-coloniali au rămas la putere în urma unor alegeri trucate, furate şi lipsite de relevanţă. Actul electoral a fost golit de conţinut şi şi-a pierdut din semnificaţie. Schimbările din Europa celui de-al XXI-lea secol, apariţia unor agenţi cu interese diferite pe arena africană – China, India, Japonia, Indonezia, Turcia – au conferit un statut mai vizibil al realităţilor de pe continent. Dacă revenirea marilor puteri influente în construcţia democratică se va manifesta şi în cazul Africii, odată încheiat conflictul din centrul Europei, votul ar putea să-şi recapete valoarea sa primordială într-un mediu social constructiv.

Nu, nu mi se pare: o floare albă şi-a deschis larg corola ca o pleoapă de lumină spre numele scriitorului, înscris în marmura neagră a lespezii! Dar eu ce tot caut aici cu, în mâini, *Aveux et Anathèmes,* cartea asta de aforisme de o *néfaste clairvoyance* (nu, de data aceasta n-am să mai traduc!) pe care am cumpărat-o de la *Mona lisait/ Mona citea* – o mică librărie pe a cărei firmă trona etern surâzătoarea Mona-Lisa del Giocondo, librărie–altărel al cărţii din Piaţa Beaubourg? Este pentru că se află aceasta chiar lângă atelierul hobiţeanului în care, dacă eşti român (şi nu-ţi este ruşine s-o recunoşti de când cu mareea neagră a făcătorilor de nimic în căutare de *ubi* mai *bene* care au inundat Parisul, mânca-ţi-aş!), poţi intra să dai ochii cu *măiastrele,* cu *Domnişoara Pogany,* cu trunchiuri de coloană crescută parcă din dorul pământului de-a fi mai lângă cer, cu uneltele meşterului cioplitor, cu pirostriile şi tuciul de mămăligă ale lui Costache, genialul sculptor gorjeano-mondial. Aviz celui (celor) ce caută atelierul de aici: Ar fi bine să înghiţi un hamburger, o măslină, un colţ de baghetă, un ceva acolo înainte de vizită, ca nu cumva să te apuce dorul de un borş de ştevie sau de o ciulama de urzici, înnobilate cu o mămăligă aburindă, că te întorci acasă repejor şi trimiţi la naiba simandicoasa lume bună cu graiul ei cu tot, acel *idiome idéal pour traduire délicatement des sentiments équivoques/ idiom ideal spre a traduce cu graţie sentimente echivoce…*

Chiar aşa să fi fost pentru tine franceza, Emil Cioran? *Idiom idéal?!* Dar de ce înainte de „marea trecere" nu-ţi mai aminteai decât de graiul mamei? Taci? Taci!

Piatra neagră care-i străjuia mormântul a tăcut şi ea. Tot în limba lui – cea românească!

În vremea asta de bezmetică pandemie de corectitudine politică, asistăm la o nouă schimbare la faţă nu doar a României, ci a lumii de pe întreg pământul oamenilor. Care va fi să fie idiomul ideal în care un nou Cioran îşi va scrie opera: lătratul mitralierei, ploaia de bombe, vaccinul pfizer, moderna sau…? Taci, Johnson & comp., vrem să auzim muzica universului!

Ars longa...

Mobilierul ţărănesc din atelierul lui Brâncuşi

Sorin BULIGA

Atelierul lui Brâncuşi din Impasse Ronsin „era un loc simplu, văruit, cu o sobă-plită primitivă, asemănătoare celor folosite în casele ţărăneşti din Oltenia. Piesele de mobilier erau făcute de artistul însuşi în stil oltenesc" (Balas, p. 25). Oscar Chelimsky, vecinul său, îşi amintea că „scaunele lui erau asemenea ciupercilor, ca nişte taburete sculptate dintr-o singură bucată de lemn. Masa era o placă enormă de piatră: el cioplise chiar şi un difuzor de piatră" (*apud* Balas, p. 25). Geo Bogza, vizitând atelierul-muzeu, îl aprecia ca fiind „dac şi predac", durat ca o „Sarmizegetusa sufletească, ale cărei ziduri n-aveau să fie niciodată năruite" (Bogza).

Carola Giedion-Welcker îşi aminteşte despre prietenul ei, Constantin Brâncuşi, că „În inima Parisului, asaltat de vizitatori oficiali şi neoficiali, veniţi din toate ţările, felul său de trai rămânea cel al unui ţăran român, înconjurat de mobile făcute de mâna lui: de la scaune şi bănci de lemn şi mese rotunde de piatră, până la poarta ţărănească din bârne care, extrasă din climatul natal şi transplantată la Paris, separa cu primitivă solemnitate atelierul de încăperea de meşterit şi de camera de dormit. [...] La fel cu mobilierul (masa, scaunul, banca şi patul) şi uneltele, şi obiectele uzuale – de la soba de cărămidă şi presa de ulei, până la cutia gramofonului (cutie construită şi perfecţionată acustic de sculptor) –, totul purta marca aceleiaşi simplităţi esenţiale, aceluiaşi spirit de invenţie personală care caracterizează arta sa" (Giedion-Welcker, pp. 40-41).

Ajunsă în acest punct, exegeta face următoarea specificaţie: „Mobilierul cioplit de propria-i mână, care dădea atelierului o atmosferă rustică, nu era un simplu amintitor al originii sale; născut din aspiraţia la simplitate, el exprima concepţia sa, potrivit căreia un cadru pur, prielnic lucrului şi vieţii, poate fi alcătuit numai de rodul propriei creaţii. Căci Brâncuşi găsea că odată cu elementele ambientale de împrumut, era implantată şi «lumea lor de spirite» periculoase. Iată de ce considera extrem de suspecte – când nu-i păreau de-a dreptul ameninţătoare – darurile de acest gen..." (*Ibidem,* p. 41).

După Petre Pandrea, „Brâncuşi a simplificat şi concentrat formele de mobilier în maximum de funcţionalitate" (Pandrea, p. 168). De asemenea, „Mobilierul lui Brâncuşi are semnificaţie practică, dar şi de «gândire emoţională»" (*Ibidem*). Tot Petre Pandrea atrage atenţia şi asupra unui lucru mai puţin cunoscut, şi anume „asupra artizanului Brâncuşi, asupra activităţii sale de 53 ani de la Paris în materie de mobilier, asupra sfaturilor tehnice şi asupra modelelor diverse de mobilier răspândite cu generozitate de nabab şi rămase în anonimat.

Baroana Frachon ne relevă că „Lipsa lui de preocupare faţă de necesităţile materiale era totală, la fel ca şi dispreţul faţă de lucrurile care complică viaţa" (*apud* Balas, p. 25).

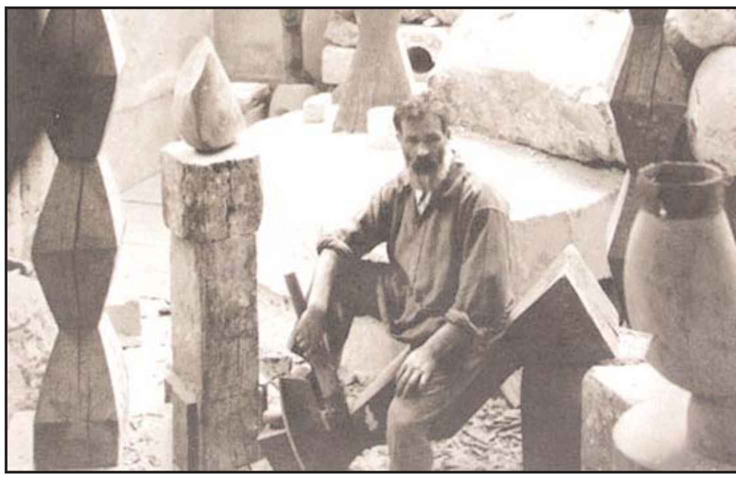
Brâncuşi ignora comodităţile vieţii moderne. Eugen Ionescu ne spune, de pildă, că artistul avea telefon, dar îl folosea arareori: „Prefera să ia legătura cu vecinii aruncându-le pietricele în geamuri" (*apud* Balas, p. 25).

Nu numai că ignora viaţa modernă, dar avea şi o anumită aversiune împotriva ei, aşa cum ne dăm seama din afirmaţia sa, „civilizaţia care strică totul" (spusă către Michel Seuphor, în 1949, *apud* Parigoris, p. 14), când „îşi aminteşte despre copilăria sa şi ce percepea a fi inocenţa pierdută a aşezării sale rurale" (*Ibidem*).

Oscar Chelimsky remarcă faptul că „În 1914 puţini erau parizienii care bănuiau ce viaţă bucolică domnea în inima metropolei, doar la câţiva paşi de una din arterele cele mai mari şi mai aglomerate. În mijlocul unei vegetaţii luxuriante, de care chiar Brâncuşi avea grijă, zburdau pisici, câini, pui, iepuri şi chiar o gâscă maiestoasă, aşa cum se întâmplă în orice fermă" (*apud* Balas, p. 25).

După cum just observă Edith Balas, „Şi totuşi, dacă Parisul a devenit căminul adoptiv al lui Brâncuşi, el a putut aduce o parte din România acolo şi a făcut-o" (Balas, p. 25).

Aşa cum scria şi Paul Morand, în catalogul de la Brummer Gallery, „Extrema libertate a Parisului i-a permis lui Brâncuşi de a rămâne cel mai puţin «parizian» dintre artişti şi, ceea ce este într-adevăr încă şi mai rar, cel mai puţin «parizian» dintre români" (*apud* Parigoris, p. 18).

Mircea Eliade, la Chicago, într-o conferinţă ţinută la zece ani după moartea sculptorului, atrage însă atenţia că atelierul era mai mult decât o „Românie în mic": „Brâncuşi în atelierul său din Impasse Ronsin, patul lui, soba. E greu să nu recunoşti «stilul» unei locuinţe ţărăneşti şi totuşi e vorba de mai mult: este *locuinţa lui Brâncuşi,* este «lumea» lui, pe care şi-a făurit-o singur, cu propriile lui mâini cum s-ar spune. Nu este replica unui model preexistent, «casă de ţăran român» sau «atelier de artist parizian de avangardă»" (Eliade, p. 11).

Uneori Brâncuşi îşi compara atelierul cu o grădină, asemănătoare aceleia în care era amplasată una din *Coloanele* sale: „Acest atelier este grădina mea; aici eu sunt singur şi fericit!" (*apud* Tabart, p. 56). Unii din vizitatorii săi aveau o impresie asemănătoare despre operele sale din atelier, care alcătuiau „o pădure albă şi liniştită" (A. Wilson, *apud* Tabart, p. 38).

Este foarte interesantă în contextul de faţă afirmaţia sculptorului Tony Cragg, încredinţat că din pădurea din apropierea casei sale natale din Hobiţa, Brâncuşi ar fi „absorbit tot ceea ce el ar fi avut nevoie pentru a munci până la sfârşitul zilelor sale. [...] Există un tip de structură mentală care, după mine, nu este fără raport cu peisajul. Sunt sigur chiar că atelierul sculptorului este un peisaj intermediar. În cazul lui Brâncuşi, mi se pare evident că el purta în el însuşi un peisaj ideal pe care l-a construit în atelierul său. Marile obiecte erau arborii săi, aşa cum o spunea" (*apud* Tabart, p. 56).

Din toate aceste mărturii reiese că mobilierul ţărănesc (în stil oltenesc) din atelierul lui Brâncuşi, executat de mâna lui într-o manieră de maximă simplitate, îi amintea artistului, în primul rând, de originea sa rurală, mai exact, de Hobiţa sa natală. În acelaşi timp, acesta alcătuia un cadru pur (prielnic lucrului şi vieţii în atelierul-locuinţă), deoarece nefiind mobilier cu piese de împrumut, nu era însoţit nici de „lumea lor de spirite" periculoase, în a căror existenţă artistul credea, întocmai ca oamenii de la ţară din România încă tradiţională de la sfârşitul secolului XIX şi începutul secolului XX.

Acest mobilier simplu, a cărui calitate principală era funcţionalitatea, dădea un aspect rustic încăperilor văruite, cu sobă-plită, ca în casele din Oltenia. El denotă şi lipsa de preocupare a lui Brâncuşi pentru comodităţile vieţii moderne şi, în general, faţă de lucrurile care complică viaţa. Avea de-a dreptul aversiune faţă de civilizaţia citadină modernă, gândindu-se în primul rând la influenţarea negativă de către aceasta a vieţii patriarhale rurale, marcată de normele unei înţelepciuni milenare.

Dar atelierul nu era numai o locuinţă ţărănească şi oltenească (o imitaţie a unui model), ci era chiar lumea proprie lui Brâncuşi, pe care şi-o crease singur, ce reflecta concepţiile sale filosofice legate de naturalitate şi simplitate. Cu operele sale ce se înălţau pe verticală, dând impresia unei „păduri albe şi liniştite", acesta poate să dea o informaţie despre structura mentală a lui Brâncuşi, care se formase în raport cu peisajul natal, dominat de vegetaţie. Aşa se poate explica de ce numea marile sale lucrări „arborii" săi, iar atelierul „grădina" sa.

Aşadar, s-ar putea spune, în sens figurat, că la 16 martie 1957 Brâncuşi murea, de fapt, la Hobiţa, în atelierul său din mijlocul Parisului.

Bibliografie

Balas, Edith, *Brâncuşi şi tradiţiile populare româneşti,* Ed. Fundaţiei „Constantin Brâncuşi", Târgu Jiu, 1998.

Bogza, Geo, *Zbor peste pol. Pasărea Măiastră*, în *Contemporanul,* p. 73, Bucureşti, 17 aprilie 1964.

Eliade, Mircea, *Brâncuşi şi mitologiile*, în *Mărturii despre Brâncuşi*, Ed. Fundaţiei „Constantin Brâncuşi", Târgu Jiu, 2001.

Giedion-Welcker, Carola, *Constantin Brâncuşi,* Editura Meridiane, Bucureşti, 1981.

Pandrea, Petre, *Brâncuşi. Amintiri şi exegeze,* Ed. Meridiane, Bucureşti, 1976.

Parigoris, Alexandra, *Brancusi and his Return to Romania,* în *Brancusi's Endless Column Ensemble,* World Monuments Fund, Scala Publishers Ltd. Northburgh House, London, 2007.

Tabart, Marielle, *Histoire et fonction de l'atelier,* în *L'atelier Brancusi,* Éditions du Centre Pompidou, Paris, 1997.

(Urmare din pag. 32)

Dreptu nu a fost dispus să-şi reducă aşteptările cu privire la ceea ce ar trebui să fie arta pentru a-i mulţumi pe colegi. Mai degrabă, i-a încurajat să se scuture de iluzia libertăţii. Pentru a merita să fie tratată nu ca o marfă, ci ca o expresie a demnităţii, arta ar trebui să se elibereze de conformitate.

De curând, Erwin Kessler, directorul Muzeului, a organizat o expoziţie Dreptu la Veneţia. Nu a fost succesul pe care i l-am dorit – e greu să refaci contextul în care arta sa a fost în avangardă.

S-a născut Dreptu prea devreme? Într-un loc greşit? Sau prea târziu, într-un loc la fel de abundent în talent ca în comori naturale? (O, cum mi-e dor de pădurile prin care ne-am plimbat şi de acele momente în care ne-am oprit sub un stejar centenar pentru a recita crezul lui Brâncuşi atunci când a refuzat să devină elevul cuiva!)

A rezista unui regim care impune ateismul pictând biserici doar pentru ca opera sa să fie în cele din urmă obliterată de cei care au găsit în libertate încă o cale spre mediocritate, este aproape prea mult de înghiţit. Dar i s-a întâmplat. Privilegiul de a rămâne fidel propriei persoane este o răsplată pe care puţini au înţeles-o mai bine decât el. Opoziţia faţă de dictatură se opune, în noi înşine, tentaţiei de a crede că suntem mai buni sau că merităm mai bine. Acest lucru se aplică nu numai politicii, ci poate chiar mai mult condiţiei noastre morale. Arta lui Dreptu este locul în care personajul, cu toate ridurile sale, se traduce în artă. Mi-e dor de el mai mult în măsura în care mediocritatea preia controlul şi puţini, dacă există, au curajul să se opună. Arta sa este, în zilele noastre, ale unor revoluţii estetice false, mai necesară ca niciodată. Am vorbit ultima dată, cu puţin timp înainte de a-şi începe călătoria în eternitate, despre dorinţa de a petrece o vară la munte. Poate în munţii de deasupra noastră, în cer…

Ars longa...

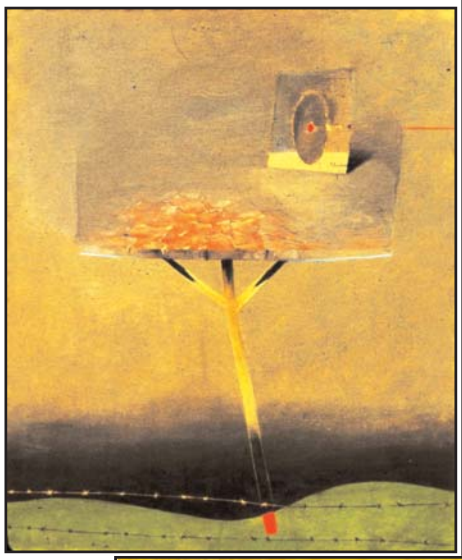

Ioan Inocenţiu Dreptu s-a reîntors acasă

Mihai NADIN

Muzeul de Artă Recentă (MARe) din Bucureşti a adăugat în colecţia sa câteva dintre lucrările lui Ioan Inocenţiu Dreptu (26 aprilie 1944, Boholt, Făgăraş – 5 aprilie 2008). Am dăruit Muzeului două dintre picturile sale şi două litografii – în mod explicit am pus accentul pe obligaţia pe care mi-am luat-o faţă de el, ca să mă asigur că vor fi expuse. Le-am redat celor care ar fi trebuit să ştie de el – publicului românesc. Mulţi au auzit despre el – personaj imposibil de uitat. Puţini au avut prilejul să-i admire arta.

Doar câteva repere, pentru a plasa omul şi opera în epocă. A studiat pictura monumentală (1963-1969) la Institutul de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu". A debutat în 1969 la expoziţia naţională a tinerilor artişti din Cluj, iar un an mai târziu participă la o altă expoziţie de grup, la Galeria Kalinderu. Între 1970-1989, Ioan Dreptu a realizat pictura murală la bisericile din satele Robaia (Călimăneşti) şi Copalnic-Mănăştur (Maramureş) – 20 de ani de muncă, în slujba sacrului, ca provocare vie a ateismului oficial. Ceea ce nu au distrus cei care încercau să şteargă religia din sufletul oamenilor, au făcut-o urmaşii lor. Păcat.

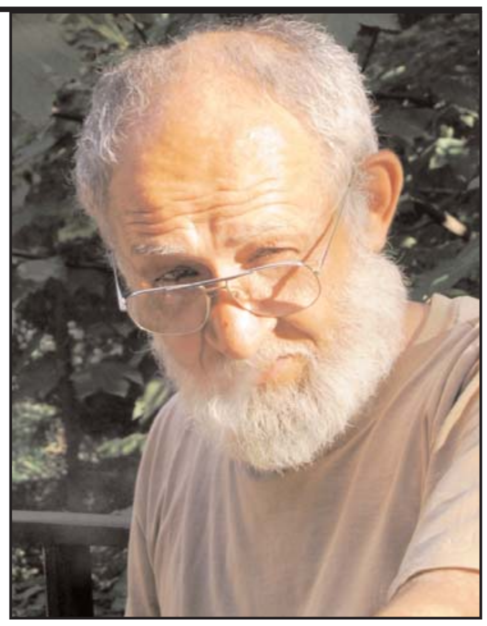
Am avut şansa să-l cunosc pe artist în anii în care am lucrat la revista *Astra* din Braşov. Mai precis, am reuşit să-l interesez în concepţia grafică a revistei. Deşi nu studiase grafica, a conceput câteva numere care au avut un ecou greu de descris după atâţia ani. Am fost aproape arestaţi pentru provocările din revistă (pe sânul Ritei Pavone, textul *Proletari din toate ţările, uniţi-vă!* a fost considerat ca o provocare).

Mai important decât astfel de episoade este faptul că am reuşit să cunosc arta lui. Lucrările sale nu se puteau expune în România acelor ani, nu numai pentru că aveau un conţinut care nu corespundea liniei oficiale, dar mai ales pentru că sub raport estetic s-au înscris într-o tradiţie de nonconformism potrivnic artei acceptate în acea perioadă. El s-a autoexclus din cercul celor care au ales succesul în dauna integrităţii.

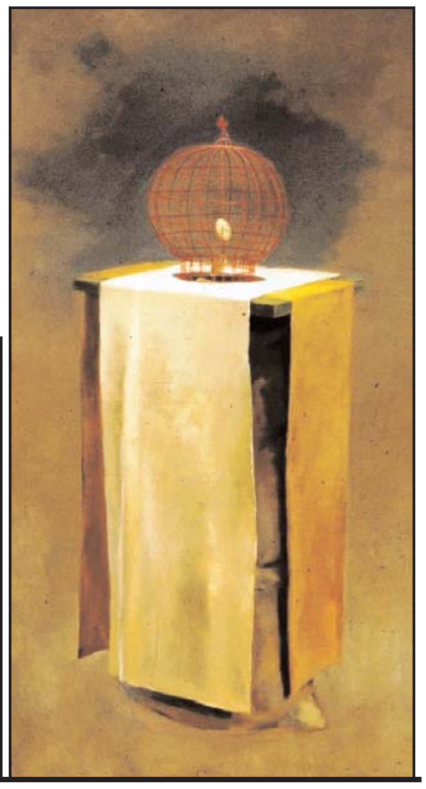
După plecarea mea din România (1978), am rămas în legătură. Nu e cazul să intru în detalii. Din scrisorile sale, îmi rămân în memorie cuvintele unui om de caracter: „E de neiertat să-ţi consumi energia mestecând mereu, până la epuizare, neputinţele semenilor…"

Convins de valoarea artei lui Dreptu, am reuşit să interesez în lucrările sale câteva personalităţi din Germania şi apoi din Statele Unite. A urmat o expoziţie la Von der Heydt Museum în Wuppertal (1986), o adresă importantă în peisajul muzeal european (muzeul găzduieşte, de exemplu, o excelentă colecţie Paul Klee). Catedra universitară m-a adus în Columbus, Ohio, şi aşa a ajuns Dreptu, pe care vrând-nevrând am ajuns să-l reprezint, să expună la Galeria Nicolae (1987). După 1989 am organizat expoziţii la New York (Stuart Levi Gallery) şi în celebra Virginia Lynch Gallery din Tiverton, Rhode Island (1991). În această galerie au expus cei mai importanţi pictori şi sculptori americani din perioada 1989-2010. Virginia Lynch l-a invitat pe Dreptu la vernisaj. Valoarea artistică şi dimensiunea critică (de valoare documentară şi morală) a artei sale nu se pot despărţi. Calitatea narativă a multora dintre picturile sale stă în conflict cu contextul uşor suprarealist al imaginilor. Ioan Dreptu a ştiut să exprime într-un limbaj sofisticat demnitate, disperare, rezistenţă. Este un limbaj pictural de eleganţă, dar şi de provocare. Talentul pictorului şi sinceritatea (uneori disperată) a criticului realităţii sociale pe care pictura sa o reflectă se contopesc într-o imagine obsedantă.

Cum se traduce caracterul unui om în artă? Istoria artei oferă multe exemple, de la admirabil la dureros de dezamăgitor. Uneori, artiştii pot fi enervanţi. Mărturia mea cu privire la Ioan Inocenţiu Dreptu se referă la un caz în care este aproape imposibil să se facă distincţia între cele două. Cum altfel să explici că Dreptu, care a respins mediocritatea – a tot ce se afla sub dictatură – nu a fost mai fericit, trăind la fel în ceea ce trebuia să fie cea mai liberă societate vreodată? Într-adevăr, am lăsat în urmă la Bucureşti un artist incapabil să înşele. De la cum s-a îmbrăcat (uşor dandy!), cum a vorbit, ce a făcut. Tot ce a atins a fost să exprime idealul de „bine făcut". Icoane pe sticlă, în ramă făcută de mână, din lemn care se potrivea motivului. Întreaga sa estetică este expresia compromisului respins, nu a unui impuls ideologic. Ne-am reconectat când a ajuns în America – acelaşi personaj, incoruptibil cum îşi dorea artistul să fie.

(Continuare la pag. 31)

Număr ilustrat cu lucrări de Ioan Inocenţiu Dreptu

Semnează în acest număr

- Horia BĂDESCU – scriitor, Cluj-Napoca
- Paul DIACONESCU – scriitor, Suedia
- Rodica LĂZĂRESCU – scriitor, Bucureşti
- Theodor CODREANU – scriitor, Huşi
- Nicolae GEORGESCU – scriitor, Bucureşti
- Florin Radu PINTEA – scriitor, Bucureşti
- Mircea POPA – scriitor, Cluj-Napoca
- Marin IANCU – scriitor, Bucureşti
- Dan D. FARCAŞ – scriitor, Bucureşti
- Alexandru DĂRĂBAN – publicist, Sângeorz-Băi
- Eufrosina OTLĂCAN – prof. univ., Bucureşti
- Elis RÂPEANU – scriitor, Bucureşti
- Gabriela CĂLUŢIU SONNENBERG – scriitor, Spania
- Alexandra COSTACHE-BABCINSCHI – profesor, Bucureşti
- Lucian COSTACHE – scriitor, Piteşti
- Florentin POPESCU – scriitor, Bucureşti
- Ana DOBRE – scriitor, Bucureşti
- Florian COPCEA – scriitor, Drobeta-Turnu Severin
- Marcel LUCACIU – scriitor, Zalău
- Paula ROMANESCU – scriitor, Bucureşti
- Nicolae MELINESCU – publicist, Bucureşti
- Sorin BULIGA – istoric de artă, Târgu Jiu
- Mihai NADIN – prof. univ., SUA